

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ NEŞRİYATI

VAKIFLAR DERGİSİ

Metin'den hariç 233 Resim, 17 Şekil, 62 Plân ve maktâı havidir

Sayı: V

Resimli Posta Matbaası Ltd. Şirketi
A N K A R A — 1 9 6 2

ANADOLU'DA SAN'AT DEĞERİ OLAN AHŞAP MİNBERLER, KİTABELERİ VE TARİHÇELERİ

M. ZEKİ ORAL

Minber kelimesi ve tarihi :

Minber kelimesi Arapçadır. Kaldır-
mak ve yükseltmek mânasına olan
(n e b r) kökünden üretilmiş, mekân adı
olarak (M i n b e r) denilmiştir. Minber,
üzerine çıkılacak yüksecik yer demektir.
Çoğulu (M e n a b i r) dir.

Camilerde Cuma günleri hatiplerin
hutbe okumak için üzerine çıktıkları mer-
divenli yüksek kürsiye İslâm dünyasında
(M i n b e r) denilmiştir.

H a z r e t-i M u h a m m e d (S.A.)
M e s c i d-i S a a d e t l e r i n d e e s -
h a b -ı k i r a m a A l l a h ı n e m i r l e r i n i d u -
y u r u r k e n h e p a y a k t a d u r u r l a r d ı . E s h a b
d a o Y ü c e P e y g a m b e r l e r i n e h ü r m e t e n h u r -
m a a ğ a c ı n d a n b i r d i r e k d i k e r e k o n a y a s -
l a n m a l a r ı n ı i s t e m i Ő l e r d i . S o n r a I l g ı n a ğ a -
c ı n d a n h e r k a d e m e s i n d e 4 0 c m . k a d a r g e -
n i Ő l i ğ i n d e b i r f a s ı l a s ı b u l u n a n ü ç v e y a
d ö r t b a s a m a k l ı b i r M i n b e r y a p ı l m ı Ő -
t ı r . B u m i n b e r i n a r k a s ı n d a d a y a n a c a k ü ç
t a n e d e s ü t u n u v a r d ı . H a z r e t - i M u -
h a m m e d (S. A.) ü ç ü n c ü b a s a m a ğ a
o t u r u p a y a k l a r ı n ı i k i n c i b a s a m a ğ a k o y -
d u ğ u r i v a y e t o l u n m a k t a d ı r . H a z r e t - i
M u h a m m e d (S. A.) C u m a h u t b e -
l e r i n i v e d i ğ e r e m i r v e n a s i h a t l a r ı n ı e s -
h a b -ı k i r a m a b u r a d a n s ö y l e r l e r d i . H a z -
r e t - i M u h a m m e d (S. A.) v e f a t
e d i n c e H a z r e t - i E b u b e k i r (R.
A.) d a b u M i n b e r e ç ı k m ı Ő e s h a b o n a b i a t
e t m i Ő l e r . H a z r e t - i E b u b e k i r
(R. A.) d a m e Ő h u r h u t b e l e r i n i o r a d a n o -
k u m u Ő l a r , (1) d i ğ e r H a l i f e l e r d e b u
g e l e n e ğ e u y m u Ő l a r d ı r .

Camilere Minber konması E m e
v i l e r i n s o n s e n e l e r i n d e d i r . 1 3 2 . H i c -
r e t y ı l ı n d a b ü t ü n c a m i l e r e b i r e r M i n -
b e r k o n m u Ő t u r . İ l k M i n b e r l e r
4—5 b a s a m a k l a ç ı k ı l a n b i r s a h a n l ı k t a n
i b a r e t t i . B u M i n b e r l e r a h Ő a p t a n
y a p ı l ı r s a y a n l a r ı n d a b i r e r k o r k u l u k i l e
s a h a n l ı ğ ı n ü s t ü n e b i r s a y v a n i l â v e o l u -
n u r d u . K u z e y A f r i k a ' d a h ü k ü m e t
k u r m u Ő o l a n A ğ l e b O ğ u l l a r ı n d a n
I I . İ b r a h i m 8 7 5 — 9 0 2 (2 6 1 - 2 9 8 H .)
z a m a n ı n d a o n y e d i b a s a m a k l ı v e s a n a t k â -
r a n e y a p ı l a n M i n b e r , s ü s l e r i b a s i t
o l m a s ı n a , k a p ı ü z e r i n d e t a c ı b u l u n m a -
m a s ı n a r a ğ m e n b u g ü n k ü a n l a y ı Ő ı m ı z a g ö -
r e k a t ' i Ő e k l i n i a l m ı Ő t u r .

A b b a s ı l e r z a m a n ı n d a a y n ı Ő e -
k i l d e y a p ı l m ı Ő v e ü z ü m h e v e n k l e r i y l e s ü s -
l e n m i Ő M i n b e r t i p l e r i M ı s ı r v e
S u r i y e ' y e y a y ı l m ı Ő t ı . F a t i m ı l e r
9 1 0 — 1 1 7 1 (2 9 7 — 5 6 7 H .) d e v r i n d e y a -
p ı l a n M i n b e r l e r i n k a p ı l a r ı , t a ç -
l a r ı , Ő e r e f l e r i i l e t e k e m m ü l e t m i Ő b u l u -
n u y o r d u .

Minberlerin esas kısımları ve yapıları :

Ő u i z a h a t i l e d e r c e t t i ğ i m i z Ő e m a s ı n -
d a n (Kroki. I) a n l a Ő ı l a c a ğ ı n a g ö r e M i n -
b e r l e r d e ü ç e s a s k ı s ı m v a r d ı r : 1 -
K a p ı , 2 — G ö v d e , 3 — Ő e r e f e y a h u t t a h t .

1 — K a p ı : Y a n s ö v e l e r i , a y n a l ı ğ ı ,
t a c ı v e k a p ı k a n a t l a r ı n ı i h t i v a e d e r .

2 — G ö v d e : M e r d i v e n , k o r k u l u k v e
y a n l a r l a Ő e r e f e a l t ı , s ü p ü r g e l i k b u n a d a -
h ı l d ı r .

3 — Ő e r e f e : Y a h u t t a h t d e d i ğ i m i z b u
k ı s ı m d a s a h a n l ı k , k u b b e , k ü l â h , a l e m v a r -
d ı r .

1. Ahmet Cevdet : Kasas-ı Enbiya. Sayfa 517;
Sait Paşa : Mirat ü-lber Cilt 5. Sayfa 273

Namaz salonlarının kible tarafına ve mihrapların sağına konulan Minberler camilerin en önemli ve müzeyyen kısmını teşkil ederler. Minberlerin yapı taşından, mermerden, tuğladan yapılmış her bir parçası dikkat ve itina ile süslenmiş olanları vardır. Konumuz ahşap Minberler olduğu için bunlar üzerinde durmuyoruz.

Ahşap Minberlerin kapı söveleri, merdiven korkulukları, şerefe altları ile yan satıhların alt kısımlarında boydan boya uzatılmış ekseriya dikdörtgen prizması şeklinde hazırlanmış abanoz, ceviz, elma, armut gibi sıcağa rutubete dayanabilen sert ağaçlar kullanılarak minberin iskeleti (çatısı) kurulur. Bu çatı arasında kalan yüzlerin, dayanıklı sert ağaçlardan yapılmakla beraber, zamanla çatlayıp çarpılmamaları için küçük parçalarla doldurulması esas olarak kabul edilmişti. Bu parçalar çok köşeli yıldızlar ve türlü hendesî şekillerde kesilir; kenarları yuvalı, dişli olarak hazırlanır; birbirlerine geçme olarak yerlerine yerleştirilir, bu suretle çatıların arasındaki yüzler de tamamlanırdı. İlk Selçuk Minberleri (12. Asır) bu teknikte yapılmıştır. Anadolularda Selçuklilerin son zamanlarıyla Beyliklerin ilk devirlerinde (13, 14. Asır) yapılan Minberlerde yıldız ve hendesî parçaların kalın tahta bloklar üzerine kaplama olarak çakıldıkları görülür.

Minberlerde Bezeme :

Minberlerin çatısı dediğimiz ağaçların yüzleri uzun dar bir halde oldukları için buralarda en çok nebatî süsler arasına yazılmış âyetler, hadisler, kitabeler veya bordür tezyinatı görülür. Korkuluk aralarına yine ekseriyetle pek muhtelif ve mütenevvî hendesî şekillerden meydana gelmiş şebekeler konmuştur.

Şerefe altlarıyla gövdenin yan satıhlarında ise yukarıda yazılan yıldızlar ve hendesî şekillerde kesilmiş parçaların yüzleri Rumiler, asma dallarından ince kabartmalar, çiçekler bazan da hendesî

veya hayvanî asıldan motiflerle bezenmiştir. 2 Kapı aynalıği yazılar, Rumiler, hendesî şekiller, çiçekli oymalarla süslenir. Ekseriya istelâktilerle genişletilen bir taçla tamamlanır. Osmanlı devri minberlerinde ise kalın tahta bloklar kullanılarak şerefe altı ve yan satıhlar meydana getirilmiş, tezyinat ve yazılar bunların üzerine oyma olarak işlenmiştir. Minberlerin süslemelerinde en çok Kûfî ve çiçekli Kûfî kullanılmıştır.

Anlatmaya çalıştığımız Minberlerin işçiliklerine (kündekârî) denir. Bu sanat, marangozluğun ince ve ayrı bir şubesidir. Şu yazdığımız vasıflarda Anadolularda kaç minber vardır? Bunların kaçını müzelere nakledilmiştir? Kesin olarak bilmiyoruz. Burada ele alınmış olan 24 Minberin 17 sini biz zat gördüm. Dördü Manisa, ikisi Çorum, birisi Kûre'de bulunan yedi minberin de kitabelerini fotoğraflarından okumak suretiyle dercettim. Buldukları yerleri haber aldığım halde mahalline gidip henüz tesbit edemediğim Minberler de vardır. Zaman ve fırsat elverirse, inşallah onları da ikinci bir makale yapmak müyesser olur. Minberlerin yapıları ve tezyinat unsurları hakkında genel bilgi vermekle iktifa ettik. Her minberin yapılış tarzı ve bezemelerini ayrı ayrı incelemeyi sanat tarihçilerimize bırakmış; biz Minberleri, kitabe ve tarihleri yönünden ele almış olduk.

Minberler üzerindeki yazılar dört kısımda mütalâa olunabilir :

1) Âyet-i kerimeler : Minberlere yazılmış olan âyet-i kerimeler Kur'an-ı Kerimde bulundu. Hangi sûrenin, hangi âyeti oldukları işaret olundu. Okuyuculara bir kolaylık olmak üzere mânaları da yazıldı. Tekerrür eden âyetler buldukları minberin hangi kısımlarından başlayıp nasıl devam ettiklerini göstermek için bir daha yazıldı. Tercüme-

² Bu parçalar yan satıhlar üzerine Poligonlar teşkil edecek şekilde çakılmış; muahhar minberlerde yüzleri kalemkârî nakışlarla bezenmiştir.

lerinin evvelce yazıldığı bahisler gösterildi, tekrarlanmadı.

2) Hâdisi şerifler: Minberlerin ekserisinde hadis yoktur. Bir çoklarında ise ancak 1—2 tane hadis vardır. Divriği minberi ile Birgi minberine emsalinden çok fazla hadis-i şerif yazılmıştır. Bu hadis-i şerifleri (*Şerh-i meşarık* Li-İbn-i Melek) (*Sahih-i Buharî Tercümesi Tecrit-i sarîh*), (*Sahih-i Buharî* 1315 Matbaa-i Âmiri tab'ı), (Sihah, yazma nüsha) ile karşılaştırmağa çalıştım. Bulduklarımı işaret ettim. Bulamadıklarımı ehliyetlerine inandığım kimselerle istişare ederek kaydettim.

3) İnşa kitabeleri : Hükümdar, vüzerâ ve hayır sahiplerinin isimlerini ihtiva eden inşa kitabeleri mümkün olduğu kadar hatasız tesbit olundu, mealen tercümeler yapıldı. Hükümdar kitabelerinde hükümetlerinin kuruluşundan başlayarak umumî malûmat verilmiş, sonra kitabelerde adı geçen hükümdarların zamanına ait vukuat en kısa bir şekilde yazılmıştır. Yalnız Konya ve Aksaray minberleri dolayısıyla Anadolu Selçuklularının ilk hükümdarları hakkında bildiklerimi ve bulduklarımı biraz uzunca yazmayı faydalı buldum. Zira Selçuk tarihinin o kısmı henüz kâfi

derecede aydınlatılmamış olmakla beraber nice nice müşküllere göğüs gererek Anadolu'yu Anavâtan yapan sonra Türk san'atının en parlak devrini açan bir çok şaheserlerle bu vatani süsleyen Selçuklulara karşı her vesile ile minnet ve saygılarımızı açıklamak borcumuzdur. Diğer ümera ve hayır sahiplerinin hal tercümeleri de me hazlarda bulunabildiği kadar yazıldı. Fakat acı bir hakikat olarak ifade etmek lâzımdır ki henüz mükemmel yazılmış bir san'at tarihimiz olmadığı gibi (San'atkârlar Tarihi) miz de yoktur. Anadolu Selçukluları, Beylikleri hattâ ilk Osmanlı devri eserlerini yapmış, üzerlerine imzalarını koymuş olan mimarlarımızın, bennâ (mühendis) lerimizin, çinileri işleyen çinicilerimizin, yazılarını yazmış hattatlarımızın, süslerini yapmış nakkaşlarımızın, hülâsa marangozlarımızın ve taşçılarımızın hal tercümelerini bulmak imkânı yoktur. Bugüne kadar gördüğüm kitabelerde adı geçen ve sayısı yüzü tecavüz eden san'atkâr adı tesbit etmiş bulunuyorum. Bunları hiç olmazsa imzaları bulunan eserlerine bakarak kıymetlendirmek suretiyle san'atkârlarımıza ait bir broşür meydana getirmek suretiyle ilk adımı atmak başlıca emelimdir.

Tevfik Allahtandır.

AKSARAY ULU CAMİ'İ MİNBERİ

— 1 —

Bu minber büyük boy, eski ve muhteşem tiplerdendir, künde-kârî tarzında yapılmıştır, bilhassa kapı aynalığı ve taç kısımları tamirlerde bazı değişiklikler görmüştür. Resim 1

Minber kapısındaki kitabeler :

I — Minberin aynalık kısmında üç satırlık bir kitabe vardır. Birinci satır sağda aşağıdan yukarıya, ikinci satır üstte ufkî olarak, üçüncü satır solda yukarıdan aşağıya doğru yazılmıştır. Aynen şudur :

1 — فى أيام السلطان

2 — المعز الدنيا والدين ركن الإسلام والمسلمين
ملك بلاد الروم والارمن ابوالفتح مسعود
بن قلع

3 — ارسلان ناصر امير المؤمنين

Türkçesi : (Bu minber) emirül-müminin, (Abbâsî Halifesi) nin, yardımcısı Kılıçaslan oğlu, memleketler zapteden Rum ve Ermen memleketlerinin padişahı İslâm ve müslimlerin temeli ve istinatgâhı din ve dünyanın azizi Sultan Me'sûd'un günlerinde (yapıldı)

II — Minber kapısının sol sövesinde yukarıdan aşağıya, sağ sövesinde aşağıdan yukarıya ve aynalık kısmının alt tarafında ufkî bir satır olarak devam eden üç satırlık şu ikinci inşa kitabesi vardır:

1 — هذه عمارة الامير الاسفهسالار الاجل السيد
الكبير العادل جمال الدين قطب الاسلام نصير
الامام فيخر الانام عز الدولة بهاء المله

2 — عمدة الخلافة شرف الملوك والسلطين ناصر
جيوش المسلمين قامة الكفرة والمشركين
عماد الثعور بهلوان الروم والارمن الب اينانج
قتلغ بك

3 — ابو سعيد غازى قلع ارسلان مؤيد امير
المؤمنين اعز الله انصاره

Türkçesi : «Bu imaret (cami, minber) ordular kumandanı, yüce, adâletli, dinin cemâli, İslâmın kutbu, imamın yani Abbâsî Halifesinin yardımcısı, halkın iftihar ettiği, devletin azizi, milletin kıymeti, hilâfetin direği, sultan ve padişahların şerefi, müslüman askerlerinin yardımcısı, müşrik ve kâfirleri kahreden, vatan sınırlarının direği, Rum ve Ermen diyarının pehlivânı, alp, inanç kutluğ, bilge, sayıt babası, gazi ve Emirül-mü'minin tarafından desteklenmiş olan Kılıçaslan - Allah aziz ve muzaffer eylesin - (zamanında yapıldı)».

III — Minberin sağ yanındaki küçük kapılardan birinin etrafında üç satırlık bir kitabe daha vardır. Birinci satırı sağda aşağıdan yukarı, ikinci satırı üstte ufkî olarak yazılmıştır, üçüncü satır ise yukarıdan aşağıya doğru devam eder.

1 — معمار المسجد والمنبر صلاح الدولة

2 — زين الحاج خوجه نويشتكين

3 — الجمالى دام موفقه العز والبقا والدولة

Türkçesi : «Minber ve mescidin mimarı, devletin salâhı (devlet işlerini düzenleyen, islâh eden), hacuları ziyneti, Cemalî ailesinden Hoca (3) Nüştekin'dir, Onun muvaffakiyeti, izzeti, bakası ve devleti devamlı olsun.»

3 (حوجه) şeklinde yazılmış olan bu kelimeyi (Hoca) olarak okuduk. Gerçi eskiden bu farsî kelime (حواجه Hvâce) yazılır (حوجه Hoca) okunurdu. Burada eski imlâyâ riayet edilmeden yazılmış, aradaki (ا) harfi konmamıştır. Aynı kelimenin (حوجه Havha) şeklinde okunması da mümkündür. Bu takdirde kelime, odanın ışık aldığı bacası iki ev arasındaki geçit, komşu deliği denilen yer mânâsındadır. (Ahîrî-i Kebîr, Sayfa. 368, Kamus Tercümesi, cilt. 1 sayfa. 1013). Kitabenin başında mescit ve minberin mimarı olduğu yazılı ve büyük sıfatlarla anılan N ü ş t e k i n'e hoca sıfatı daha uygun düşmektedir. Eski zenginlere, tüccarlara da hoca denilmekteydi.

Minberin kapı kanatlarındaki yazılar :

Minberin kapısı iki kanatlıdır. Her iki kanat ikişer parça tahtadan yapılmıştır. Sol kanat üzerinde yukarıdan aşağıya doğru, aşağıdaki Fatiha ve İhlâs sûrelerinin altı tek çizgi ile yazılan kısımları gayet güzel işlenmiş, nebatî süsler arasına S e l ç u k î sülüsle ile kabartma olarak yazılmıştır. Sağ kanat üzerine ise altı çift çizgi ile çizilmiş olan kelimeler, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya olarak aynı tip yazı ile yazılmıştır.

الحمد لله رب العالمين الرحمن الرحيم مالك يوم الدين
اياك نعبد و اياك نستعين اهدنا الصراط المستقيم
صراط الذين انعمت عليهم غير المغضوب عليهم
و الضالين آمين .

بسم الله الرحمن الرحيم قل هو الله احد * الله الصمد *
لم يلد ولم يولد * ولم يكن له كفواً احد *

Fatiha sûresinin Türkçesi : «Hamd, âlemlerin Rabbi Rahman Rahim ve kıyamet gününün sahibi olan Allaha mahsustur. Ya Rabbi sana ibadet ederiz ve senden yardım ve muavemet isteriz, bizi doğru yola hidayet buyur. O yol üzerlerine gazab eylediğin ve dalâlete düşmüşlerin yolunun gayri ve kendilerine in'am ve ihsan buyurduklarının yoludur.»⁴

⁴ Tercümelî Kur'an-ı Kerim, sayfa 2. Bu sûrede iki kelime yanlış yazılmıştır. Birisi (المغذوب) diğeri (المتعلمين) dir.

İkinci yanlışlık bize S e l ç u k devrinde (ض) harfinin (ذ, Z) sesi ile okunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Zira İslâm uleması arasında bu harfin söyleniş şekli hakkında ihtilâf vardır. Kadı, Kazı = قاضی, Ramazan' Ramadan = رمضان gibi. Rivayet olunur ki: Bektaşinin birisine «Niçin camiye gitmiyorsun... demişler. O da :

— Şu (ض) meselesi hallolunduktan sonra gideceğim .. demistir.

İhlâs sûresinin manası : «Rahmet ve inayet sahibi Allahın adı ile başlarım. 1 — Deki Allah birdir. 2 — Allah samettir (doludur, (لا جفواه) yani ondan boşluk, hâli yer yoktur.)

3 — Doğurmadı, doğrulmadı, evlâdı, anası, babası yoktur. Ve bir kimse ona küfür, eş ve emsal olamaz»⁵ demektir.

Minber korkuluklarındaki yazılar :

M i n b e r in giriş istikametine göre sağ korkuluğu üzerinde ve nebatî süsler arasında kûfi yazı ile üç satır olarak Fetihi sûresinin 1-5 inci âyetleri yazılmıştır.

انا فتحناك فتحاً مبيناً * ليغفر لك الله ما تقدم
من ذنبك وما تأخر ويتم نعمته عليك ويهديك
صراطاً مستقيماً * وينصرك الله نصراً عزيزاً *
هو الذى انزل السكينة فى قلوب المؤمنين ليزدادوا
إيماناً مع إيمانهم والله جنود السموات والارض
وكان الله عليماً حكيماً * ليدخل المؤمنين والمؤمنات
جنت تجرى من تحتها الانهار

Türkçesi : «1 — Biz sana aşikâr bir fetihle fütûhat verdik. 2 — Allah senin tekadüm ve teahhür eden geçmiş ve gecikmiş günâhlarını mağfiret etmek, bağışlamak ve senin üzerine nimetini itmam eylemek ve seni doğru yola hidayet buyurmak için 3 — Ve sana galip ve kadir bir nusrat ile nusrat etmek için bu fütûhatı verdi. 4 — İmanlarına iman artması için mü'minlerin kalplerine sükûneti inzal eden O'dur. Göklerin ve yerin bütün askerleri O'nundur. Allah alîm ve hakîm oldu. 5 — Erkek ve kadın mü'minleri orada daimî kalmak üzere ağaçları altından nehirler akan cennetlere sokmak için ve onların günâhlarını mağfiret etmek üzere bu sükûneti indirdi. Ve bu Allah yanında büyük fevz oldu.»⁶

M i n b e r in sol korkuluğu üzerinde ve aynı tipte «Bakara sûresi» nin 255, 256. Âyetleri yazılıdır.

الله لا اله الا هو الحى القيوم لا تاخذه سنة ولا نوم
له ما فى السموات وما فى الارض من ذا الذى يشفع

⁵ Tercümelî Kur'an-ı Kerim, Sahife: 576.

⁶ Tercümelî Kur'an-ı Kerim, Sahife: 478.

عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم ولا
يحيطون بشيء من علمه الا بما شاء وسع كرسيه
السماوات والارض ولا يؤده حفظهما وهو العلي
العظيم *

لا اكراه في الدين قد تبين الرشد من الغي فمن
يكفر بالطاغوت ويؤمن بالله فقد استمسك
بالعروة الوثقى لا انفصام لها والله سميع عليم *

Bu âyetlerin Türkçesi : Âyet 255,
«Ondan gayri ilâh olmayan Allah hayy ve
kayyumdur. Onu uyuklama ve uyku ah-
zetmez. Göklerde ve yerde olan şeyler
onundur. İzni olmaksızın onun indinde şe-
faat eden yoktur. Halkın önünde ve arka-
sında olanı, istikbal ve maziyi bilir. İnsan-
lar onun ilminden onun istediğinden başka-
sını ihata edemezler. Kürsüsü gökleri ve
yeri alır. Onların hıfzı, onu yormaz, o pek
yüksek ve büyüktür.

Bu 255. Âyet «Âyet el - Kürsî diye
meşhurdur.

256. Âyetin Türkçesi ise : «Dinde ik-
rah ve icbar yoktur. Rüşt küfürden ve
gaydan ayrıldı. Şeytana küfredip, Allaha
îman eden öyle sağlam bir ipe sarılmıştır
ki onda ek yeri ve kopuk yoktur. Allah işi-
tir ve bilir.»

Tarih : Şu kitabelerde üç isim geç-
mektedir. Bunlar A n a d o l u S e l-
ç u k l u devletinin dördüncü hüküm-
darı olan I. G ı y a s ü d - d i n M e s ' -
u t ve oğlu beşinci hükümdar II. K ı l -
ı ç a s l a n ile mescit ve minberin mi-
marı olan N ü ş t e k i n ' ü l - C e -
m a l î 'dir.

Adı geçen hükümdarların zamanları-
na ait olaylar K o n y a M i n b e r i
dolayısıyla ve mümkün olduğu kadar kı-
saltılarak yazılacaktır. Orada görüleceği
için burada tekrarlanmadı. Şu kadarını
ilâve edelim ki A k s a r a y M i n b e -
r i, birinci kitabedeki sarahate göre
M e s ' u d'un hükümdar olduğu günler-
de yapılmıştır. Malûm olduğu üzere
M e s ' u d son zamanlarında oğlu Ş e -

h i n ş a h'a A n k a r a, K a s t a m o -
n u taraflarını vermiş idi. Kayseri,
Sivas, Malatya'da Selçukî-
lere tâbi olmak şartıyla Danişment-
lilerde idi. K ı l ı ç a s l a n ise ve-
liaht tâyin edilmiş ve memleketin diğer
aksamı buna bırakılmış demektir. Zira
A k s a r a y'da yapılan m i n b e r -
deki ikinci kitabeye en yüksek ve şaha-
ne elkap ile K ı l ı ç a s l a n'ın adı ya-
zılmıştır. ⁸

Üçüncü kitabe, mescit ve minberin
mimarı olduğu anlaşılan N ü ş t e k i n -
ü l - C e m a l î'ye aitti. Bu san'atkâr
hakkında maalesef bir kelime bilmiyo-
ruz. Şimdiye kadar bu kabil san'atkâr-
ların hal tercümeleri hakkında yazılmış
bir eser görmedim. Burada kayda şayan
noktalardan birisi de san'atkârın C e -
m a l î sifatıdır. P i r î M e h m e t
P a ş a da dahil olduğu halde C e -
m a l ü 'd - d i n A k s a r a y'ı ahfadı-
na C e m a l î denilmektedir. Minberde
bazı tadilat olmuş, yazılarda satırların
yerleri değişmiştir. Bu itibarla minberin
O s m a n l ı devrinde tamir edilmiş ve
bu kitabeyi de adı geçen C e m a l î'ler-
den birinin yazmış olduğu hatıra gelmek-
te ise de kitabedeki yazı ve tezyinat ka-
rakteri için S e l ç u k devrine ait ol-
duğunda şüphe bırakmaz. Esasen min-
ber ve mescidin mimarı olarak kendisi-
ni takdim eden H o c a N ü ş t e -
k i n'in S e l ç u k i l e r zamanında
C e m a l yahut C e m a l ü d - d i n
adında birinin yetiştirmesi yahut bu nam-
da bir tarikata mensubiyeti dolayısıyla

⁸ A k s a r a y M i n b e r i ndeki ki-
tabelerde tarih yoktur. Üzerinde H. 550 tarihi
bulunan K o n y a M i n b e r i nde II. K ı l ı ç -
a s l a n'ın hükümdarlık tiri yazılmış idi.
Bunda ise şehzadelik, veliahtlık zamanına ait
sıfatlar kayıtlıdır. Bu itibarla A k s a r a y
M i n b e r i ni O r t a A n a d o l u'daki
minberlerin en eskisi olarak kabul edebiliriz.
Hiç şüphe yok ki, A k s a r a y
m i n b e r i nin tarihi H. 550 den evveldir.
Takribî olarak bu minberin tarihi H. 545-548 di-
yebiliriz. Bahse konu olan minber K a r a -
m a n o ğ u l l a r ı devri eseri olarak mütalâ-
â edilmiştir. (Anadolu Beylikleri, İ s m a i l
H a f k ı U z u n ç a r ş ı l ı Resim: 10.

bu sıfatı almış olması kuvvetli ihtimallerdendir. ⁹

—oOo—

KONYA ALÂ ÜD-DİN CAMİ'İ MİNBERİ

— 2 —

Bu minber orta boy minberlerdendir. Kapı kanatları yoktur. Şerefe altının sağ yan tarafında bir kısım ile külâh kısmı tamir görmüştür. (Resim 2)

Kitâbeler ve Tarih :

Minber üzerinde ve altı yerde yazı vardır.

Minber Kapısındaki Yazılar:

1 — Kapının taç kısmında tezyinat arasında kûfi ile yazılmış şu âyet vardır.

لَمَّا مَلَكَ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ¹⁰

Türkçesi : «Bugün mülk kimindir denilir. Yine bir ve kahhar olan Allah'ındır, diye nida olunur» ¹¹

II — Kapının aynalık kısmında cami'in ilk bânisi olan S u l t a n M e s u d a ait, seçkin ve güzel bir kûfi ile yazılmış şu kitâbe vardır.

عز الدنيا والدين ابو الفتح مسعود بن قليج ارسلان

ناصر امير المؤمنين ¹²

Türkçesi : «Din ve dünyanın azizi, sevgilisi, fetih babası, memleketler zapteden, mü'minler beyinin (Abbasi halifelerinin) yardımcısı» Kılıçaslan oğlu M e s u d demektir.

⁹ Bu minber ve kitabeleri hakkında pek isabetli olmamakla beraber bazı malûmat vardır. M u a l l i m H ü s n ü - Hasan Dağında İlmî Cevlân, Aksaray Tarihçesiyle âsarı atikası, Sahife: 52-54.

¹⁰ Sûre: 40, âyet: 16. dan bir parça.

¹¹ Tercümeli Kur'an-ı Kerim, Sayfa: 438.

¹² Bu kitâbe Dr. J. H. Löytved Konia Sayfa 23 de aynen neşredilmiştir.

¹³ Orta zaman İslâm devletleri hükümdarlarına Abbasi Halifeleri tarafından gelen menşurlara Nasır üd-din, İzz üd-din, Sultan ül-azam gibi ünvanlar yazılır, o hükümdarlar da bu elkabı uğurlu sayarak kitâbelerinde, fermanlarında kullanırlardı. Bu elkabın Türkçeye çevrilmesi pek uygun düşmezse de her seviyedeki okuyucuların faydalanmaları düşünülerek böyle yazılmıştır.

III — Bu kitâbe minber kapısının etrafında ve çukur bir silme içinde S e l ç u k neshi ile yazılmış olup birinci satır kapının sağından yukarıya, ikinci satır kapı üstünde ufkî, üçüncü satır kapının soldan aşağıya doğru devam eder.

1 — السلطان المعظم شاهناشاه الاعظم سيد سلاطين

العرب والعجم مالك رقاب الامم عز الدنيا والدين
توكن الاسلام والمسلمين فخر الملوك والسلاطين

2 — نصير الحق بالبراهين قاتل الكفرة والمشركين

غيث المجاهدين حافظ بلاد الله ناصر عباده معين

3 — خليفة الله سلطان بلاد الروم والارمن

والافرنج والشام ابو الفتح قليج ارسلان بن مسعود

بن قليج ارسلان ناصر امير المؤمنين ادام الله

سلطانه وخذ ملكه وضاعف اقتداره

Türkçesi : «Sultanların ulusu, şahlar şahının yücesi, Arap ve Acem hükümdarlarının efendisi, milletler yöneten, din ve dünyanın sevgilisi, islâm ve müslümanların desteği, padişahlar ve sultanların sevdiği ve öğdüğü, doğruluğa çok yardım ettiği delilleriyle anlaşılın, kâfir ve müşriklerin katili, Tanrı yolunda savaşanların, Tanrı-kullarının yardımcısı, Tanrı illerinin (Türk-İslâm diyarının) koruyucusu, Ş a m, E f r e n ç, Ermen, Rum ülkelerinin sultanı Fetih babası (memleketler açan) Kılıçaslan oğlu M e s u d oğlu Kılıçaslan Allah onun kuvvetini kat kat, memleketini sonsuz, sultanlığını sürekli eylesin» demektir. ¹⁴

Minberin sağ tarafındaki yazılar :

M i n b e r korkuluğunun sağ tarafına ve yukarıdan aşağıya doğru iki satır halinde nebatî tezyinat arasına şu âyetler kûfi ile yazılmıştır. (Sûre: 3, Âyet: 17, 18 ve 19) dan bir kısım.

1 — الصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰرِقِيْنَ وَالْقٰتِلِيْنَ وَالْمُنْفِقِيْنَ

وَالْمُسْتَفْرِيْنَ بِالْاَسْحٰرِ * شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

وَالْمَلٰئِكَةُ وَاُولُو الْعِلْمِ

¹⁴ Löytved : Konia. Sayfa. 23 de bu kitâbe neşrolunmuştur, doğrudur. Yalnız kitâbenin son kelimesi (اقباله) yazılmıştır.

2 — قائماً بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم *
ان الدين عند الله الاسلام وما اختلف الذين اتوا
الكتاب الا من بعد ما جاءهم العلم بغياً بينهم
ومن يكفر .

Türkçesi : «17 - onlar, sabredenler, sadıklar, kanitler (çok ibadet edenler) sadaka verenler ve seher vaktinde istiğfar edenlerdir. 18 — Allah, melekler ve ilim sahipleri şahadet ederler ki ondan başka adil ile ka'im ilâh yoktur ve aziz, hakîmdir. 19 — Allah indinde din, din-i islâmdır. Ehl-i kitap kendilerine ilim geldikten sonra aralarında haset ile ihtilâf eylediler. Allah seri'ül-hesaptır. »

Minberin sol tarafındaki yazılar :
Minber korkuluğunun sol tarafından başlıyarak devam eden ve nebatî süslerle tezyin edilmiş bulunan iki satır kûfi yazı ile «Âyet el - Kürsî» den bir kısım yazılmıştır.

1 — بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ

2 — مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ
مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ
عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ

Bu âyetin tercümesi A k s a r a y
M i n b e r i n d e yazılmıştır.

Minberin taht kısmındaki kitâbe :
Taht kısmının sol taraf cephesinde kabartma nesih ile yazılmış şu sekiz satırlık usta kitâbesi vardır.

- 1 — عمل استاد
- 2 — منكوم برتی
- 3 — الحاجی الا
- 4 — خلاطی
- 5 — وفرع منه
- 6 — فی رجب سنه

¹⁵ Tercümeli Kur'an-ı Kerîm, Sayfa : 45.

7 — خمسين و خمس
8 — ماه

Türkçesi : «Üstat Ahlatlı Hacı Mengümberti yaptı", H. 550 yılı recep ayında tamamladı» demektir.¹⁷

Bu kitabe, minberi yapan usta ile yapıldığı tarihi göstermesi bakımından çok önemlidir. K o n y a âbideleri üzerindeki en eski tarih te budur. Ancak kitâbenin ikinci satırı olan M e n g ü m b e r t i (منكوم برتی) kelimesinin okunuşu şüphelidir. Merhum A b d ü l k a d i r E r d o ğ a n (مکی دبولی) şeklinde kaydetmiş ve «bu usta aslen Mekke'liymiş, sonra Ahlatlı olmuş ve sanatında mahîr bir arap olduğu taayyün edebilmiştir.» mütalâasını yürüt müştür. (*)

Tarih : Minber kitâbelerinde adı geçen şahısların hal tercümeleri:

I) I. K ı l ı ç a s l a n : K o n y a kitâbelerinde adı geçen ilk S e l ç u k hükümdarı ve A n a d o l u ' d a T ü r k

¹⁶ Mengi, Mengü, ebedi, dâim demektir. H ü s e y i n K â z ı m K a d r i - T ü r k İ ü g â t i Cilt. 4, Sayfa: 41. Mengümberti Tanrı verdi demektir. B e s i m A t a l a y - T ü r k B ü y ü k l e r i v e y a T ü r k a d l a r ı Sayfa 105.

¹⁷ Minberin abanoz veya tek ağacından yapılmış olduğu yazılıdır. C. H u a r t ' d a n tercüme eden S a i t S u n g u r — K o n y a D e r g i s i , Sayı 64—65, Sayfa: 16. Ceviz ağacından olduğunu yazarlar da vardır. İslâm Ansiklopedisi (Minber) maddesi.

* Bu isim Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası Sayı. 33, Sayfa. 531, Konya ve rehberi Sayfa 72 de (مکی رولی) Löytved: Konia kitabında ve bir numarada bu kitabeyi neşretmiş ve (مکی رولی) C l e m a n H u a r t . Epigrafia Arabe kitabında Sayfa. 49, No. 32 de yine (مکی رولی) olarak okumuş ve yazmışlardır. Bunlar görüldükten ve kitabe bir çok defalar yerinde incelendikten sonra bu ismin Tanrıyı verdi mânasına gelen M e n g ü m b e r t i (منكوم برتی) olduğu kanaati hasıl oldu. Birinci kelimenin son iki harfinin bozulmuş olması bu ihtilâfları doğurmuştur.

hâkimiyetini tesis için çok çalışmış bir kahraman olan I. Kılıçaslan'ı derin bir ihtiramla anmak vazifemizdir. Selçuk devletinin müessisi I. Süleyman (Kutulmuş oğlu Süleyman) 1086 da vefat edince oğulları ve bu arada Kılıçaslan tutulup Horasan'a Melikşah'ın yanına gönderildi. Anadolu, Melikşah tarafından gönderilen vâlilerle idare edilmek isteniyordu. Fakat Anadolu'ya gelen ümera istiklallerini ilân etmeye başladılar. Böylece birinci Selçuk Derebeyliği kuruluyordu. Çok geçmeden 1092 de Melikşah vefât etti, yerine oğlu Berkıyruk hükümdar oldu. Diğer prensler de hükümdarlık sevdasında idiler. Berkıyruk mevkiini tahkim etmek için kendisine taraftar gördüğü şehzadeleri vilâyetlere vâli gönderiyordu. Bu arada Kılıçaslan da Anadolu'ya geldi. Anadolu'da islâhata başladı. Ümeradan Mehmet Bey'i kendine Beylerbeyi yaptı. Çaka Bey'in kızı ile evlendi. İstanbul ve adaları zaptetmek için gemiler yapılmasını emretmiş, kendisi de Malatya'ya giderek şehri muhasara eylemişti. Tam bu sırada (sene 1095) ilk Haçlı Seferleri başladı. Sayıları yüz binleri aşan Haçlılar bir insan seli halinde Anadolu'ya akın ediyorlardı. Anadolu'da Türk Beyleri ile ittifak eden Kılıçaslan yedi sene Haçlılarla çarpıştı, Anadolu'yu onlara mezar yaptı. Türk kudretini Avrupa'ya ilk defa o tanıttı, büyük şöhretler kazandı, kendisine (Ebül-magazi = Gaza Destanlarının Babası) denildi. Kılıçaslan Anadolu işlerini yoluna koymuştu. 1103 de damadı Balak'ı Suriye harplerine memur etti. Suriye'de tutunmuş olan Haçlıları temizletiyordu. 1105 de kendisi İznik ve etrafını tekrar ele geçirdi. Payitahtını Konya'da kurmuştu. Oradan Doğu-Batıya akınlar yaparak, Anadolu'yu bir bayrak altında toplamağa çalışıyordu. Urf'a-

yı kuşatmış orada hastalanarak Malatya'ya dönmüştü. Bu sırada büyük Selçuk devleti idaresinde husule gelen karışıklıklara Kılıçaslan da karıştı. Oğlu Şehinşah'ı Konya'da, Arapşah'ı Ankara, Mes'ud'u Kayseri, Tuğrulslan'ı Malatya'da bıraktı, küçük oğlu Melikşah'la Diyarbakır'a gitti. Şark vilâyetlerinde de ümera ile ittifak ederek, büyük Selçuk Sultanı Mehmed'i tahttan indirmek istedi, Musulu'da zaptetmişti. Sultan Mehmet Kılıçaslan'la harp edilmesi için ümerasına fermanlar gönderdi. Suriye'de Kılıçaslan aleyhine hazırlık başlamıştı. Melikşah'ı Musulu'da bırakarak dört bin kadar askerle Suriye üzerine yürüdü, Habur nehri geçip Semsaniye köyüne gelince Çavlı askeri görüldü. 15/Temmuz/1106 da çöl ortasında muharebe başladı. Harbin ilk saatlerinde Kılıçaslan tarafı galebe çalmıştı. Suriye askeri adette pek üstün olduğu için neticede Kılıçaslan mağlup oldu. Canını kurtarma endişesiyle atını Habur nehrine sürdü, burada boğuldu. 35 yaşında idi. Cesedi Meyyafarikin (Silvan) e¹⁸ getirilerek defnolundu. Hiç şüphe yok ki I. Kılıçaslan Türk milletinin yetiştirdiği büyük kahramanlardandır.

II) Sultan İzzü'd-din Mes'ud :

Anadolu'da bugüne kadar yaşayabilen Selçuk âbidelerinin ilk kurucuları arasında Mes'ud (H. 510-550, M: 1116-1155) u görüyoruz. Bundan anlaşılıyor ki Anadolu'da imâr hareketleri Mes'ud zamanında başlamıştır. Mes'ud hükümdar olunca kardeşi Şehinşah'ı ber-

¹⁸ Kamus Tercümesinde böyle harekelenmiş'ir Cilt : 4, Sayfa : 1189.

¹⁹ Anonim Selçukname Kılıçaslan'ın avda at koştururken Şat nehrine düşüp ümera tarafından kurtarılmadığı için H. 527 de boğulduğunu yazar.

taraf etmekle işe başladı. Kayınpederi ve Danişmendiyeye hükümdarı Melik Gazi ile elbirliği yaparak hükümdarlığının ilk senelerinde memleket içindeki işleri yoluna koymaya çalıştı. Bu sırada Büyük Selçuk hükümdarı Melikşah oğlu Gıyasüddin Mehmed vefât etti. Bu zat etrafında büyük devletlerin teşekkülünü istemiyor, bu siyaset ise Anadolu Selçuklu devletinin büyümesine mani oluyordu. Bu itibarla ölümü Mes'ud'un lehine bir hâdise olarak kabul edildi. Bizans İmparatoru Yüvanis Komnános Anadolu'yu elde etmek için büyük kuvvetlerle harekete geçti. Mes'ud da Anadolu'daki diğer Türk devletleriyle ittifak ederek memleketi müdafaa ve muhafazaya çalışıyordu. Yüvanis Komnános ile yapılan bu çetin mücadele 1119 dan 1143 yılına kadar devam etti. Mes'ud bazan galip, bazan mağlûp olmakla beraber Batı-Güney Anadolu'da ve Akdeniz sahillerindeki bazı yerleri terke mecbur oldu. Bu yıllarda Bizanslılarla çarpışan Mes'ud Danişmendiyeye devletini de Selçuklulara ilhak ederek Anadolu'da millî birliğin teminine çalışmış, Danişmentli şehzadelerini kendine bağlı birer bey haline getirerek Yağribasanî Sivas'da, Zünnun'u Kayseri'de, Aynüddin'e de Malatya emaretinde bırakmıştır. 1143 de Yüvanis ölmüş yerine oğlu Manuel geçmişti. Manuel de babası gibi bütün kuvvetlerini Selçukluların aleyhinde kullanmak üzere düşmanlığa başladı. Anadolu'ya kuvvetli ordularla hücum ediyor, hücumları Aksaray, Konya'ya kadar uzanıyordu. Bu Bizans ve Selçuk kavgaları devam etmekteyken 1147 yılında ikinci Haçlı Seferi başladı. Bu sefer, Türk ve Bizanslıları birbirlerine yaklaştırdı. Aralarında sulh yaptılar. Alman İmparatoru III. Konrad 200 bin kişilik bir kuvvetle Anadolu'ya

girdi. Anadolu'nun geniş ovalarında aç susuz bırakıldı. Selçuk ordularının şiddetli hücumları karşısında eridi gitti. Konrad ancak dört bin kişi maiyetiyle İznik'e canını atabildi. Konrad'ı takiben Anadolu'ya gelen Fransız Kralı, Konrad'ın düştüğü akibete maruz kalmamak için gayet ihtiyatlı hareket ediyor, mümkün olduğu kadar Bizans arazisinden istifade ederek Anadolu'da ilerlemek istiyordu. Kışı Efes'te geçirdi. 1148 ilkbaharında Menderes nehri boyunca harekete geçti. Türk kuvvetleri Haçlıları iki koldan takip ediyorlar, her fırsatta hücum ediyorlardı. Fransızların adetçe üstünlüğü bir netice alınmasına mani oluyordu. Nihayet Babadağ'ında yapılan bir gece baskınında Fransızlar da hemen kâmil mahvedilmişti. Kral Luinen kısa yoldan kaçmak imkânını düşünerek Antalya'ya indi. Oradan da gemilerle Suriye'ye geçti. Anadolu'da başsız kalan Fransız ordusu esir edildi. Müslüman olanlar kendilerini kurtarabildiler. III. Konrad ile Luinen Suriye'de bazı harplere iştirâk etmek istedilerse de bir başarı gösteremeden memleketlerine döndüler. İkinci Haçlı Seferi de böylece neticelenmiş oldu. Mes'ud Haçlıların kurmuş olduğu Urfa Kontluğu üzerine saldırdı. Müteaddit harplerden sonra bu kontluğun arazisini teşkil eden Tilbaşir, Antep, Samsat, Maraş, Urfa, Birecik ve başka şehirleri zaptolunarak Mes'ud, Nurettin ve Artıkogulları arasında taksim olundu.

Haçlılar galesi ortadan kalkınca Malatya Danişmentlilerini kendisine tâbi bir beylik haline koyan Mes'ud tekrar Bizanslılarla çarpıştı, sulh yapıldı. Kilikya'da bir Ermeni hükümeti kurmak suretiyle Bizans'ı tanımamış olan Toros'u tedip için Bizans İmparatorunun ricası üzerine Kilikya'ya gitmiş olan Mes'ud orada

bir çok zaferler kazanmış, fakat kat'i bir neticeye varamamıştı. Yeniden sefer tedarikiyle meşgul idi. 1156 yılında vefat etti. K o n y a'daki Cami'i yanına defnolundu. Oğlu II. K ı l ı ç a s l a n babasının mezarı üzerine malûm olan hükümdarlar türbesini yaptırmıştır. M e s ' u d ikinci H a ç l ı S e f e r l e r i n i , B i z a n s hücumlarını muvaffakiyetle bertaraf etmek, A n a d o l u'da dahilî işleri yoluna koymak, büyük S e l ç u k devletiyle de iyi geçinmek gibi askerî, siyasî faaliyetlerle uğraşırken, ilim ve sanat hareketlerini de ihmal etmemiştir. A b d ü l - m e c i d H e r e v î gibi büyük âlimleri A n a d o l u'da toplamış, yukarıda işaret olunduğu gibi A n a d o l u'da imar hareketleri bunun zamanında başlamıştır.

3) II. K ı l ı ç a s l a n :

K ı l ı ç a s l a n (H. 551 — 588 — M. 1156 — 1192) hükümdar olduğu yıllarda memleket büyük karışıklıklara sahne oldu. Şöyle ki: S u r i y e hükümdarı N u r ü d - d i n M a h m u d H a ç l ı l a r l a yaptığı harplerden dolayı büyük şöhret kazanmış, Doğu A n a d o l u illerini emri altına almıştır. I. M e s ' u d'un ölümünü fırsat bilen D a n i ş m e n t l i l e r de harekete geçerek K o n y a'yı zaptetmek istediler, A k s a r a y'a kadar ilerlediler. K ı l ı ç a s l a n H. 551 yılı Şabanında A k s a r a y'da D a n i ş m e n t l i l e r i perişan etti. K ı l ı ç a s l a n bunlarla uğraşırken eniştesi N u r ü d - d i n M a h m u d güney A n a d o l u vilâyetlerini de zaptetmeye başlamıştı. Bunun üzerine K ı l ı ç a s l a n askerini çekerek A n t a k y a'ya gelmiş N u r ü d - d i n'e meydan okumuştur. M i s i r - Halifesinin Veziri Z u r e y k araya girdi, N u r ü d - d i n aldığı yerleri iade ve itizar eyledi. Y a ğ ı b a s a n'ın müstakil bir hükümdar olması kabul edilmek şartıyla D a n i ş m e n t l i l e r l e de sulh yapıldı. T ü r k , İ s l â m hükümdarları böylece ittifak ettikten sonra Y a ğ ı b a s a n T r a b z o n İ m p a r a t o r l u ğ u üzerine

yürüdü. K ı l ı ç a s l a n ise B i z a n s'ın talebi üzerine onlarla sulh yaparak E r m e n i l e r üzerine asker gönderdi. Sonra bizzat hareket ederek E r m e n i K r a l ı T o r o s'u sulha mecbur eyledi. 1158 de B i z a n s İ m p a r a t o r u A n a d o l u'nun zaptını ikmale çalışan S e l ç u k ilere karşı muharebelere girişti. Birçok harplerden sonra 1159 da L â d i k şehri T ü r k l e r e geçmiş oldu. B i z a n s İ m p a r a t o r u tekrar büyük hazırlıklar yapmakla beraber D a n i ş m e n d i y e H ü k ü m d a r ı Y a ğ ı b a s a n , K ı l ı ç a s l a n'ın kardeşi Ş e h i n ş a h ile ittifak etti. Onlardan yardımcı asker aldı. Aleyhindeki bu ittifakı gören K ı l ı ç a s l a n İ m p a r a t o r ile ağır bir sulh yaparak kardeşi Ş e h i n ş a h ve Y a ğ ı b a s a n üzerine yürümüştü. İ m p a r a t o r u n bunlara aradaki sulha rağmen yardım ettiğini görünce imparatorla anlaşmak üzere 1160 da İ s t a n b u l'a gitti. İ s t a n b u l'da sulhu yeniledi. İ m p a r a t o r u n tavassutu ile kardeşi Ş e h i n ş a h ve Y a ğ ı b a s a n'la anlaşmışlardı. Bu anlaşma çok sürmedi. Çünkü Y a ğ ı b a s a n A n a d o l u'da bir D a n i ş m e n d i y e devleti kurmak için çalışıyor, her fırsattan istifade etmek istiyordu. Bu sefer de Ş e h i n ş a h'ı Sultan ilân etti. Beraberce K ı l ı ç a s l a n üzerine yürüdüler. 1165-1166 yıllarında K ı l ı ç a s l a n'ı mağlup ederek S a r ı s ve Z a m a n t ı taraflarını zaptettiler. Y a ğ ı b a s a n Ş e h i n ş a h ile birlikte K o n y a'ya hücum etmek istiyordu. Eniştesi Ş e h i n ş a h'ı Ç a n k ı r ı'da ziyaret etti. Dönüşte vefat eyledi. Y a ğ ı b a s a n'ın vefatı ile D a n i ş m e n d i y e devleti yıkılmış oldu. K ı l ı ç a s l a n yalnız kalan Ş e h i n ş a h üzerine yürüdü, A n k a r a'yı zaptetti. Bunun üzerine A n k a r a , Ç a n k ı r ı ve kuzey A n a d o l u vilâyetleri de K ı l ı ç a s l a n'a tâbi oldu. Hâdiseler K ı l ı ç a s l a n'a yardım ediyordu. E r z i n c a n hükümdarı F a h r ü d - d i n B e h r a m ş a h K ı l ı ç a s l a n'ın

hükümdarlığını tanıdı. Böylece Erzincan tarafları da Selçuk ülkesine katılmış oldu. Kılıçaslan Kilikya Ermenileri ile ittifak ederek o taraflardaki Bizans şehirlerini ele geçirdi. Malatya'yı da zaptederek eski hükümdarını kendine tâbi bir vali olarak tayin etti. Bizans'a teslim edeceği vilâyetleri de vermeyen Kılıçaslan'a artık Anadoluda rakip kalmamıştı. Bizans İmparatorunu hezimetlere uğratarak Ege Denizi sahillerine kadar akınlar yaptı. İmparator Manuel Komnen'in vefatı üzerine Uluborlu ve civarını fethederek Antalya'yı muhasara eyledi. Kılıçaslan ihtiyarlamıştı. Memleketi oğulları arasında taksim edecek, kendisi de Sultan ünvanını alarak istirahat eyliyecekti. Fakat netice umduğu gibi çıkmadı. Oğulları saltanat kavgasına başladılar. Bu esnada üçüncü bir Haçlı Seferi de başladı. Almanya İmparatoru Fredrik Barbaros Konya'yı muhasara ve zaptettiler.

Kardeş kavgaları devam ediyordu. Kılıçaslan huzursuzluk içindeydi. Aksaray'a giderken yolda ve H. 575 Şaban ayı ortasında vefat etti. Cenazesi Konya'daki türbesine defnolundu.

—oOo—

ANKARA ALÂ ÜD-DİN CAMİ'İ MİNBERİ

— 3 —

Bu da orta boy minberlerdendir. Kitabesi H. 594 tarihli ise de yan satırlarındaki işçilik Ahi Şerefüddin Camii minberine benzemektedir. Bu minberin 13. Asırda esaslı bir tamiir gördüğü eski minberin kitâbeleri de yerlerine konulduğu kanaati hasıl olmaktadır. (Resim 3)

Kitabeler ve Tarih :

Minber kapısı aynalığında şu kitâbe vardır.

1 — الملك القاهر محي الدنيا والدين

2 — ملك بلاد الروم واليونان ابونصر

3 — مسعود بن قليج ارسلان في صفر سنة

اربع تسعين وخمسة

Türkçesi : «(Bu minber) Yunan ve Rum beldelerinin padişahı (Ehl-i iman ve İslâma) yardım edenlerin babası, din ve dünyayı ihya eden, canlandıran, kahredici padişah Kılıçaslan oğlu Mes'ud (Zamanında) 594 yılı Safer ayında (yapıldı)» demektir.

Minberin sol korkuluğu üzerinde şu usta kitâbesi vardır:

عمل ابراهيم ابن ابوبكر

الرومي النجار

Türkçesi : «Marangoz Rumlu yani Anadolulu Ebubekir oğlu İbrahim yaptı» demektir.

Tarih :

Kitâbelerde başlıca şu üç isim geçmektedir. II. Kılıçaslan, oğlu Mes'ud, Dülger İbrahim.

Konya ve Aksaray minberleri dolayısıyla II. Kılıçaslan'dan bahsedilmiş ve memleketi onbir oğlu arasında taksim ettiği de ilâve olunmuştu. Bu itibarla Kılıçaslan hakkındaki bilgileri tekrar etmeden oğlu Muhyid-din Mes'ud'a geçeceğiz. Babası Mes'ud'a Ankara ve Kastamonu taraflarını vermişti. Diğer kardeşleri gibi bu da sultan ünvanını almış komşu devletlerle muhabere ve musalâhalar yapmıştı. Bizans İmparatoru Lânjin Komnen Mes'ud ile münasebet tesis ederek kardeşleri aleyhine ittifak teklif etti. Mes'ud, Komnen'in bu hileli teklifini, Bizans elindeki Dadipra şehrini zaptetmekle cevaplandırdı. Bu arada Kayseri'ye hakim olan kardeşleri Kutbüddin

M e l i k ş a h vefât etmişti. Bunun arazisine göz diken T o k a t M e l i k i S ü l e y m a n Ş a h ile harbettiler. Nihayet bu araziyi aralarında taksim etmek suretiyle barıştılar. S ü l e y m a n diğer kardeşlerini birer birer ortadan kaldırmış K o n y a'yı da zapt ederek S e l ç u k tahtına oturmuştu. A n a d o l u'da mevkiini tahkim ettikten sonra şarka seferler yaparak S a l t ı k l ı lardan E r z ü r ü m'u da zaptettiler. Fakat A n k a r a kalesi henüz zaptedilmemişti. M e s u d A n a d o l u'da ikinci bir hükümdar halinde yaşıyordu. S ü l e y m a n Ş a h Şark seferinden sonra A n k a r a üzerine yürüdü. Üç yıl muhasara etti. 1203 (600 H.) yılında A n k a r a zaptolunarak M e s u d hükûmetine nihayet verildi. M e s u d'un -varsa- evlât ve ahfadının akibetleri hakkında mehzazlarımızda bir malûmat yoktur. K ı z ı l b e y C a m i i M i n b e r i dolayısıyla bir nebze bahsedildiği gibi A n k a r a'da S e l ç u k hükümdarlarına mahsus bir saray vardır. Bu sarayın, hükümdarın emniyeti bakımından kale içinde yapılması icabeder. K o n y a'daki A l â ü d - d i n C a m i i de böyle ve içkale içindedir. Bahse konu olan Cami'in hükümdarların namaz kıldıkları saray camii olduğunu da muhakkak telâkki ediyorum. A n k a r a sarayını bu cami civarında aramak lâzımdır.

Minberin inşa tarihini H. 574 okumak mümkün olduğu gibi H. 594 okumak da mümkün ve yazı üslûbuna göre daha doğrudur. O halde minber M e s u d'un babası öldükten sonra istiklâl üzere yaşadığı son yıllarında yaptırılmış demektir. Bu minber bilâhare tamir edilmiş olması ve minberde adı yazılı E b u b e k i r o ğ l u İ b r a h i m'in A n k a r a'da K ı z ı l b e y M e s c i d i, A h i Ş e r e f ü d - d i n ve Ç o r u m U l u C a m i i minberlerini yapan ve H. 699-750 tarihlerinde sağ olan E b u b e k i r o ğ l u M e h m e t'in kardeşi bulunması ihtimali hatıra gelmektedir. (Resim 4)

—oOo—

HARPUT (ELÂZİĞ) SÂRA HATUN CAMİ'İ MİNBERİ

— 4 —

Bu minberi 1942 de H a r p u t S â r a H a t u n C a m i ' i n d e görmüştüm. Küçük boy minberlerdendir. Bütün aksami mevcuttur.

Kitâbeler:

Kapı kanatlarında şu yazılar vardır:

1 — Kapının sağ kanadı yukarısında ve nebatî süsler arasında:

قراها زهة لناظرين — 1

Türkçesi : «Onda okuyanlar, seyredenler için huzur ve ferahlık vardır.» Bu kanadın alt tarafında girift bir sülüs ile şu (Sûre:15, Âyet: 46) yazılmıştır:

ادخلوها بسلام آمين — 2

Türkçesi : «Onlara selâmetle ve emin olduğunuz halde oraya girin, denilir.

2 — Kapının sol kanadı yukarısında:

بالها مدرسة قد جليت — 3

yazıları vardır.

Türkçesi Bu Cami'in yanında bir medrese yapıldı» demektir. Bu kanadın alt tarafında :

كتب السعد على ابوابها — 4

yazıları vardır.

Türkçesi : «Minber kapıları üzerindeki yazıları Sa'd yazdı.» demektir. (Resim : 5, 5-A).

3 — Kapı sövesinin sol tarafında aşağıdan yukarıya doğru :

شهادة انه لا اله الا هو والملائكة واولوا العلم
قائماً بالقط لا اله الا

Bu sövenin mukabilinde ve sağ tarafında yukardan aşağıya doğru :

هو العزيز الحكيم به ان الدين عند الله الاسلام — 6

تاريخ غرة شهر ربيع الاول

yazıları vardır.

Kapının sol ve sağ sövelerinde gördüğümüz bu âyetler (Sûre: 3, Âyet: 18, 19) dan parçadır.

Türkçesi, Konya Minberinde yazılmıştır. Âyetlerin sonunda «*Rebi ul evvel ayının ilk günlerinde*» (yapıldı) cümlesi yazılmış ise de tarihin sene kısmı maalesef eksiktir. Ya tâmirlerde o kısım kırılmış, kesilmiş yahut tarih başka tarafa yazılmıştır. Görüldüğü gibi kapının yukarısında sonradan konmuş çelenk üstüne sene H. 582 tarihi yazılmıştır. Aşağıda bu noktaya tekrar geleceğiz.

4 — Minberin şerefesi altında ve sol yanında (بسم الله) bunun mukabilinde (الرحمن الرحيم) yazılmıştır.

Minberin sol tarafındaki yazılar:

5 — Minberin sol tarafında ve merdivenin üst korkuluğunda :

7 — جدو هذه العمارة المسجد الجامع على يد
الامير الاجل الرئيس تاج الشرق

6 — Alt korkuluğunda :

8 — جمال السيادة فخر المعالي معين المجاهدين
ابوفا (20) عزيزي

7 — Minberin yanı ile şerefe altının birleştiği bordürde yukardan aşağıya doğru şu :

9 — بن امير كيا العلوي القزويني ادام الله توفيقه
وطال في العزاداييم بقاء وادام الى المعالي
yazılar vardır.

7 — 9 numaralı satırların Türkçesi : «*Bu cami'in Kazvinli, alevî (Hazreti Ali mensuplarından) Emir Kiya oğlu Büyük Emir, Başkan, dinin şerefi ve tacı, sâdatın yücesi, büyüklerin iftihar ettiği, mücahitlerin istinatgâhı, ve fa babası (çok vefak) azizî - Allah tevfikını devamlı, eylesin, izzet ve ikbalinde yüksek mevkide baki kılsın-tecdid etti.*» demektir.

20 Malatya Minberinde ابو الوفا
dır.

8 — Minberin süpürgelik kısmında şu usta adı vardır :

10 — عمل ابو سعيد بن اسماعيل القزويني غفر الله
له و ابويه

Türkçesi : «*Kazvinli İsmail oğlu Ebu Saîd - Allah onu, anası ve babasını esirgesin - yaptı*» demektir. (Resim : 6, 7).

Minberin sağ tarafındaki yazılar:

1 — Merdivenin üst korkuluğunda :

11 — في ايام الامير الاسفهلار الاجل الشهاب
الدين زين الاسلام فباض الد

2 — Korkuluğun alt kısmında :

12 — وله بهاء المله نصير الامير سيف الملوك
حسام الدين هذير [böyle]

3 — Minberin yan tarafı ile şerefe altının birleştiği bordürde aşağıdan yukarıya doğru :

13 — جمال الامرا قتلغ بك ابن سعيدين وكيا
على بن جبوق نبى امير المؤمنين حرس الله
مجده وخذ ملكه

yazıları vardır. (Resim 8)

11 — 13. satırların Türkçesi : «*Büyük Emir, Yüce Kumandan, Dinin Şahabı İslâmın ziyneti, devletin feyyazı, milletin kıymeti, hükümdarın yardımcısı, padişahların ve dinin kılıcı aslan.*» ve «*emirlerin sevgilisi ve müminler beyinin oğulları Sa'düddin oğlu Kutluğ Bey ve Çubuk oğlu Kiya Ali günlerinde (yapıldı) Allah onların şan ve şerefini muhafaza buyursun. Memleketlerini ebedî kılsın.*» demektir.

Minberin süpürgelik kısmında ise şu :

14 — الملك الله الواحد القهار الله

Sûre: 40. Âyet: 16. yazılıdır.

Türkçesi : «*Bugün mülk bir ve kahredici olan Allahındır.*» demektir.

Tarih : Bu minberdeki kitâbelerde şu isimler geçmektedir :

- 1 — Emir kiye oğlu Azizî.
- 2 — Hüsamü'd-din Hizebr (Hüsam'ü'd-din Aslan)
- 3 — Sadü'd-din oğlu Kutluğ
- 4 — Çubuk oğlu Kiya Ali
- 5 — Kazvinli İsmail oğlu Ebu Sait
- 6 — Hattat Saat

1 — Kiya oğlu Azizî : Mehazlarımızda Kiya adı ancak iki hükümdarlık sülâlesine geçer.

A — Geylân'da kurulmuş olan Kâkiya hanedanı arasında Emir Kiya, Ali Kiya, Rıza Kiya gibi isimler vardır. Malatya minberinde adı geçen Azizî'nin bu sülâlenin birinci hükümdarı olan Emir Kiya 1358 — 1361 (H. 760 - 763) nin oğlu olduğunu zan ve tahmin etmiştik, çünkü bunlar da Alevîdir, memleketleri Kazvin'e yakındır.

B — Hasan bin Sabbah'ın kurduğu Devlet-i Mülâhidenin ikinci hükümdarı ve Hasa'nın oğlu Kiya Büzürk Ümit vardır. ²¹ Bu sülâle hem Kazvinli hem Alevîdirlere, merkezleri Kazvin civarında Elemt kalesidir. İmam-ı Ali soyundan İmam-ı Cafi Sâdik'a mensubiyetlerini iddia ve İmamlığını kabul ederler. Musa Kâzım evlâdının imametini de inkâr ederler. ²²

Kiya Büzürk 1124 — 1137 (518-532) de hükümdardı. Yerine oğlu Mehmet 1137 — 1161 (532-557) geçmiştir. ²³

Kiya Büzürk'ün Azizî adında bir oğlu olup olmadığı bilinmiyor. Bununla beraber minber kapısı üze-

rinde ve her halde bir kayda dayanarak sonradan yazılmış olan H. 582 tarihi bulunması, minber üzerindeki diğer kitabelerde adı geçen Hüsamü'd-din, Çubuk oğlu Kiya Ali gibi isimlerin de -aşağıda açıklanacağı veçhile- bu yıllarla münasebetli görülmesi Harput ve Malatya minberlerinin bu ikinci maddede mütalâa edilen Kiya'larla ilgili olduğu kanaatını doğurmaktadır. Bu itibarla kitâbede adı geçen Azizî'yi Mülâhid'e Devletinin ikinci hükümdarı Kiya Büzürk'ün oğlu olduğunu -yine ihtimalle- kabul ediyoruz. Kitâbenin elkabındaki (Reis, Seyyit, Cemâlis-siyade, Alevî, Kazvinî) gibi nisbetler bu sülâle hükümdarlarının veya şehzadelerinin elkabına uygundur. Bunların mezhep itibariyle cami ve minberle alâka ve münasebetleri hatıra geliyorsa da İbn ü'l-Esir'deki şu kayıt bu tereddüdü ortadan kaldırmaktadır ²⁴

2 — Bu minber Hüsamü'd-din Hizebr'in hükümdarlık günlerinde yapılmıştır. Bu hükümdar kimdir. Kitâbede şahıs adı olarak yazılmış olan Hizebr (doğru imlâsı هزبر) güçlü, kuvvetli ve aslan mânâsıdır, (Hizebr) in elkabı kitâbede Hüsamü'd-din'dir. Hüsamü'd-din aslan demektir. Bu Hüsamü'd-din Arslan'ın 1184 — 1200 (H. 580-597) tarihlerin-

فيها توفي الكيا الصباحي صاحب الموت مقدم
اسماعيليه وقام ابنه مقامه فاطهر التوبة واعاده
هو ومن معه الصلوات وصيام شهر رمضان وارسلوا
الى قروين يطلبون من يصل بهم ويعلمهم حدود
الاسلام فارسلوا اليهم

Yâni : «Alamut sahibi Hasan Bin Sabbah mensuplarından Kiya orada öldü. Bu İsmâiliye mezhebinin f'eri gelenlerinden idi. Yerine oğlu geçti. Orada o da tövbesini açıkladı. Yanındakilerle (arkadaşlarıyla) namaz kılmaya Ramazan orucunu tutmaya başladı. Kazvine adam göndererek kendilerine namaz kıldırarak ve İslâmiyet hükümlerini öğretecek bir adam gönderilmesini istediler. Onlar da gönderdiler.» (İbn ü'l-esir, cilt: 11, sahife: 190).

²¹ Sahaif ül-ahbar, Cilt : 2, Sayfa : 468. Düve-i İslâmiye, Sahife : 200.

²² (Sahaif ül-ahbar, Cilt: 2, Sahife: 475).

²³ (Sahaif ül-ahbar, Cilt: 2, Sahife: 475).

de hükümdar olan Mardin Artıkilerinden II. İlgazi'nin oğlu II. Hüsamü'd-din Yavlak Arslan olduğunu -aksi sabit oluncaya kadar- kabul edebiliriz. Hüsamü'd-din Yavlak Arslan meskûkât ve kitabelerinde ²⁵ Diyar-ı Bekir Meliki olarak yazılıdır ki Diyarbakır'la Malatya ve Harput'un yakınlığı bu vesile ile anılmaya değer.

3 — Cami ve minbere her hangi bir hizmetleri açıklanmadan isimleri -teberrüken- yazılmış olan Çubukoğlu Kiya Ali ile Sa'dü'd-din oğlu Kutluğ'un lâkablari Cemalül - ümera olduğuna göre bunların da Harput'ta vazifeli beylerden olması mümkündür. Fazla olarak Emirü'l - müminin evlâdı olduklarını da yazdırmışlardır. (Emirü'l-müminin) ekseriya Abbâsî Halifelerine verilen unvandır. Halbuki Çubuk, Kutluğ gibi isimlerin Türkçe oldukları düşünülürse, bu beylerin ya (Emirü'l-mümin) in manevî evlâdı yahut kendisine bu unvan verilen başka bir zatın oğulları olması icabeder. Mehazlerimizde Çubuk adına rastlanmaktadır. Şöyle ki: Harput'taki Kale Mescidi kitâbesinde ²⁶

جووق bu minberde جوق şeklinde yazılan bu ismi türlü şekillerde okumak mümkün ise de en çok yakışanı ve tarihî bilgilere uygun olanı Çubuk'tur. Bu ismi Feridun Dirimtekin, Çubuk ²⁷ Kıvamüddin Burslan, Çabuk ²⁸ okumuşlardır. Miratü'l-iber de imlâ kitabedeki gibi yazılmış okunuşu mübhem kalmıştır. ²⁹

²⁵ İbrahim Artuk, Artuk Oğulları Tarihi, Sahife: 110-111. Sahayifü'l-ahbar, Cilt: 2, Sahife: 577. Düvel-i İslâmiye, Sayfa 240.

²⁶ Bu kitabe Anadolu'daki İslâmî kitabeler II. adlı eserimizde yayınlanacaktır.

²⁷ Konya-Düzel, Sahife: 58.

²⁸ Irak ve Horasan Selçukileri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Neşriyatı, Sahife: 77.

²⁹ Mir'atü'l-iber, Cilt: 8, Sahife: 192.

Horasan Selçukilerinden Melikşah'ın kardeşi Tutuş 1093 (486 H.) yılında Harput'u Rumlardan almış emirlerinden Çubuk Beye vermişti. Emir Çubuk H. 500 tarihinde vefat etti, yerine oğlu Mehmet Harput beyi oldu. ³⁰ Anadolu Selçuklularından I. Kılınçaslan Diyarbakır Emiri İnal oğlu İbrahim ile Harput beyi Çubuk oğlu Mehmet'ten yardım alarak Musulu' zabtetti. ³¹

Çubuk Beyin Harput Beyi olduğu ve civardaki fütuhâtı hakkında daha geniş bilgiler vardır. ³² Emir Çubuk Bağdat'ta sultanın huzuruna kabul edilmişti, sultan ona Hicaz ve Yemen taraflarının fethini de tavsiye eyledi. ³³

Şu izahattan Çubuk'un kim olduğu anlaşılakta ise de Kiya Ali adında bir oğlu olup olmadığına dair bir kayıt yoktur. Çubuk Bey H. 500 tarihinde öldüğüne göre oğlu Kiya Ali'nin minberin yapıldığı 582 yıllarında sağ olması mümkündür. ³⁴

4 — Minber kitabelerinde adı geçenlerden Sadü'd-din oğlu Kutluğ ile minberi yapan Kazvinli İsmail oğlu Ebu Said ve kapıdaki yazıları yazan hattat Sa't (Resim 6) hakkında bir bilgiye rastlıyamadım.

³⁰ Mir'atü'l-iber, Cilt: 8, Sahife: 192.

³¹ Aynı eser, Cilt: 8, Sahife: 54.

³² İbnü'l - Esir. Tarih-i Kâmil, Cilt: 8, Sahife: 240. Mısır tab'ı.

³³ Aynı eser, Cilt: 10 Sahife: 117, Leyden tab'ı.

³⁴ (Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, No: 4904 de kayıtlı ve Sadrüddin Kunevî vakfından (Kifayetü'l-kâfir) adlı kitabın başında adı geçen حافظ النور (hudud muhafızı) inanc, bilge, beyğu, Çubuk Bey ile bu zatın bir münasebeti olup olmadığı kestirilemiyor).

**SİİRT ULU CAMİİ
MİNBERİ**

— 5 —

Orta boy minberlerdendir. Kapı aynalı kısmında ve diğer bazı yerlerinde tamirler gördüğü âyetlerin baş ve sonlarındaki noksanlardan anlaşılmaktadır. Bu minber Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde teşhir edilmektedir. (Resim : 9, 10).

Kitabeler ve Tarih :

A) Minber kapısındaki kitabeler : Minber kapısının taç kısmında talik ile yazılmış şu tamir kitabesi vardır.

1 — تاریخه الاصلی

٦١١

2 — عمره المتولى الحاجى عبدالفتاح ابن الحاجى
اسماعيل

3 — ماشاء الله

Bu satırların Türkçesi:

1 — Onun asıl tarihi H. 611 dir.

2 — Hacı İsmail oğlu Abdül-fettah onu tamir ettirdi.

3 — Allah dilerse.

II — Minber kapısının aynalı kısmındaki kûfi ile yazılmış birinci satır kapı sövesinden gelen âyetin devamıdır. Aşağıda görülecektir. İkinci satır ise kûfi celiyle yazılmış *Bismillâh* dir.

III — Kapı sövesinin sağ yan tarafından yukarıya doğru (Âyet el-Kürsî) den bir parça yazılmıştır.

.... وما فى السموات والارض من ذا الذى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشئ من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات وما فى الارض ولا يؤده حفظها ..

Bu âyetin Türkçesi Aksaray Minberinde yazılmıştır.

IV — Kapı sövesinin cephesinde (Sûre: 9, Âyet: 18) yazılıdır.

(*) مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر واقام الصلوة وآتى الزكوة ولم يحشى الا الله (**)

Türkçesi : Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman edüp, namazlarını kılan ve zekât veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar imâr ederler. Me'muldür ki onlar hidayete nail olanlarla beraber olalar."

V — Kapı cephesinde ufkî olarak IV numaradaki âyetin devamı olan şu kelimeler yazılmıştır.

.... اولئك ان يكونوا من المهتدين

VI — Kapı sövesinin cephesinde ve sol tarafından aşağıya doğru evvelki âyeti takibeden şu (Sûre: 9, Âyet: 19) yazılıdır.

.... سقاية الحاج و عمارة المسجد الحرام لمن آمن بالله واليوم الآخر وجاهد فى سبيل (***)

Türkçesi : Hacılara su vermeyi, Mescid-i haram'ın tâmiri, Allah'a ve ahiret gününe imân eden ve hak yolunda savaşanlar gibi mi sayarsınız, bunlar Allah emrinde müsavî olmazlar. Allah zalim olan kavmi hidayet etmez.²⁵

VII — Kapı sövesinin sol yan cephesinden aşağıya doğru Selçukî neshi ile yazılmış şu usta kitabesi vardır.

وهو العلى العظيم . هذا ماتطوع بعماله الحاجى
على بن ابوبكر والحاجى على ابن الاستاذ
رحمهم الله واعمل الحاجى عمر والحاجى محمد اولاد
الشيخ عثمان رحمهم الله تعالى [Böyle] بتاريخ

(*) Bu kısım kırıktır. Burada [أما يعمر] kelimeleri olacaktır.

(**) Burada da kırık vardır. Noksan olan [فحسى] kelimesidir.

(***) Bu satırın baş tarafında sonunda [الله لا يستون] kelimeleri kırılmıştır.

²⁵ Tercüme-i Kuran-ı Kerim, Sayfa: 170.

²⁶ Tercüme-i Kuran-ı Kerim, Sahife: 170.

Baştan üç kelime «Âyet el-Kürsi'nin devamıdır. Diğer kısmın Türkçesi : «*Bu minberi Ebubekir oğlu Hacı Ali ve üstat oğlu Hacı Ali istekleriyle teberriken yaptılar. Allah onları esirgemiş. Şeyh Osman oğulları Hacı Mehmed ve Hacı Ömer de çok çalıştılar. Tanrı onları da yarlıgasın*» demektir. Bu satırların sonunda (بتاريخ) yani tarihte sözü varsa da yıl rakamı kesilmiştir.

B— Minber korkuluklarındaki yazılar :

I — Sol korkuluk üzerinde (Sûre: 33, Âyet: 56) yazılıdır:

[ان] الله وملائكته يصلون على النبي يا ايها الذين آمنوا صلوا عليه وسلموا تسليماً

Türkçesi : «*Allah ve melekleri Hazret-i Muhammed'e dua ederler. Ey mü'minler siz de onun üzerine salât ve selâm getiriniz*» demektir.³⁷

II — Sağ korkuluk üzerinde (Sûre: 39, Âyet: 74) yazılmıştır.

وقالوا الحمد لله الذي صدقنا وعده واورثنا الارض
تبرؤ من الجنة

Türkçesi : «*Onlar da, bize vadini doğru eden ve bize cennetten istediğimiz mekânda oturmak için orasını ihsan eyliyen Allaha hamdolsun. Bu ne güzel ecr-ü mükâfattar derler*»

C — Minber külâhındaki yazılar : Külâhta iki tip yazı vardır. Birincisi minberle yaşıt olan güzel kûfi yazılar, diğeri ise tamir esnasında ilâve edilenlerdir.

A) Orijinal olanlar külâh kaidesindeki satırlar üzerindedirler. (Sûre: 4, Âyet: 103) den bir kısım:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ [ان الصلوة]
[كانت على] [المؤمنین] [كتاباً] [موقوتاً]

³⁷ (Bu kelimenin okunuşu şüphelidir, en kuvvetli ihtimal yazıldı).

³⁸ Tercümeli Kuran-ı Kerim, Sahife: 395.

³⁹ Tercümeli Kuran-ı Kerim, Sahife 436.

Türkçesi : «*Rahman ve rahim olan Tanrı adıyla (zira namaz mü'minler üzerine muayyen vakitli farzdır)*»⁴⁰

B) Tamirde yazılanlar :

1 — Usta adlarını gösteren kitâbe olup minberin külâh dilimindedir.

عمله — 1

ضيا الارضرومى — 2

والياس الموصلى — 3

Türkçesi : «*Musullu İlyas, Erzurum'lu Ziya onu yaptı*» demektir.

Son kelimenin Musulî okunmasında tereddüt yoktur. Diğer kitâbedeki (Yusuf) adının yazılışı da bu üslûptadır.

2 — Tamirdeki yazıları yazanın imzası :

حرره المدرس — 1

يوسف الحيالى — 2

dir. Türkçesi : «*Onu müderris Yusuf Hayalî yazdı*» demektir.

Bu minberdeki yazılardan, minber korkuluklarında, külâh eteklerindeki âyetler kûfi celisi, kapı yanlarındaki âyetler kûfi neshi, yukarıda işaret edildiği gibi usta kitabesi Selçukî neshidir. Tamir esnasında yazılmış yazıların XIX. asra ait olduğunu tahmin ediyorum. Kapı cephesindeki talik, külâhtakiler girift sülüs ile yazılmıştır.

Tarih:

Minberin tarihi usta kitabesinin sonunda yazılı imiş, çürümüş, kırılmış her ne olmuşa tamirde o kısım eksilmiştir. Minber üzerinde hükümdar, vezir adları bulunmayışı, adları yazılı usta ve hayır sahiplerinin hal tercümelerinin de bilinmeyişi minberin devrini tâyinde bizi müşkilâta sevketmektedir.⁴¹ H. 611 yılın-

⁴⁰ Tercümeli Kuran-ı Kerim, Sahife: 84.

⁴¹ Tamir esnasında minberin cephesine inşa tarihinin H. 611 olduğu yazılmıştır. Aslından tamir edenlerin okuyuşları veya dedelerinden duyuşları demek olan bu H. 611 yılını aksi sabit oluncaya kadar doğru olarak kabul edeceğiz.

da Siirt'te Eyyubîler hüküm sürmekte idi. Şöyle ki: Salâh ü'd-din Eyyubî'nin 27 Safer 589, (4 Mart 1193) de Dimişk'ta vefatı üzerine memleketi oğulları, kardeşleri, yeğenleri arasında taksim edilerek Eyyubiye Devleti parçalanmıştı. Salâh ü'd-din'in kardeşi El-Âdilevvel Seyfü'd-din Ebubekir ayrı ayrı hükümet kurmaya yeltenmiş olan aile efradını birer birer itaate mecbur etti. Nihayet 1196-1199 yıllarında Mısır ve Suriye'nin büyük bir kısmını elde ederek kendi oğullarından El-Evhat Eyyubî'yi H. 596 da Elcezire'de Meyyafarikin vilâyetine tâyin eyledi. El-Evhat'tan sonra kardeşi Muzafferü'd-din Musa 1210-1220 yıllarında buralarda valilik yaptı. Seyfü'd-din Ebubekir'in vefat tarihi olan 1218 yılına kadar bütün Eyyubiye devletinin hükümdarı olmuştu. Siirt de hükümdarlık sınırları içindeydi. İşte Siirt minberi bu devrede yapılmıştır.

Minberde adı geçen ustaların kim olduklarını bilmiyoruz.

—oOo—

KAYSERİ HAND YAHUT HUVANT HATUN CAMİ'İ MİNBERİ

— 6 —

Bu eser büyük tip minberlerden ve minberlerin şaheserlerindedir. Yazı ve motiflerindeki uslûp, binasındaki ihtişam ile mütenasip ve hepsi bir kemal devrinin ifadesidir. (Resim 11)

Kitabeler :

Minberin sol tarafındaki yazılar :

1 — Minber kapısının yan sövelerinde Selçukî sülüsü ile yukarıdan aşağıya doğru.

1 — بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سَنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ

2 — Minber korkuluğunun alt kısmında ise :

2 — مَا فِي السَّمَاوَاتِ (Böyledir) وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا

3 — Minber korkuluğunun üst kısmında şu yazılar vardır.

3 — بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ وَصَدَقَ نَبِيُّهُ الْكَرِيمُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَآحِبَّاهُ أَجْمَعِينَ السَّادَةِ الطَّيِّبِينَ

Bunların hepsi (Sûre: 2, Âyet: 255) dir. «Âyet el - Kürsî» denilen bu âyet Aksaray Ulu Camii Minberinde yazılmıştır. Burada âyetin sonunda «Yüce Tanrı ve onun Kerim olan Peygamberi doğru söyledi. Dua ve niyaz onun, evlât ve eshabının ve cümle temiz nesillerinin üzerine olsun» anlamında bir ululama (Tâzim) cümlesi vardır.

4 — Şerefe altında ufkî olarak (Sûre: 48, Âyet: 1, 2) den bir kısım yazılmıştır.

4 — اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا * لِيَغْفِرَ لَكَ

5 — Bu yazıya paralel ve bu âyetin devamı olan yukarıda şu bir satır vardır.

5 — اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ

Bunların Türkçesi :

«Biz sana aşikâr bir fetih ile fütuhât verdik. Allah senin geçmiş ve gecikmiş günâhlarını mağfiret etmek için... bu fütuhâtı verdi» demektir.

6 — Şerefe altında ve Minberin yan tarafında alttan yukarıya doğru bir satır halinde şu yazılar vardır.

6 — [اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الذِّينَ اَوْ تَوَاتَوْا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَاِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ * فَاِنْ حَاجَّوْكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعْتُ وَقُلْ لِلَّذِينَ اتَوَاتُوا الْكِتَابَ

7 — Altıncı satıra paralel olarak yukarıdan aşağıya doğru şu yazılar yazılmıştır :

7 — والأمين ءاسلمتم فان اسلموا فقد اعتدو
وان تولوا فانما عليك البلاغ والله بصير بالعباد *
ان الذين يكفرون بايات الله ويقتلون النبيين
بغير حق ويقتلون الذين

8 — Minberin bu yüzünde ve nihayetinde ise aşağıdan yukarıya doğru şu yazılar vardır. :

8 — يامرون بالتقط من الناس فبشرهم بعذاب
اليم * اولئك الذين خبطت اعمالهم في الدنيا
والاخرة وما لهم من ناصرين * بسم الله الرحمن الرحيم
قل هو الله احد الله الصمد لم يلد ولم يولد ولم
يكن له كفواً احد *

6-8 numarada yazılanlar (Sûre: 3, Âyet: 19, 20) dir. Bunların Türkçeleri: «Allah yanında din, İslâm dinidir. Kitap ehli kendilerine ilim geldikten sonra aralarında hasetle ihtilâf eylediler. Allahın âyetlerini inkâr edenlerin hesaplarını Allah pek çabuk yapar. Seninle mubahaseye kalkışırlarsa de ki, ben ve bana tâbi olanlar Yüce Allah a müslimleriz. Ehli kitaba ve müşriklere İslâm oldunuz mu? diye sor. Eğer islâm olurlarsa muhakkak hidayete ererler. Eğer kabul etmezlerse sana lâzım olan tebliğdir. Allah kullarını görücüdür. Allahın âyetlerini inkâr, haksız yere Peygamberleri katil, insanlardan doğru ile emreyleyenleri telef edenleri acılı azap ile müjdele. Dünya ve ahirette amelleri habtolan onlardır. Ve onlara nusret eden de yoktur.»

Minberin Sağ Tarafındaki Yazılar :

Minberin sol tarafında gördüğümüz yazılar bazı farklarla sağ tarafında yazılmıştır. Farklar şunlardır:

1 — 4, 5. satırlarda yazılan ve (Sûre: 48, Âyet: 1, 2.) bu tarafta yoktur.

2 — «Âyet el - Kürsî» sonundaki dua cümlesi burada şu şekildedir:

9 — صدق الله العظيم وصدق نبيه الكريم وصلى
[Kırık] وخاتم النبيين وعلى اله وصحبه اجمعين
وعلى ساير المسلمين آمين اللهم آمين يا رب العالمين
ويا قاضى الحوائج السائلين ويا ارحم الراحمين
ويا خير الناصرين .

Türkçesi :

«Yüce Tanrı ve onun Kerim Peygamberi ve nebilerin sonu doğru söyledi. Selâm ve dua onun ve evlâdile cümle eshabının ve başka müslümanların üzerine olsun. Âmin. Ey Allahım Âmin. Ey Âlemlerin Rabbi olan, muhtaçların ihtiyaçlarını yerine getiren, merhametlilerin en merhametlisi ve yardımcılarnın en hayırlısı olan Allahım âmin.»

3 — Sekizinci satırın sonundaki Besmele ile «İhlâs Sûresi» buraya yazılmamıştır.

Tarih :

Cami'i yaptıran H u v a n t H a t u n, S e l ç u k hükümdarlarından I. Alâü'd-din Keykubad'ın ailesi, Keykubad'ın oğlu II. Keyhüsrev'in anasıdır. Böyle bir hükümdarın ailesi, diğerinin anası olmak herkese nasip olmayan bir devlettir. H u v a n t H a t u n bilhassa hayır ve hasenat bakımından o devletin hakkını vermiş bir Türk kadınıdır. Mezar taşında ve hayır eserlerinin kitabelerinde şahane elkab ile anılmıştır. H u v a n t H a t u n mevzuumuz olan minberin bulunduğu câmi'ini H. 635 yılında yaptırmıştır. Minberde tarih kitabesi olmadığı için cami'in inşa tarihini, minberin de tarihi olarak kabul ettik. Cami H. 1130 da esaslıca tamir edilmiştir. (42). Bu cami'in yanında bir medresesi ve bu iki eser arasında türbesi vardır. Bunlardan başka T o k a t'ın P a z a r nahiyesinde büyük tipte K e r v a n s a r a y yaptırmıştır. Bu binaların hepsi T ü r k san'atının birer şahikasıdır. Mehazlerimizde H u v a n t H a t u n'

un baba tarafı yazılı değildir. Fakat kitabelerinden adının Mahperi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. (43)

—oOo—

DİVRİĞİ ULU CAMİ MİNBERİ

— 7 —

U l u C a m i A n a d o l u'daki dinî mimarimizin şahikalarındandır, minberde cami'ye uygun bir azâmet ve ihtişam ifade eder. Bu göz ve gönül alıcı eserleri gördükçe ne gibi muhafaza tedbirleri aldığımızı düşünüyorum. Esefle bir (hiç) demekten başka bir şey aklıma gelmiyor. Bu san'at şaheserlerinin tozdan, topraktan, haşarattan, rutubetten hattâ insanların tahribinden korunmaları için bir kimyager müfettişe mürakabe ettirilmesini faydalı görüyorum. Sadede gelelim:

Kitabeler ve Tarih :

Minberin kapısı cephesindeki kitabeler :

1) Minberin aynalık kısmında S e l ç u k sülüsü ile ve nebatî süsler arasında yüksek kabartma ile şu iki satır yazılmıştır. (Resim 12)

1 — قال الله سبحانه وتعالى وكلامه صدق

2 — وان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احداً

Mânası :

«Yüksek ve noksansız olan Allah söyledi, onun sözü doğrudur, mescitler Allahındır. Allah ile beraber diğer birine dua etmeyin. 44

2) Minber kapısının sağ ve sol karnatları yukarısında şu iki satır yazı vardır. (Resim 13)

43 H a t u n kelimesinin aslı Türkçedir. Türkçedeki (katun, kadun, kadın) dan Arapça'ya geçmiş ve Hatun şekline girmiştir. D i v a n u L û g a t' i t-T ü r k İstanbul tab'ı, Cilt: 1, Sahife: 243.

44 Sûre: 72, Âyet: 8, Tercümeli Kur'an-ı Kerim, Sahife: 543.

المك الله الواحد القهار

العظمة الله الاحد الستار

Türkçesi: « *Mülk bir ve kahhar olan Allah içindir, azâmet, yücelik, ululuk mahlûkatın kusurlarını örtücü afvedici ve bir olan Allaha mahsustur.* » anlamındadır.

3) Minber kapısının sağ sövesinde yukarıdan aşağıya doğru şu iki hadis-i şerif yazılmıştır (Resim 14)

1 — قال النبي صلى الله عليه وسلم الصلوة قرآن كل تقى

2 — وقال عليه السلام الامام ضامن والمؤذن مؤتمن

(Bu iki hadis-i şerifin arasına korkuluktan gelen başka bir hadis-i şerifin sonu girmiştir.)

Bunların Türkçesi :

« *Hazreti Peygamber söyledi: Namaz bütün müttakileri Allaha yaklaştırır, yahut müttakileri Allaha yaklaştıran namazdır. Diğer Hazret-i Muhammed söyledi: İmam, mes'ul, ödeyici, müezzinde -bilhassa ezan vaktinde okuması bakımından- emniyetli, mutemet adamdır.* »

4) Minber kapısının sol sövesinde aşağıdan yukarıya başlıyan birinci satırın nihayeti korkuluğa doğru devam eden bir hadistir. (Resim 15) Bunu sol yan taraftaki yazılar arasında göreceğiz. Bu sövenin yukarısında şu hadis yazılmıştır.

قال النبي عليه السلام الجمعة فرج المساكين (*)

« *Hazret-i Muhammed söyledi : Cuma miskinlerin ferahlığı, sadlığı, haccıdır.* » demektir. Bu hadisin tamamı Ç o r u m U l u C a m i i M i n b e r inde yazılacaktır.

Minberin sağ tarafındaki yazılar :

1) Taht altında duvar tarafında söveden yukarıya doğru başlayıp « *K u r ' a n t a h t ı* » yanında, ufkî olarak ve yuka-

(*) Bu hadis-i şerif (الجمعة حجج الفقرا) ve (الجمعة حجج المساكين) şekillerinde mevcuttur.

B.K. «Cami us-segir yazma nüsha s. 223b ve 224A. Vakıflar arşivi kütüphanesi No: 76.

rıdan aşağıya doğru devam eden yazılar âyettir. (Resim: 16) (Sûre: 2, Âyet: 125-128) dir.

قال سبحانه تبارك وتعالى

125 واذ جعلنا البيت مثابة للناس وامننا واتخذوا من مقام ابراهيم مصلى وعهدنا الى ابراهيم واسماعيل ان طهرا بيتي للطائفين والعاكفين والركع السجود *126 واذ قال ابراهيم رب اجعل هذا بلداً آمناً وارزق اهله من الثمرات من امن منهم بالله واليوم الاخر قال وعن كفر فامتعه قليلاً ثم اضطره الى عذاب النار وبئس المصير *

127 واذ يرفع ابراهيم القواعد من البيت واسماعيل ربنا تقبل منا انك انت السميع العليم *128 ربنا واجعلنا مسلمين لك ومن نرثنا امة مسلمة لك وارنا مناسكنا وتب علينا انك انت التواب الرحيم *

Türkçesi :

«125- Eylediğimizi yad ve Makam-ı İbrahim'i namazgâh ittihaz ediniz. Ve İbrahim ve İsmail'e beytini tevaf edenler, itikâf eyliyenler ve namaz kılanlar için tathir edin diye emrettik 126- İbrahim : Ya Rabbi burasını emin bir belde kıl ve ehliinden Allaha ve ahirete iman edenleri dünyanın mahsulünden rızıklandır, dedikde Allah : onlardan küfür edenleri de az bir şey müstefit eder. Sonra cehennem azabına muztar kılarım. Orası ne fena gidilecek yerdir buyurdu. 127 - İbrahim ile İsmail beytin duvarlarını yükselttiklerinde Ya Rabbi bizden kabul buyur. Sen işitir ve bilirsin. 128 - Ya Rabbi bizi sana iki müslim kıl ve zürriyetimizden sana bir ümmet-i müslime yarat bize menasikimizi göster ve bizi mağfiret buyur, sen kullarına acır ve affedersin.» demektir.

2) Taht altındaki sathı ufki olarak kat'eden dört kuşak vardır. Bunların yu-

karıdan birincisi üzerinde âyetin devamı vardır. Bu birinci maddede yazıldı. İkinci kuşakta şu hadis-i şerif yazılıdır.

قال رسول الله صلوات الله عليه من امن من

Türkçesi : «Dua ve niyaz üzerine olsun, Allahın Resulü Hazret-i Muhammed söyledi. Emin olan yahut iman eden emniyette olur.»

Üçüncü kuşakta şu hadis-i şerif vardır.

قال النبي عليه الصلوة والسلام من تعلم القرآن وعلم الناس كنت له دليلاً الى الجنة وشفيماً

Mânası :

«Salât ve selâm üzerine olsun-Hazret-i Muhammed- söyledi :

Herkim kurânı öğrenir ve insanlara öğretirse ben onun cennete delili ve şefii olurum.»

3) Minberin alt sathını teşkil eden müsellesin dik hattı üzerinde aşağıdan yukarıya doğru şu hadis-i şerif devam eder.

عن انس ابن مالك عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال ينبع يجري للعبد اجرهم وهو معه في قبره بعد موته من علم علماً او كرى نهراً او خفر بئر او غرس نخلاً او نبى مسجداً او ورت مصحفاً او ترك ولداً استغفراً صدق رسول الله

Mânası :

«Malikoğlu Enes Peygamberimiz Efendimizden rivayet ediyor:

Hazret-i Peygamber buyurmuştur ki insan öldükten sonra kabrinde iken onu işlemiş gibi sevabı yazılacak işler şunlardır :

İlim öğretene, su getirene, kuyu kazana, meyve ağacı diken, mescit bina eden, Mus-haf bırakan ve bir de anası, babası için mağfiret dileyen evlât yetiştiren kimsenin sevabı kesilmez. Öldükten sonra da devam eder.»

4) Minber korkuluğunun alt kısmını teşkil eden bordürde ise şu hadis vardır. (45)

قال النبي صلى الله عليه وسلم إذا دخلتم رياض الجنة فارتعواها قيل يارسول الله وما رياض الجنة قال المساجد قيل وما الرتع فيها قال ان تقول سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ولا حول ولا قوت الا بالله العلي العظيم

Türkçesi : «Dua ve niyaz üzerine olsun. Hazret-i Muhammed söyledi. Cennet bahçesine girdiğiniz zaman orada irtia, yiyip içiniz, eshab-ı kiram cennet bahçesi neresidir ya Resûl Allah dediler. Mescitlerdir, buyurdu. Onda yapılacak iş, yenilecek şey nedir? dediler : Allah ı tesbih ederim. Övmek ve övmek ona mahsustur. Tapılacak yoktur, ancak bir Allah vardır ve o Allah büyüktür. Başka kuvvet ve kudret sahibi de yoktur. Ancak o yüce Tanrı vardır.» demektir, dedi.

5) Korkuluğun üst kenarında yukarıdan aşağıya doğru şu iki hadis-i şerif yazılmıştır.

قال النبي صلى الله عليه وسلم من نبى الله مسجداً ولو كفضص طاء نبى الله له بيتاً فى الجنة
وقوله صلى الله عليه وسلم من كان فى محله مسجداً فى كسبه وينوره بنور السراج ويبسط فيه البوارى او غيرها جزاؤه يوم القيمة الجنة والعبرى

Türkçeleri : «Hazret-i Muhammed söyledi: Her kim Allah için kartal yuvası kadar da olsa bir mescit yaparsa Allah da onun için, cennette bir ev yapar.»

⁴⁵ Bu hâdis-i şerif bir iki kelime farklı olarak Sahih-i-Buharî'nin mescitler kısmında şu şekilde mevcuttur :

قال صلى الله عليه وسلم إذا مررتم برياض الجنة فارتعوا قيل وما رياض الجنة قال المساجد قيل وما الرتع يارسول الله قال سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر

Diğerinin Türkçesi :

«Hazret-i Peygamber (S.A.) söyledi. Bir kimse mahallesindeki mescidi kandille ışıtır, hasır döşer ve başka suretle donatırsa onun mükâfatı kıyamet gününde Cennet ve emsal olmayan nimetlerdir.»

6) Yine sağ taraf korkuluğunun iki kenarını birbirine bağlayan kuşakların üzerinde şu hadis-i şerif vardır.

قال النبي عليه وسلم علم الايمان الصلوة

Türkçesi : «Hazret-i Peygamber söyledi: İmanın alâmeti namazdır.»

7) Minberin sağ yan kısmının alt tarafında iki satır halinde şu hadisler yazılmıştır.

قال النبي صلوات الرحمن عليه من طاب العلم تكفل الله يرزقه وقوله عليه السلام من يرد الله به خيراً يفقيه فى الدين والهمة رشده وقال عليه السلام لكل شى عماد و عماد اهل الدين الفقه وقال عليه السلام العلماء امناء الله على خلقه. وقال عليه الصلوة والسلام علم لا ينفع كنز لا ينفق منه

Türkçesi : «Hazret-i Peygamber söyledi : Her kim ilim talebederse Allah onun rızkını kefaleti altına alır, tekeffül eder. Allah bir kimseye hayır, iyilik irade ederse onu dinde fakih yapar. Yani din bilgilerinin âlimi olur. Basiret sahibi olur, az sözden çok mana çıkarır. Azim ve gayreti onu doğru yola getirir.»⁴⁶

«Selâm üzerine olsun. Hazret-i Muhammed söyledi: Her şey için bir direk vardır. Dinin direği de fıkah ilmidir. Ve yine Hazret-i Muhammed söyledi: Ulema halkın üzerinde Allahın eminleridir. Diğer bir ifade ile bilginler. Allahın halk üzerinde emniyet ettiği insanlardır. Selâm üzerine olsun Hazret-i Muhammed söyledi: Faydasız ilim, kendisinden faydalanılmayan hazinedir.»

⁴⁶ Bu hadis-i şerif Şerh-i-Meşarık Li İbn-i-Melek, cilt 1, sayfa : 81 de yazılmıştır. Hadisin son iki kelimesi kitaba geçmemiştir.

Bu iki satır ortasında bir kuşak üzerine yukarıdan aşağıya doğru yazılmış şu yazılar vardır.

اللهم اغفر لكتابه محمد

Türkçesi : «Ey Allahım, kâtibi yani bu minberdeki yazıları yazan hattat Mehmet'i esirge.»

Minberin sol tarafında âyet ve hadislerle iki kitabe yazılıdır. Şimdi bunları görelim :

Minberin sol tarafındaki yazılar :

1 — Minber kapısının sol sövesinde aşağıdan yukarıya doğru şu hadisi şerifler yazılmıya başlanmış korkuluğun üst koluna dönerek devam etmiştir.

روى عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال من نبى الله تعالى بيتاً يعبد الله تعالى فيه من مال حلال نبى الله تعالى له بيتاً فى الجنة من دره وياقوت وعن ابى هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انه قال من نبى مسجداً اعطاه الله تعالى بكل ذراع الف الف حسنة

Türkçesi : «İbn-i Abbas'tan rivayet olundu. Selâm ve dua üzerine olsun. Hazret-i Peygamber buyurmuşturki Her kim Yüce Tanrıya ibadet için helâl malından bir ev (mescid) yaparsa Cenab-ı Hak da onun için cennette inci ve yakuttan bir ev yapar. Ebu Hüreyre'den rivayet edildi. Selâm ve dua üzerine olsun Resul (S. A.) buyurmuştur ki her kim bir mescit yaparsa Yüce Tanrı her bir zirama milyon hasene (sevap) ihsan buyurur.»

2 — Minberin şerefe altından aşağıya doğru şu hadisler vardır.

عن رسول الله صلى الله عليه وسلم عن جبريل عليه السلام عن الله عز وجل ان خير البقاع المساجد وان من نبى الله تعالى مسجداً نبى الله تعالى بيتاً فى الجنة من لولة

وقال عليه السلام بشر المشايين الى المسجد فى ظلم اليالى بالنور تام يوم القيمة

Türkçesi : «Hazret-i Muhammed (S. A.), selâm üzerine olsun.

Hazret-i Cibril'den o da Aziz ve Celil olan Hazret-i Allah'tan (naklen söyledi.) muhakkak yerlerin hayırlısı Mescitlerdir. Her kim Allah için bir mescit yaparsa Allah-u Taâlâ da onun için Cennette inciden bir ev yapar.» Buradaki diğer hadisin Türkçesi : «Gece karanlığında yürüyerek Mescide gidenleri kıyamet gününde tam bir nur ile müjdele.» demektir.

3 — Minberin yan kısmında geçmeler arasında tahrir çizgileri ile ayrılmış satırda şu hadis yazılmıştır.

قال صلى الله عليه وسلم من كرم فى المسجد كلام الدنيا احبط الله عماله اربعين سنة صدق الله وصدق رسول الله .

Türkçesi : «Her kim Mescitlerde dünya kelâmından bir söz söylerse Allah onun kırk senelik amelini mahveder. Allah ve Resulu doğru söyledi.»

4 — Minberin yan tarafında ve süpürgelik kısmında şu hadisler yazılıdır.

قال النبي صلى الله عليه وسلم الصلوة عماد الدين فمن اقامها فقد اقام الدين ومن تركها فقد هدم الدين وقال عليه السلام الصلوة نور المؤمن

Türkçesi : «Selâm ve dua üzerine olsun. Hazret-i Muhammed söyledi : Namaz dinin direğidir. Her kim namaz kılsarsa dinini ihya etmiş, her kim namazı terkederse dinini yıkması olur ve Peygamber (S.A.) söyledi: Namaz müminlerin nürüdür.»

5 — Şerefe altının süpürgelik kısmında ise şu hadis-i şerif vardır.

قال النبي عليه السلام المسجد بيت كل التقى

Türkçesi : «Hazret-i Nebi (S.A.) söyledi: Mescid cümle müttakilerin evidir.»

6 — Minberin korkuluk gergilerinde şu hadis-i şerif yazılıdır.

قال النبي صلى الله عليه لكل شىء تحية تحية المسجد ركعتان

Türkçesi : «Her şey için bir selâm vardır. Mescidin selâmı (Mescide verilecek selâm) da iki rik'at namazdır.»

7 — Minberin şerefe altında ve yandan başhyarak yukarıya doğru, yukarıda ufkî olarak, sonra yukarıdan aşağıya doğru (Sûre: 9, Âyet: 18-22) yazılmıştır.

قال الله تعالى

أما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر
واقام الصلوة وآتى الزكوة ولم يخس إلا الله فعسى
اولئك ان يكونو من المهتدين * اجعلتم سقاية
الحاج وعمارة المسجد الحرام لمن آمن بالله واليوم
الآخر وجاهد في سبيل الله لا يستون عند الله والله
لا يهد القوم الظالمين * الذين آمنو وهاجروا
وجاهدوا في سبيل الله باموالهم وانفسهم اعظم
درجة عند الله واولئك هم الفائزون - يشرهم
رهم برحة منه ورضوان وجات لهم فيها نعيم
مقيم * خالدن فيها ابدآ ان الله عنده اجر عظيم *

Türkçesi : «Allahın mescitlerini ancak Allaha ve ahiret gününe iman edip namazlarını kılan ve zekât veren, Allah-tan başkasından korkmıyanlar imar ederler. Memuldur ki onlar hidayete nail olanlarla beraber olalar. Hacılara su vermeyi Mescid-i haramın tâmiri Allaha ve Ahiret gününe iman eden, Allah için cihad eyleyen gibi mi addedersiniz. Bunlar Allah indinde müsavî olmazlar. Allah zalim olan kavmi hidayet etmez. İman, hicret ve malları, nefisleriyle Allah yolunda cihad edenler Allah yanında daha büyük derecededirler. Faiz olanlar da onlardır. Onları rahmet rızası ile onda daimî nimetler bulunan cennetlerle tebşir eder. O cennetlerde ebedî kalırlar. Allah indinde büyük ecir vardır.

8) Minber korkuluğunun alt bordüründe şu kitabe vardır.

امر بنصب هذا المنبر المبارك لوجه الله تعالى الملك
العالم العادل حسام الدنيا والدين احمد شاه بن

سلطان شاه بن شاهنشاه نصير امير المؤمنين خلدالله
ملكه في تاريخ سنة ثمان وثلثين وستائة

Mânası : Allah rızası için bu mübarek minberin dikilmesini, yerine konmasını, adâetli bilgin padişah, din ve dünyanın keskin kılıcı, Mü'minlerin beyi (Abbasi Halifesi) nin yardımcısı Şahinşah oğlu Süleyman Şah oğlu Ahmed Şah, -Allah memleketini ebedî kılsın- 638 tarihinde emretti» demektir.

9) Minberin sol yan aynalığı ortasında yıldız biçimli bir madalyon içinde şu usta kitabesi vardır.

عمل احمد
بن ابراهيم
التفليسي

Mânası :

«Tiflisi İbrahim oğlu Ahmed yaptı» demektir. (Resim 16 A)

Tarih :

Emir Mengücek; Saltık Artuk, Danişment gibi Malazgirt harbinden, 1071 senesinden sonra Anadolu'nun istilâsına memur olan beylerdendir. Mengücek Kemah'ı zaptetti, orayı merkez yaptı, akınlara başladı. Erzincan, Köğonya, Divriği gibi şehirleri zaptetti. Suriyeli Mişele göre Artuk hanedanından Belek, Mengücek Gazî'yi mağlup ve Kemah'ı zaptetti. Mengücek Trabzon Rumlarına iltica etti. Oradan aldığı kuvvetle memleketlerini elde etmek istediye de tekrar mağlup oldu. Bu vak'a İbni Esir'e göre H. 514 te oldu. Mengücek Gazî'den sonra Erzincan ve Kemah'a oğlu Davud Şah hükümdar oldu. Davud Şah'tan sonra da oğlu Ebü'l-Muzaffer Fahrü'd-din Behram Şah geçti. (47) 1192 de II. Kılıçaslan vefat

ettiği vakit Behram Şah hükümdardı. Gençeli Nizamî «Mahzen ül-Esrar» kitabını 1178-79 yıllarında bu hükümdara armağan etmişti. Behram Şah bir kızını Selçukîlerden Rükü'd-din Süleyman Şah'a, diğer kızını da Erzurum Melikine vermişti. Behram Şah 1225 de çok yaşlı olarak öldü, yerine oğlu Alâü'd-din Davud Şah hükümdar oldu. Davud Şah'ın âlim, müneccim ve riyaziyece olduğunda me hazlar müttefiktirler. Alâü'd-din Keykubat'a karşı komşu devletlerle ittifak ettiği bahanesiyle arası bozuldu. Keykubat Erzincan'ı ve civarını zaptetti. 1227 yılında Davud Şah'a Akşehir ve Ilgın'ı verdi. Erzincan Padişahlığına da oğlu Gıyasü'd-din Keyhüsrev'i tayin eyledi. Erzincan'ın zaptını, Abdü'l-lâtif 17/Zilkade/625, (18/I. Teşrin/1228) olarak göstermektedir. (48) Köğonya, Şebinkarahisar'da Davud Şah'ın kardeşi Muzafferü'd-din Mehmet hükümdardı. Aynı sene içinde Alâü'd-din Keykubat buraları da zaptederek, hükümdarını üç oğlu ile birlikte Kırşehir'e nakletti. Kırşehir'i kendilerine ikta eyledi. Mengüceklerin Erzincan ve Köğonya şubeleri böylece ve 1227 yılında sona erdi. 49 Şimdi Divriği şubesine gelelim:

Divriği şubesi Mengücek oğlu İshak'ın oğlu I. Süleyman ile başlar. Bunun oğulları ve halefleri olan üç hükümdarın adı minber kitabesinde yazılıdır. Bunlar Ulu Cami'in, dolayısıyla minberin bânisi olan Hüsamü'd-din Ahmed Şah ile babası Süleyman Şah ve dedesi Şahinşah'tır. Ahmed Şah Mengüceklerin Erzincan şubesi hükümdarların-

dan Fahrü'd-din Behram Şah'ın Kızı Turan Melek ile evlenmişti. Hayır sahibi oldukları kadar yüksek zevk ve ideal sahibi, dindar olan bu iki Türk büyüğü karı koca, Türk mimarisinde mimarî tezyinatta yazı ve ağaç oyma işlerinde eşi emsali olmayan değerli eserler yaptırmışlardır. Bunlar Ahmed Şah'ın adına yapılmış olan Ulu Cami ve H. 628 tarihli minberiyle Turan Melek adına yapılmış H. 626 tarihli Darüşşifadır. Ahmed Şah'ın babası bu devletin üçüncü hükümdarı olan II. Süleymandır. Süleyman'ın babası da Seyfü'd-din Şahinşah'tır. 50 Divriği'de Kale Cami'ini ve bu cami için ağaç oyma minberlerin güzel örneklerinden bir tanesini de Şahinşah yaptırmıştı. Kale Cami'i harabe yüz tutmuş olmalı ki minber son zamanlarda Cedit Paşa Cami'ine naklolunmuştur. 1949 da hapishane ittihaz olunan Cedit Paşa Camii'indeki mevkuflar mangal yakmak için bu baha biçilmez minberin ağaçlarından istifade etmişlerdir. Böylece minberin yan tarafından bir kısım geçmelerle kapı sövesinden bir parça ve bir de kitabesi kalmıştır. (Resim: 17) 51

Kitabe satır başlarıyla sonlarından biraz eksilmiştir. Fotoğrafından bugün okunulabilen satırlar şunlardır.

..... الاسلام والمسلمين قاتل الكفرة.....

..... المتمردين زعيم جيوش المسلمين.....

..... بهلوان الروم والارمن.....

..... [شا] هنشاه بن سليمان حسام امير

المؤ [منين]

50 Düvel-i-İslâmiye, sayfa : 224-225.

51 Yüksek Okullarımızda Sanat Tarihi Dersleri okutulmadıkça daha böyle bir çok tarihî hataların işlenmesi beklenilebilir. O zamanın kaymakamına niçin sormuyoruz bu camii niçin hapishaneye çevirdi? ve niçin sanat eseri minberi muhafaza altına almadı? Tarihî eserlere karşı işlenen suçlar da tarihidir. Tarih yaşadıkça suçlularına lânet okunacaktır.

48 Erzincan'ın fethi hakkında İbni Bîbi nüshalarında geniş bilgiler vardır.

49 Erzincan Tarihi, sayfa 52-62.

Kitabede Süleyman oğlu Şahinşah en yüksek elkap ile anılmaktadır.

Minberi yapan Tiflislî İbrarrahim oğlu Ahmed ile yazıları yazan Hattat Mehmed'in kim olduğunu bilemiyoruz.

—o—o—o—

MALATYA ULU CAMİ'İ MİNBERİ

— 8 —

Şehir nüfusunun son asırda Yeni Malatya'ya taşınması dolayısıyla eski ve tarihî Malatya şehri önce bir harabezare dönmüş, sonra ziraata elverişli arazi haline gelmiş, camiler yıkılmış, minareler birer münacaat eli gibi semalara dikilmiş kalmıştır. Ulu Cami de eski bir çul altında vakar ve izetiyle yatan küheylan gibi ise de varlığından hergün bir parça daha kaybettiği hazin edasından anlaşılmaktadır. Hiç olmazsa minberini kurtarmak düşüncesiyle bu minber de Ankara Etnoğrafya Müzesine getirilmiş bazı onarmalar yapılarak teşhire konmuştur. Orta boy minberlerdendir.

Kitabeler ve Tarih :

Minberin sağ tarafındaki yazılar :

1) Kur'an tahtının altında kûfi celsiyle العزلة الله yazılmıştır. Mânası : «İzzet Allah içindir.» demektir.

2) Minberin sağ yanındaki müselleşi teşkil eden bordürün korkuluk altındaki kısmında yukarıdan aşağıya doğru «Âyet el-kürsi» den şu birinci satır.

1 — الله لا اله الا هو الحى القيوم لا تاخذه سنة

ولا نوم له ما فى السموات وما فى الا

Alt kısmında aynı âyetin devamı olan ikinci satır yazılmıştır.

2 — رضى من ذى الذى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم

Taht altında yukarıya doğru bu âyetin sonu şu üçüncü satır olarak devam eder.

3 — وما خلفهم ولا يحيطون بشيء من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات والارض ولا يؤده حفظهما وهو العلى العظيم

Bu âyet yukarıda geçmiş olduğu için tercümesi yazılmamıştır.

3) Minber korkuluğunun üst kısmında (Sûre: 9, Âyet: 19) yazılmıştır.

جلم سقاية الحاج وعمارة المسجد الحرام كمن آمن بالله و اليوم الاخر وجاهد فى سبيل [الله]⁵² لا يستون عند الله [والله لا يهدى القوم الظالمين]⁵³ صدق الله

Minberin sol tarafında :

1) Bu minberin külâh kısmı yoktur. Külâh bakiyesinde kelime-i tevhid لا اله الا الله محمد رسول الله yazılmıştır.

Kur'an tahtı altında ise şecerî kûfi ile besmele (بسم الله الرحمن الرحيم) vardır.

2) Minber korkuluğunda aşağıdan yukarıya doğru (Sûre: 9, Âyet: 18) yazılmıştır.

... مساجد الله من آمن بالله و اليوم الاخر و اقام الصلوة و آتى الزكوة ولم يخس الا الله فعسى اولئك ان يكونو من المهتدين

Bu iki âyet ve Türkçeleri Siirt Camii Minberinde geçmiştir. Burada âyetin ilk iki kelimesi kırıktır.

3) Korkuluk altında yine aşağıdan yukarıya doğru inşa kitabesinin şu birinci kısmı vardır.

⁵² Kur'an-ı Kerimde böyledir (Sûre: 9. Âyet: 19.) minbere [] içindeki kelimeler yazılmamıştır.

⁵³ Bu âyetin [] içindeki sonu yerine 20 inci âyetin sonundan dört kelime yazılmıştır.

1 — امر بناهد الجامع المبارك الامير الاجل
السيد جمال السيادة زين الدين تاج الشرق

4) Minberin yan kısmı alt tarafında ufki olarak inşa kitabesi devam eder.

2 — معين المجاهدين فخر الغزاة ابو الوفا عزيزي
بن امير كيا العلوي

5) Taht altı ile minber yanını birleştiren bordür üzerinde yukarıdaki inşa kitabesinin devamı olan şu yazılar vardır:

القزويني غفر الله له والمؤمنين والمؤمنات والمسلمين
والمسلمات والاحياء منهم والاموات بالغ بيننا
وبينهم في الخبرات وانك مجيب الدعوات

3, 4, 5. inci bentlerde yazılan inşa kitabesinin tercümesi :

« Bu mübarek cami'in yapılmasını Gazilerin İftihar ettiği, Tanrı için savaşan askerlerin yardımcıları, şark âleminin baş tacı, dinin ziyneti, Peygamber neslinin güzeli, büyük Emîr Kazvinli Emir Kiya oğlu Ebü'l-Vefa Âzîzî emretti, Allah onu ve cümle erkek ve kadın mü'min ve müslimleri, onlardan hayatta olanları ölmüş bulunanları esirgesin. Aralarını hayır işleriyle birleştiresin muhakkak duaları kabul eden sensin Allahım » demektir.

Tarih :

Bu minber 1932 de Ankara Etnoğrafya Müzesi'ne naklolunmuştur. Yukarıda yazılan inşa kitabesi bir çok yüksek vasıflarla anılan Ebü'l-Vefa Azizî Bey'in cami'i yaptırdığına dairdir. Kitabe minbere yazılmış olduğuna göre minberin bânisi de Azizî Bey olacağı şüphesizdir. Ulucami'in garp kapısı üzerinde Anadolu Selçuklularından Keyhüsrev oğlu Keykâvus zamanında Ebubekir oğlu Şahabü'd-din İlyas tarafından bu kapının yapıldığına dair H. 645 tarihli bir kitabe vardır. Bu işin mü-

hendis, üstat Hüsrav eliyle yapıldığı da yazılmıştır. ⁵⁴

Cami'in şark kapısı üzerinde ise: «Allahın kullarından bir kul tarafından 672 yılında bu cami'in tecdit edildiği» kayıttır. Şayan-ı dikkattir ki bu iş de yukarıda adı geçen Mühendis Hüsrav tarafından yapılmıştır. ⁵⁵

Mihrap üstündeki kubbeyi tutan kemerlerde, kubbe kashağında bir çok âyetler yazılmış olup, bunlardan eyvan kemerindeki *Âyet el-kürsî* sonunda «Malatya'lı Ebu Bekir oğlu mühendis Yakub yaptı.» demek olan şu:

عمل البنا يعقوب بن ابو بكر الملطى ve mihrap önündeki kemerde görülen yazıların nihayetinde ise «Yakup oğlu Ahmed yazdı.» anlamında. كتبه احمد بن يعقوب imzaları vardır. Bütün bu incelemelere rağmen cami'in inşa tarihi ve ilk bânisine ait bir kayıt bulamıyoruz. Eğer minberin bu cami'e ait olduğu kabul olunursa H. 645 ten evvel yapılmış olacağı şüphesizdir. Cami vakfiyeleri, arşiv kayıtları ve mahallinde yapılacak araştırmalarla cami'in inşa tarihi ve bânisinin kim olduğu minberin başka bir cami'e ait olup olmadığını tesbit mümkün olacaktır. ⁵⁶

Minberin başka cami'e ait olduğunu tahmin edenler kitabeyi tam okuyamadıkları için kitabede yazılı (Zeynü'd-din) lâkabından Dülkadir oğulları devletinin kurucusu Zeynü'd-din Karaca'yı hatırladık-

⁵⁴ Bu kitabede Cami'in değil kapısının yapıldığı yazıldığına göre evvelden mevcut bir cami bulunduğu muhakkaktır. Aksaray Sultân Hanı kapısında da böyle kapı tamerine ait bir kitabe vardır.

⁵⁵ Bu kitabeler III. cü Türk Tarih Kongresi zebitleri, sayfa : 434-440 da tarafımdan neşrolunmuştur.

⁵⁶ Cami ve dolayısıyla minber bânisinin vasıfları arasında görülen السيد جمال السيادة معين المجاهدين فخر الغزاة gibi elkap, Elâziz Minberindeki kitabede de geçmektedir. Elâziz Minberi üzerindeki elkap yazılırken bunlarla mukayeseler yapılmıştır.

larını ifade edenler vardır.⁵⁷ Halbuki minber kitabesi yukarıda yazıldığı gibi cami'in Emir Kiya oğlu Azizî tarafından yapıldığını açıkça göstermektedir. (Resim 18) Bununla beraber minberin başka bir cami'den getirilmiş olması ihtimalden uzak değildir. Ebü'l-Vefa Azizî hakkındaki incelemelerimiz Harput Ulu Cami'i Minberi münasebetiyle yazılmıştır. Bu minberin bulunduğu cami'i yaptırdığı kitabesinden anlaşılan Emir Kiya oğlu Ebü'l-Vefa Azizî Harput Minberindeki kitabeye göre o cami'i de tamir ettirmiştir. Kendisi Artuk Oğulları zamanında Malatya, Harput illerinde vali, kumandan gibi önemli bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.

Bu cami'in iç avlusuna bakan kuzey bölümü duvarında Kısariya kitabesi vardır. Bu kitabe çok noksan olarak neşredilmiştir.⁵⁸

Bu cami'in kitabelerini evvelce neşretmiştim.⁵⁹ Bu kitabenin fotoğrafı Malatya'nın değerli gençlerinden Celâl Yalvaç tarafından bana gönderilmiştir. Kitabe mermer üzerine süslü ile yazılmıştır. 0.34x0.61 eb'ındadır. (Resim 19) Fotoğrafından okuduğum metin şudur:

1 — بسم الله الرحمن الرحيم انشا هذه القيسارية

2 — المباركة المقرالاشرف السيفى [كشفى

العلمطاوى

3 — الطاسرى ؟ [نائب السطنة الشريفة بماطيه

المحروسة اعزاله

Türkçesi : «Esirgiyen ve bağışlıyan Yüce Tanrı adile. Muhafaza olunmuş Malatya şehrinde yüksek saltanatın naibi (Valisi, Mümessili) bulunan كشفى العلمطاوى

⁵⁷ Prof. Albert Gabriel ve Jean Sauvaget. Voyages Archeologiques. dans la Turquie Orientale, Sayfa: 353.

⁵⁸ Aynı eser, Sayfa 353.

⁵⁹ «Türk Tarih Kurumu Kongre zabıtları cilt 3, sayfa : 434-440.

الطاسرى Allah onu Aziz eylesin. Eşref üs-Seyfi makarrı için (Bu makamın, Hükümdarın adına) bu mübarek kısariye'yi yaptı demektir.

Kısariye dükkânları, depoları, odaları bulunan revaklı bir cami avlusu gibi binaların hepsi için kullanılmış olan bir kelimedir. Orta zamanlardan son asırlara kadar Orta-Şarkta, kuzey Afrika'da İspanya ve Portekiz'de ve Bedestan, Beziştan, Han, Kervansaray, Kışla gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁶⁰

Kitabede tarih yoktur, fakat Eşref ü's-Seyfî zamanında yapılmıştır. Bu hükümdarın Mısır Memlûklerinden El-Eşref-Seyf ü'd-din Kayıt bay 1467-1495 olması mümkündür. Kısariye yapıtıran ve Malatya'nın naibi olan zatın adı ve ünvanlarını gösteren kelimelerin okunuşu şüphelidir. Keşli, Kalemâtâvî Et-Talbiri gibi okunabilen kelimelerin mâna ve söylenişleri hakkında kesin birşey bilmiyoruz. İnşallah kitabeyi yerinde görmek mümkün olursa bu şüpheler de ortadan kalkar. Bilindiği gibi Malatya önemli bir merkez olduğu için müstakil naiblikti. Naibleri de sultanlar tarafından tâyin olunurdu. (⁶¹)

—00—

ANKARA AHİ ŞEREF ÜD-DİN YAHUT ASLANHANE CAMİ'İ MİNBERİ

— 9 —

Orta boy minberlerdendir, bütün aksamı mevcut ve iyi muhafaza edilmiş bir haldedir. (Resim 20)

Kitabeler ve Tarih :

Minber kapısının aynalık kısmında iki satırlık ve 0.80 x 0.34 metre eb'ında bir kitabe vardır. Kitabe girift Sel-

⁶⁰ (İslâm Ansiklopedisi, cilt 6, Sayfa: 482.)

⁶¹ İ. H. Uzunçarşılı Osmanlı Devleti teşkilâtına medhal, Sayfa : 426.

ç u k l u sülüsü ile yazılmıştır. Aynen şudur :

1 — عمر الجامع المبارك في أيام السلطان الاعظم
غيث الدنيا والدين ابي الفتح مسعود بن كيكارس
خلد الله سلطانه

2 — بتوفيق رب الامام الاخوان صاحب الفتوة
والمروة مدالله عمرها في شهور سنة تسع وثمانين
وستماية

Bu iki satırın altında ayrıca bir çerçeve içinde ve aynı tipte şu bir satır yazı da ilâve edilmiştir. (Resim 21):

خالص الله تعالى و طلبا لمرضاة تقبل الله منهما الحسنات
وتجاوز عنهما السيئات

Bu son satırda evvelki kitabe ile alâkalıdır. Onun için tercümeleri beraber yapıldı:

«Bu) mübarek Cami Ulu Sultan din ve dünyanın Gıyası, yardımcısı, memleketler fetheden Keykâvus oğlu Mesud -Allah sultanlığını ebedî kılsın- zamanında mahlûkatın Allah vü yüce Tanrının yardımı ile fütüvvet ve müriuvvet sahibi kardeşler (İhvan) tarafından -Allah ömürlerini uzun eylesin-H 689 yılı aylarında Allah için hulûs-i niyetle ve onun rızasını istiyerek yapıldı. Allah onların hayırlı işlerini kabul buyursun, günahlarından geçsin.» demektir.

Minber korkuluğunun ortasındaki gergi üzerinde ve sağ tarafında امة مذنبه yazılıdır. (Resim 21 A.)

Türkçesi : «Ümmet günahkârdır ve Allah affedicidir, esirgeyicidir.» demektir.

Minber korkuluğunun sol tarafında şu usta kitabesi vardır:

عمل محمد بن ابو بكر التجار

Bunun Türkçesi de «Dülger Ebubekir oğlu İf eh med yaptı» demektir.

Tarih :

Birinci kitabede Selçuk Sultanlarından Gıyasü'd-din Mes-

ud ile babası Keykâvus'un adı geçer. Ayrıca müriuvvet ve fütüvvet sahiplerinden (Ahilerden) isimleri yazılmış bir kaç kişi cami'in bânileri olarak görünmektedir. Bunlardan sonra minberin ustası gelir.

Gıyasü'd-din II. Mesud Anadolu Selçuklular devletinin son hükümdarlarından. Kendisi babası ile Kı r ı m'a gitmişti. Oradan 1280 de S i n o p'a geldi ve A b a k a H a n'a iltica etmek üzere E r z i n c a n'a gitti. 1281 tarihinde A b a k a H a n ölünce yerine İ l h a n olan A h m e t H a n, M e s ' u d'u iyi karşıladı. S e l ç u k memleketinin yarısını buna verdi. M e s ' u d'un amcası oğlu III. K e y h ü s r e v bu tak-sime şiddetle itiraz etti. İ l h a n, K e y h ü s r e v'in bu müdahalesini kabul etmedi. Kendisini E r z i n c a n'da katlettirerek S e l ç u k diyarının tamamını II. M e s ' u d'a verdi. Bu suretle 22/Rebi'ül-Evvel/682 (20/Haziran/1283) de K a y s e r i'de hükümdar oldu. Hükümdarlığı çok sürmedi. A n a d o l u'da çıkan bazı isyanlar dolayısıyla 1295 te H e m e d a n'a çağırılarak hapsedildi. Yerine geçen III. A l â ü ' d - d i n K e y k u b a t'ın İ s f e h a n'da idamı üzerine H. 702 Şevvalinin ilk günlerinde yani (19/Mayıs/1303) de tekrar K a y s e r i'de tahta çıkarıldı. H. 708 de K a y s e r i'de vefat etti. Zann-ı galibe göre «El-veledü's - Şefik» de böyledir. S i m r e'de defnolundu. M e s ' u d hastalıklı olmakla beraber İ l h a n'ın emrinde iradesini kullanmak imkânından mahrum kalmış masum bir zattır. Babası II. K e y k â v u s bazan kardeşleriyle müşterek, bazan müstakil olarak hükümdarlık yapmış, dahilde kardeş kavgalarının ve ümeranın, hariçte İ l h a n'ın doğurduğu huzursuzluklar içinde çırpınmış kalmış, nihayet kardeşi IV. K ı l ı ç a s l a n'a mağlup olarak K ı r ı m'a iltica eylemişti. «Kırım'da ölürsem kemiklerim Anadolu'ya nakledilsin.» diye vasiyet eden K e y k â v u s'un bu vasiyeti yerine getiril-

miş midir? Buna dair mehazlarda bir kayıt yoktur.

Adı yazılmayan fütüvvet ve mürüvvet sahiplerinin kim olduklarını kitabeden öğrenmek mümkün olmuyor. Bu mübhemiyeti cami'in Ahiler teşkilâtı tarafından yaptırıldığına dair bir iyma olarak kabul etmek uygun olur kanaatindeyim. Ahî Şerefü'd-din Türbesinin buna yakın olması dolayısıyla camiye Ahî Şerefü'd-din Camii'i denilmiş ise de cami bânisinin Ahî Şerefü'd-din olduğu kat'i olarak söylenemez. Eserin vakfiyesini ve diğer kayıtlarını gözden geçirdikten sonra bir hüküm vermek icabeder. Çünkü Ahî Şerefü'd-din'in ölüm tarihi sandukasında H. 751 dir. Cami'in inşa tarihi ise minber kitabesinde H. 689 dur ki Ahî Şerefü'd-din bu cami'i ölümünden 62 yıl evvel yaptırmış demek olur. Bu takdirde Ahî Şerefü'd-din 95-100 yıl yaşadığını kabul etmek lâzımdır. Ahî Şerefü'd-din Camii'i, türbesi ve sandukası hakkında bir etüd hazırlamaktayım. Bu düğümleri orada çözmeye çalışıyorum.

Minberi yapan dülger Mehmet Usta, Kızılbey Mescidi Minberi dolayısıyla yazılmıştı.

—oOo—

ANKARA KIZILBEY CAMİİ MİNBERİ

— 10 —

Bu minber mevcut değildir, aşağıda görüleceği veçhile parçaları Etnoğrafya Müzesindedir.

Kitabeler ve Tarihi :

Kızılbey Camii'i Ankara'daki ilk Selçuk eserlerinden

62 (عمر) Ammere kelimesini tamir, onarım mânasına alanların isabet etmedikleri aşikârdır. Mübarek Galip, Ankara İ, Sayfa : 49.

dir. Bina harap olmuş yerine bugünkü Ziraat Bankası Genel Müdürlük binası yapılmıştır. Cami'in minberi de İstanbul Müzesine naklolunmuş idi. Ankara Etnoğrafya Müzesi'nin kurulması üzerine minberin parçaları Ankara'ya getirilmiştir. Müzenin salon duvarlarına asılmak suretiyle teşhir edilmekte olan bu parçalar üzerinde iki kitabe vardır. Minberin tamir edildiğine dair olan, 0.86x0.26 eb'adındaki birinci kitabe şudur. (Resim 22)

1 — حمد هذا المنبر المبارك في أيام السلطان الاعظم
علاء الدنيا والدين ابو الفتح كيقباد بن فرامرز خلد الله
سلطانه

2 — الامير الاجل الكبير يعقوب بن عليش
جدد الله بحمد في شهر سنة تسع وتسعين وستماية

Yazı girift kabartma Selçukî sülüsüdür. 63

Türkçesi : «Bu mübarek minberin onarılması, yenilenmesi büyük sultan din ve dünyanın yükseği, fetih babası, memleketler zapteden Feramürz oğlu Keykubat -Allah sultanlığını sürekli kulsın zamanında büyük ve ulu bey Alişir oğlu Yakup -Allah onun parlaklığını ve ve kudretini tecdit eylesin- tarafından 699 yılı aylarında yaptırıldı.» demektir.

İkinci kitabe minberin onarımını yapan ustanın adını taşımaktadır.

عمل محمد بن ابى بكر النجار

رحمة الله لمن نظرو دعا لعامة

Türkçesi : «Bu minberi Ebubekir oğlu Neccar (Marangoz, dülger) Mehmed yaptı (bu esere) bakanlara hak rahmet eylesin, dua onu yapan içindir. Yani minberi görenler ustasına dua etsinler ruhuna fatiha okusunlar.» demektir.

63 Bu kitabe Halil Edhem: Âli Germeyan kitabeleri, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, sene: 1, Sayfa : 113. Bundan nakleden İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Kütahya Şehri, Sayfa : 71 de Mübarek Galip: Ankara, 2, Sayfa : 9 da negredilmiş, bu son eserde hatalı zapt edilmiştir.

Tarih :

Kitabelerde, Selçuk hükümdarı F e r a m ü r z o ğ l u I I I . K e y k u b a t , S e l ç u k ü m e r a s ı n d a n v e G e r m i y a n o ğ u l a r ı n d a n A l i Ş i r o ğ l u Y a k u p B e y i l e m i n b e r i n u s t a s ı N e c c a r M e h m e d ' i n a d ı g e ç m e k t e d i r . B i z b u n a m i n b e r i n i l k b â n i s i o l a n K ı z ı l b e y ' i d e i l â v e e d e c e ğ i z . S e l ç u k h ü k ü m d a r ı I I I . K e y k u b a t S e l ç u k D e v l e t i n i n s o n v e b a h t s ı z h ü k ü m d a r l a r ı n d a n b i r i s i d i r . 1298 (698 H.) yılında II. M e s ' u d ' u n y e r i n e t a h t a g e ç m i Ő t i r . S e l ç u k l u d e v l e t i n i k a l k ı n d ı r m a y a ç a l ı Ő t ı i s e d e m ü s b e t b i r n e t i c e y e v a r a m a d ı . Ç ü n k ü m a l ı m e n b a l a r , a s k e r ı k u v v e t l e r h e p İ l h a n ı l e r i n e l i n d e y d i . İ l h a n ı l e r i n u m u m ı v a l i l e r i , k u m a n d a n l a r ı A n a d o l u ' d a h ü k ü m s ü r m e k t e y d i l e r . O n l a r d a n b i r i s i o l a n S ü l e m i Ő , İ l h a n ı h ü k ü m d a r ı G â z a n M a h m u t H a n ' a k a r Ő ı i s y a n e y l e m i Ő t i . I I I . K e y k u b a t b u i s y a n d a b i r f a a l i y e t g ö s t e r e m e d i . F i r a r e t m e k m e c b u r i y e t i n d e k a l d ı . B i r k a ç d e f a h ü k ü m d a r l ı ğ a g e t i r i l e n v e t a h t ı n i n d i r i l e n I I I . K e y k u b a t ' ı n b a z ı h a r e k e t l e r i İ l h a n ı l e r i n h o Ő u n a g i t m e d i ğ i i ç i n İ r a n ' a d â v e t o l u n a r a k 1302 d e k a t l o l u n d u .

Ali Şir O ğ l u Y a k u p B e y :

Kitabeden, Selçuklu devletinin üm e r a s ı n d a n o l d u ğ u a n l a Ő ı l a n Y a k u p B e y , K e y k u b a t ' ı n k a t l i n d e n s o n r a v e t a k r i b e n H . 701-702 y ı l l a r ı n d a i s t i k l â l i n i i l â n e t m i Ő t i . H . 741 y ı l l a r ı n a k a d a r y a Ő a m ı Ő o l a n Y a k u p B e y G e r m i y a n o ğ u l a r ı D e v l e t i n i n b i r i n c i v e b ü y ü k h ü k ü m d a r ı d ı r . Z a m a n ı n d a A n a d o l u B e y l i k l e r i n d e n b a z ı l a r ı n ı d a h ü k m ü a l t ı n a a l m ı Ő t ı . D e v l e t h u d u t l a r ı A n k a r a , K ü t a h y a , K a r a h ı s a r , K u l a , S i m a v , L â d i k , B i r g i ' y i i h t i v a e d i y o r d u . B a t ı d a B i z a n s l ı l a r l a d a h e m h u d u t i d i . Y a k u p B e y ' i n h ü k ü m d a r l ı ğ ı z a m a n ı n d a k i s i y a s ı o l a y l a r m e h a z l e r i m i z d e ⁶⁴ u z u n u z a d ı y a

⁶⁴ Bilhassa İsmail Hakkı Uzunçarşılı K ü t a h y a Ő e h r i , S a y f a : 33-44.

yazılmış oldu ğ u i ç i n b u r a d a t e k r a r e t m i y e c e ğ i z . B i z y a l n ı z K o n y a Y u s u f A ğ a K ü t ü p h a n e s i y a z m a l a r ı a r a s ı n d a g ö r ü l e n b i r k a y d ı i l â v e e t m e k l e i k t i f a e d e c e ğ i z . E s k i Y u s u f A ğ a K ü t ü p h a n e s i N o : 1722, (Müze Y u s u f A ğ a K ü t ü p h a n e s i N o : 3927/260) d a k a y ı t l ı A b d ü l k e r i m o ğ l u , M e h m e d o ğ l u M u b a r e k t a r a f ı n d a n t e r t i p l e n m i Ő «Cami ıl-usul fi ahadisi'r-resul»

(جامع الاصول في احاديث الرسول) adlı kitabını S a d r ü ' d - d i n K o n e v ı (M e h m e d b i n İ Ő h a k b i n M e h m e d b i n Y u Ő u f b i n A l i) o k u t m u Ő , b u k i t a p l a r o k u t u l u r k e n S e l ç u k v e z i r l e r i n d e n , i l i m a d a m l a r ı n d a n b i r ç o k l a r ı d i n l e m i Ő l e r d i r . S a d r ü ' d - d i n K o n e v ı ' n i n k â t i b i d e h a n ğ ı c i l t o k u t u l u r k e n k i m l e r b u l u n m u Ő i s e k i t a b ı n b a Ő v e s o n l a r ı n a o n l a r ı n a d l a r ı n ı y a z m ı Ő t ı r . B u k a y ı t l a r a g ö r e k i t a b ı n b i r i n c i v e i k i n c i c i l t l e r i H . 663-667 s e n e l e r i n d e o k u n m u Ő t u r . B u n l a r ı d i n l i y e n l e r a r a s ı n d a S e y f ü ' d - d i n A l i Ş i r b i n Y a k u p س ي ف ال د ي ن ع ل ي ش ر ب ن ي ع ق و ب ا d ı d a v a r d ı r . ⁶⁵ İ Ő i n ö n e m l i t a r a f ı m e h a z l a r Y a k u p B e y i K e r i m ü ' d - d i n A l i Ş i r ' i n o ğ l u o l a r a k g ö s t e r i r l e r . K i t a b e d e d e A l i Ş i r o ğ l u Y a k u p d e n i l m e k t e d i r . H a l b u k i b u k a y ı t b a b a s ı a d ı Y a k u p o l a n b i r S e y f ü ' d - d i n A l i Ş i r ' i m e y d a n a ç ı k a r m a k t a d ı r . B u n d a n m e h a z l e r d e ⁶⁶ M u z a f f e r ü ' d - d i n o l a r a k g e ç e n v e A l i Ş i r ' i n b a b a s ı o l a n z a t ı n i s m i n i n d e Y a k u p o l d u ğ u a n l a Ő ı l ı r .

Minberin tamiratını yapan E b u b e k i r o ğ l u M e h m e t a s r ı n ı n e n v e r i m l i v e k u d r e t l i b i r s a n a t k â r ı d ı r . A n k a r a ' d a A h i Ő e r e f ü ' d - d i n M i n b e r i n i H . 689, Ç o r u m ' d a U l u C a m i M i n b e r i n i H . 706

⁶⁵ B u S e y f ü ' d - d i n A l i Ş i r ' i n G e r m i y a n o ğ u l l a r ı n d a n o l d u ğ u y a z ı l m a k t a d ı r . M e k t u b a t - ı M e v i â n â , m u k a d d i m e k ı s ı m ı , S a y f a : 17.

⁶⁶ K ü t a h y a Ő e h r i , s a y f a : 67.

da bu zat yapmış. Hepsine haklı olarak adını yazmıştır. Başka yerlerde yaptığı eserlerinin üzerine (A n k a r a l ı) olduğunu da ilâve eylemiştir. Böylece bir kaç eseri zamanımıza kadar yaşamış usta pek azdır. M a n i s a ve B u r s a camilerindeki minberleri yapan A b d ü l a z i z o ğ l u M e h m e t de bu bah-tiyarlardan birisidir. Bu devrin hürme-te şayan sanatkârlarından bir diğeri de A n k a r a ve K a s t a m o n u'daki eserleriyle yaşayan N a k k a ş M a h m u d o ğ l u A b d u l l a h'tır. Bunu da A h i Ş e r e f ü ' d - d i n sandukası münasebetiyle yazacağız.

Kızıl Bey :

I. K e y h ü s r e v'in A l a ş e h i r'de malûm şahadeti üzerine o ğ l u K e y k â v u s tahta çıkmıştı. Kardeşi I. A l â ü ' d - d i n K e y k u b a t bu-nun hükümdarlığını kabul etmiyerek is-yan bayrağını kaldırdı, A n k a r a ka-lesine sığındı. A n k a r a halkı, eşrafı, âyanı kendilerine iltica eden bu şehzade-yi iyi karşıladılar. Etrafına toplandılar. Her türlü yardımda bulunacaklarını va-detteler. Tutup kardeşine teslim etmek gibi vefasızlık göstermediler. I. K e y k â v u s hükümdarlığının ilk günlerin-de kendisine biat eden ümera ve gelen elçileri kabul etmekle beraber kardeşi-nin isyan halinde olması ve A n k a r a gibi pek müstahkem bir şehri ve kaleyi elde etmesi huzurunu kaçıyordu. Bu fikrini bir gün ümerasına açtı. Ümerası hükümdarı haklı buldular. Gidelim, A n k a r a'yı zaptedelim, bu endişeye niha-yet verelim, dediler. Etraftan askerler toplandı, silâh levazımı tamamlandı. K o n y a ovasından A n k a r a'ya hareket edildi. A n k a r a muhasara olundu. Muhasara bir sene sürdü, niha-yet A n k a r a lılar K e y k u b a t'a gittiler :

— Bize yakışan cefakârlıkta kusur et-medik, fakat artık takatimiz kalmadı. Sizi kardeşinizle barıştıralım; dediler. K e y k u b a t canına dokunulmamak şartıyla barışı kabul etti. Bu fikri K e y

k â v u s'a bildirmek için bir elçi gön-derdiler. Elçi evvelâ Ç a ş n i g i r S e y f ü ' d - d i n A y b e y i gördü, maksa-dı açtı. A y b e elçiyi aldı, hükümda-ra takdim etti. Hükümdar istişare için ümerasının toplanmasını emretti. Sağ kol beylerbeyi H ü s a m ü ' d - d i n Ç o b a n, sol kol beylerbeyi K ı z ı l b e y ki bunlar memleketin uluları, büyükleri ve milletin yardımcıları idi. Asker, mal, köle, sahibi idiler. Hem de yüksek ahlâklı kimselerdi. Kapıları ule-ma ve fuzelâya, fukaraya açıktı. Toplan-dılar, yapılan meşverette K e y k u b a t'ın canına, malına, evlâdına do-kunulmamak şartıyla zararsız bir şekle konulmasını kararlaştırdılar. Buna göre taahhütnameler hazırlandı. A n k a r a kapıları açıldı. I. K e y k ü v u s şaha-ne merasimle A n k a r a'ya girdi. K e y k u b a t'ı o akşam A n k a r a eşrafından birinin evine misafir ettiler. K e y k â v u s'u da A n k a r a'daki saltanat sarayına konurdular. ⁶⁷

İşte cami'in ilk bânisi K e y k â v u s'un meşhur ümerasından bu K ı z ı l b e y'dir. ⁶⁸

—oOo—

KAYSERİ LALAPAŞA CAMİ'İ MİNBERİ

— 11 —

Minberi yerinde gördüm, orta boy denilecek şekildedir, çok harap olmuş yan satırlarındaki göbek süslerinden bir kısmı dökülmüştür. (Resim 23)

Kitabeler ve Tarih :

Minberin sağ tarafında şu yazılar vardır:

⁶⁷ Bundan A n k a r a'da bir saltanat yâni hükümdar sarayı bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta K a y s e r i'de K u b a d i y e s a r a y l a r ı Türk Tarih Kurumu Bel-leteni, Sayı : 68, Sayfa : 501 de malûmat vardır.

⁶⁸ Y a z ı c ı A l i Selçuknamesi, Sayfa: 246, Houtsma tab'ı Selçukname, Sayfa: 119.

I — Kur'an tahtı kafesinin alt tarafında şu mübarek isimler yazılıdır.

محمد بوبكر عمر عثمان علي

Burada E b u b e k i r'in adı (Bobker) yazılmıştır. Yahut baştaki harf fotoğrafta görünmüyor.

II — Minber korkuluğunun alt bordüründe «*Âyet el-Kürsî*» (Sûre: 2, Âyet: 255) den bir kısım yazılmıştır.

الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم
له ما في

Bu âyetin Türkçesi yukarda yazılıdır.

III — Minber korkuluğunun üst bordüründe (Sûre: 9, Âyet: 18) sonuna kadar yazılmış nihayetinde «*Kelime-i tevhit*» eklenmiştir.

انما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر
واقام الصلوة وآتى الزكوة ولم يخش الا الله فسي
اوائك ان يكونوا من المهتمدين
لا اله الا الله محمد رسول الله

Bu âyetin Türkçesi de S i i r t M i n b e r inde yazılmıştır.

IV — Minberin yan tarafındaki müsellesin kaidesinde şu salâvat-ı şerife yazılıdır.

اللهم صلى على محمد وعلى آل محمد

Türkçesi : «*Ey Allah'im salât (Dua ve niyaz) Hazret-i Muhammetle evlâdının üzerine olsun*» demektir.

Minberin sol tarafındaki yazılar :

I — Kur'an tahtı kafesinin alt kısmına «*Kelime-i Tevhit*» yazılmıştır.

لا اله الا الله محمد رسول الله

II — Korkuluğun üst kenarına besmele ile (Sûre: 17, Âyet: 111) in tamamı yazılmıştır. (Satırın sonundaki bir iki kelime fotoğrafta görülüyor.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَتَلِّحُ الْحَمْدَ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وِثْقًا وَاوْدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ
فِي الْمَلِكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وِثْقًا وَاوْدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ

Türkçesi : «*Ve Rabbiniz evlât ittihaz etmiyen ve ona mülkünde şerik olmayan ve mezelleten kurtulmak için dosta muhtaç bulunmayan Allaha hamdolsun ve onu azamet ve celâliyle ulula...*» demektir. ⁶⁹.

III — Korkuluğun alt kenarında «*Âyet-el-kürsî*» nin devamı olan şu satır vardır.

السموات وما في الارض من ذالذي ⁷⁰ يشفع
عنده الا باذنه

IV — Taht altının ön kısmı kenarında yukarıdan aşağıya doğru gene bu âyetin son kısmı devam eder.

يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشيء
من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات والارض
ولا يؤده

Minber korkuluğundaki yazılar kûfi celisi ve küçük boyda kûfi harflerle (nesih kûfi) ile yazılmıştır. Kur'an tahtı yanlarındaki yazılar ise Selçukî neshîdir.

Tarih :

Minberde inşa ve tarih kitabesi olmadığı gibi mehzazlerimizde bu cami ve bânisi hakkında bir malûmata rastlıyamadık. Yazı tipi ve bilhassa yan sathlarındaki geçmelerin tıpkı H u v a n t H a t u n C a m i ' i M i n b e r indekiler gibi sekizgen (Müsemmen) şeklindeki mudalla'ın içine (Malta Haçı) biçimindeki gergilerle yapılmış olması bu minberin de XIII. asra ait olması kanaatini doğurmaktadır. Son senelerde minber boyanmış, yazılar yaldızlanmıştır.

⁶⁹ Tercümeli Kur'an-ı Kerim, Sayfa : 266. -

⁷⁰ Bu kelime Kur'an-ı Kerimde (من ذا)

(الذي) şeklinde yazılıdır.

N O T :

K a y s e r i U l u C a m i ' i n i n eski minberinin de ağaç oyma san'atının en eski ve güzellerinden olduğu, bugüne kadar dayanabilmiş olan bakiyelerinden, anlaşılmaktadır. Kalan bu parçalar cami'in duvarına bir levha gibi asılmış muhafaza edilmektedir. Rumî ve nebatî motifler arasına âyetler yazılmıştır. Yazılar kûfidir. Bir parça üzerinde yukarıdaki minberde ve No. IV. de yazılan Salâvat-ı Şerife, No. 11. de yazılan «Âyet-el-kürsî» den bir kısım vardır.

Diğer büyük bir parça üzerinde de yine «Âyet-el Kürsî» den bir parça ve No: III ile No: II (La l a p a ş a minberinin sol tarafındadır) de yazılan âyetler vardır. Bunlardan L a l a p a ş a M i n b e r i n i n U l u C a m i M i n b e r i ile muasır olduğu neticesine varılabilir.

—oOo—

BEYŞEHİR EŞREFOĞLU CAMİ'İ

MİNBERİ

— 12 —

Bu da orta boy minberlerdendir. Zamanla tamirler görmüş ve yan yüzlerinde bulunan yıldız ve çokgen şekillerindeki parçalardan bazıları düşmüştür.

Kitabeler ve tarih :

Minber kapısındaki kitabeler :

I — Kapının aynalık kısmında geçmeli kûfi yazı ile «عمر، عثمان، محمد، ابو بكر، الله» isimleri yazılmıştır. (Resim 24)

Bunların yazılışındaki geçme hususiyetinin Suriye, Mısır ve İspanya'daki İslâm eserlerinde görülmediğinden bahsedilmektedir. ⁷¹

II — Yukarıda yazılan ve (Resim 24) de görülen kûfi yazıların altında bir satır

⁷¹ Türk Tarih Arkeolojya ve Etnoğrafya Dergisi, Cilt: 4, Sayfa 116.

ve istifli bir sülüs ile şu kitabe yazılmıştır :

امر بانشاء المنبر النضد الامير العادل سليمان بن
الاشرف الزمعيح

Türkçesi : «Bu yüksek ve şerefli minberin yapılmasını Esref oğlu adaletli, bahadır hükümdar Süleyman Bey emretti.» demektir. ⁷²

III — Kapıyı süsleyen dişli kemer yanlarında sağda (عمل) solda (عيسى) kelimeleri vardır. Bunların Türkçesi « İ s a yaptı » demektir. Kapının sövelerinde sağda aşağıdan yukarıya, üstünde ufki olarak, solda yukarıdan aşağıya doğru Besmele ile «Âyet el-Kürsî» vardır.

1 — بسم الله الرحمن الرحيم الله لا اله الا هو الحى
القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له ما فى السموات
وما فى الارض من ذى الذى يشفع

2 — عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما
خلفهم

3 — ولا تحيطون بشيء من علمه الا بما شاء
وسع كرسية السموات والارض ولا يؤده حفظهما
وهو العلى العظيم صدق الله

Bu âyetin tercümesi de Aksaray Ulu Cami minberinde yazılmıştır.

Minberin Kur'an tahtı denilen kısmının sağ tarafında :

4 — من صعد الى المنبر فلا يقولن الا الصدق
yazıları vardır. Türkçesi : «Bir kimse minbere çıkarsa ona ancak doğru söylemek yakıştır.»

Sol tarafta ise :

5 — اذا صعد الخطيب المنبر فلا يبلغ سامتا هو
المصدق yazılar vardır.

⁷² Adı geçen makalede merhum Y u s u f A k y u r t bu kitabedeki (النضد) kelimesini (النض) yazmıştır. (الامير) kelimesi de (الامين) yazılmış ise de bunun bir tertip hatası olması mümkündür.

Türkçesi : *Hatib minbere çıktığı zaman dinleyicilere (Cemaata) doğruluk-tan başka bir şey tebliğ etmesin, anlat-masın» demektir.*

Tarih : Bugünkü Beyşehir, Seydişehir kazalarının bulunduğu sahanın ilk çağlardaki merkezi şimdiki Fasıllar Köyünün bulunduğu Mistia (?) şehri idi. Roma, Bizans devirlerinde bugünkü Ararım Köyünün işgâl ettiği yerde kurulmuş bulunan Gurgurum şehri merkez olmuştu ⁷³

Bizans sonlariyle ilk Selçuk devrinde buralara Gurgurum vilâyeti denilmekte idi. ⁷⁴

1227-8 yıllarında Kubadâbât kurulmuş, vilâyet merkezi oraya nakle-dilmiş olduğu son keşfolunan saray ba-kiyeleriyle elde edilen kitabesinden anla-sılmaktadır. ⁷⁵

Selçukîle r'in son zamanların-da bu vilâyetin valisi olan Eşref oğ-lu Süleyman Bey 1281 - 1286 yıllarında bugünkü Beyşehir'i imar etti. Kale, Cami, Kervansaray, hamam yaptırdı. H. 687 tarihli kale kita-besine göre adına Süleyman Şe-hir dedi. Bu isim bir asır kadar sonra Beyşehir'e inkişaf etti. İlk kitabe-lerinde Selçuk devletinin bir valisi olduğu görülen Süleyman Bey Selçukîle r'in son devrinde istiklâ-lini ilân ederek Eşrefoğulları devletini kurdu. Bu devlet hudutları Seydişehir, Beyşehir, Boz-kır, Akşehir, İshaklı, Bol-vadin taraflarını içine alıyordu. Süleyman Bey arasına Konyaya yakınlarına kadar akınlar yapıyor, Geval kalelerini de muhasara edi-yordu. Süleyman Bey türbe

kitabesine göre H. 701 tarihinde ölünce yerine oğlu Mehmed Bey geçti. ⁷⁶

Mehmed Bey zamanında Bolvadin'deki Çarşı Camii yaptırılmış, Seyit Harun Veli tara-fından -menakibine göre- Seydişehir imâr olunmuş idi. Mehmed Bey'in ölümü 1320 - 1325 tarihleri ara-sındadır. Çünkü İlhânîle r'in Anadolulu umumî valisi Timurtaş Bey 1325 de Beyşehir'ine geldiği vakit Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Şah hüküm-dardı. Timurtaş Süleyman Şah'a işkenceler yaparak göle atmış, bu suretle Eşrefoğulları dev-leti de sona ermiştir. ⁷⁷

⁷⁶ Beyşehir Demirci Mes-cidinde adı geçen Süleyman Bey'in oğlu Eşref Bey değildir. Ümeradan Şerefü'd-din Subaşıdır. Bu zatın Akşehir'de bir hamamı vardır. Bu mütalâa'yı «Kitabeler II. Sayfa: 47» deki tereddüdü izale için yazdım.

⁷⁷ Eşrefoğulları tarihi için başlıca me hazlar:

I — Anadolu'da islâmî kitabeler. Halil Ethe m, Sene:1330, sayfa: 136. Bu makale Eşrefoğulları eserlerindeki kitabeler bakımından önemlidir.

II — Beyşehir kitabeleri ve Eşrefoğulları Camii, türbesi. Yusuf Akyurt. Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi sayı: 4. Bu makale kitabeler itibariyle yeni bir şey kazandırmamışsa da eserlerin tarif ve tavsiyeleri mufassaldır.

III — Anonim Selçukname (Paris nüshası). Eşrefoğullarının Karamanoğulları ve Konya'daki Selçuk bakiyesiyle temasları yani siyasî tarihleri itibariyle kıymelidir.

IV — Menakıb ül-ârifin ve Meratib ül-kâşifin.

V — Seyit Harun Veli Menakibi. Bu iki eser de Süleyman ve oğlu Mehmed Beylerin kanaatleri, din adam'arına verdikleri önem bakımından malûmat vardır.

VI — Mesalik ül-ebzar fi Memalik il-Emsar. Eşrefoğullarının askerî ve mülkî, si-yacı, teşkilâtı vardır.

VII — Anadolu'da Seyyaha t. Friedrich Sarre. Camii'nin mimarî vasıfları hakkında malûmat vardır.

VIII — Anadolu Beylikleri. İsmail Hakki Uzunçarşılı. Eşrefoğulları hakkında en geniş bilgileri ihtiva eder.

⁷³ Realencycl. d. klass. Alttertumswiss.'den tercüme, Anıt Dergisi Sayı: 6, Sayfa: 8.

⁷⁴ Aksarayî Tezkeresi, Türk Tarih Kurumu neşriyatı. Sayfa: 65, 74, 204, 271.

⁷⁵ Anıt Dergisi, Sayı: 10, Türk Tarih Kurumu Bülteni, Sayı: 66, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sene: 1953, Sayı: 2-3, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni, Sayı: 146.

Tekrar minbere gelelim :

Minber kitabelerinde tarih yoktur. Fakat bulunduğu camide iki tane tarih kitabesi vardır. Bunlardan birisi, H. 696 tarihli olup cami'in cümle kapısı yukarıdadır. Bu kitabe S ü l e y m a n B e y'in eserlerine ait vakfiye mahiyetindedir. İkinci kitabe cami'in iç kapısı üzerinde ve H. 699 tarihlidir. Minberin de bu tarihlerde yapılmış olduğuna muhakkak nazari ile bakılabilir.

—oOo—

ÇORUM ULU CAMİ'İ MİNBERİ

— 13 —

Bu minberi yerinde görmedim (Resim : 25). Fotoğrafından okuduğum kitabelerini yazıyorum.

Kitabeler ve tarih :

Minber kapısındaki kitabeler :

I — Minberin kapı aynalığında şu bir satır yazı vardır:

رسم بعمارة هذا المنبر المبارك العبد الراجي رحمة
ربه الغفور احمد ابن داود

Türkçesi : «Esirgeyici Allah'ın rahmetini rica eden Davud oğlu Ahmed bu mübarek minberin esaslarını resmetti, çizdi» demektir.

II — Minber kapısının kemer kısmı sağında

عمل طود النجار
بن عبدالله العنقري
solunda yazılıdır.

Türkçesi : «Abdullah oğlu Ankaralı marangoz Davud yaptı» demektir.

Bu kitabede Davud imlâsı (طود) şeklinde yazılmıştır.

III — Kapı kanadının üst kısmında şu yazılar vardır :

لا اله الا الله محمد رسول الله

الجمعه حج المساكين — وعيد المؤمنين

Birinci satır «kelime-i tevhit» tir. İkinci satır «Hadis-i Şerif»tir. (Cuma miskinlerin haçcı, mü'minlerin bayramıdır.) demektir.

IV — Minber kapısının alt kısmında sağda المبارك سنة ست solda فى التاريخ عاشر صفر, yazıları vardır.

Türkçesi :

«H. 706 yılı Safer ayının onuncu günü yapıldı» demektir.

Minberin korkuluğunda şu usta kitabesi vardır. عمل محمد بن ابوبكر الانكرى

Türkçesi : «Ankaralı Ebubekir oğlu Mehmed yaptı» demektir. Bu minberdeki yazılar hüsnü hat bakımından değerli sayılamazlar. Kapı kanadındakiler sülüse, diğerlerini nesihe benzetmek mümkündür.

Tarih : Yukarıda yazılan kitabelerde adları geçen şahıslar şunlardır :

1 — Ankaralı dülger Abdullah oğlu Davud,

2 — Ankaralı Ebubekir oğlu Mehmed,

3 — Minberin mimarı Davud oğlu Ahmed'dir.

I — Abdullah oğlu Davud'un kim olduğunu bilmiyoruz. Yalnız bunun da Ankaralı olduğu ve eskiden bu sanatların ekseriya babadan oğula intikal ettiği düşünülürse H. 758 tarihlerinde Kastamonu İbnineccar Camii kapısını H. 751 de Ankaralı'da Ahi Şerefüddin sandukasını yapmış olan Mahmud oğlu Abdullah ile bir akrabalığı bulunması hatıra gelmektedir. Bu takdirde Mahmud oğlu Abdullah oğlu Davud oğlu Ahmed gibi bir sanatkâr sülâlesi meydana gelmiş olur.

2 — E b u b e k i r o ğ l u M e h m e d : Bu zat hakkında bildiklerimiz A n k a r a K ı z ı l b e y M e s c i d i M i n b e r i dolayısıyla yazıldı.⁷⁸

Minberin esaslarını çizen mimar D a v u d o ğ l u A h m e d'in hüviyeti hakkında da bir malûmatımız yoktur. Yalnız baba adının D a v u d olması bize bunların bir aile efradı olduğu kanaatini verdi.

—oOo—

BİRGİ ULU CAMİ'İ MİNBERİ

— 14 —

Birgi Minberi büyük boy ve şaheser minberlerdendir. İyi muhafaza edilmiştir. (Resim : 26)

Kitabeler ve tarih :

Minber kapısındaki kitabeler :

I — Kapının aynalık kısmındaki geçmelerin üstüne ve altına iki satır halinde şu hadis-i şerif yazılmıştır :

اللهم انى اعوذ بك من علم لا ينفع و قلب لا يخشع و دعاء لا يسمع و نفس لا تشبع اعوذ بك من شر هؤلاء الاربعة⁷⁹

Türkçesi : «Ey Allah ım, amel olunmayan, faydalanılmayan ilimden; huşusuz, Allah korkusu olmayan kalpten, kabul olunmayan duadan, aç nefisten işte şu dört şeyin şerrinden sana iltica ederim. Zat-ı Ulûmiyetine sığınırım.» anlamındadır.

II — Minber kapısının sağ kanadı yukarısında şu hadis-i şerif vardır :

⁷⁸ Bu minberin kitabesindeki (سبعمائة) kelimesini (تسعمائة 900) okumak suretiyle, XIV. asır başlarına maletmek isiyenleri tekzip için bu kitabe kâfidir. Zira H. 689 tarihli A h i Ş e r e f ü ' d - d i n M i n b e r i ni de bu usta yapmıştır.

⁷⁹ Bu hadis-i şerif, Şerh-i Meşarık Li-İbni Melek Cilt: 2, Sayfa: 350 de aynen yazılmıştır. Yalnız son altı kelimesi noksandır.

⁸⁰ احب البقاع الى الله تعالى المساجد

Türkçesi : «Allah'ında sevgili makam, mekân mescitlerdir.»

III — Sol kanadı yukarısında ise şu yazılar vardır :

ما من عمل افضل من اشباع كبد جايح

Türkçesi : «Açların karınlarını doyurmak, amellerin efdal, işlerin en iyisidir.»

Minberin sağ tarafındaki yazılar :

1 — Kur'an tahtını teşkil eden geçmelerin üstünde şu bir satır yazı vardır :

ان الحسد لياكل الحسنات كما تأكل النار الحطب

Türkçesi : «Ateşin odunu yediği, yaktığı gibi haset de muhakkak hasenatı iyilikleri yer yutar.»

II — Yine aynı taraftaki geçmelerin altında üç satır yazı daha vardır.

1 — ان اكثر ما يدخل الناس الجنة تقوى الله و حسن الحق

2 — من اخلص الله اربعين صباحاً ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه

3 — عمل مظفر الدين بن عبدالواحد بن سليمان العرنى

Birinci satırın Türkçesi : «İnsanların ekserisi cennete giremezler, ancak Allah'a sığınan, günahlardan çekinen kimselele iyi huylu insanlar girebilirler.»

İkinci satırın Türkçesi : «Her kim kırk sabah Allah'a ihlâs ile gönülden bağlılık ile dua ve niyaz, ibadet ederse, Allah-ü Teâlâ da onun kalbinden lisanı üzere hikmet menbaları akıtır, izhar eder. Yani o kimsenin kalbine ilâhi hikmetler doğar ve lisanı ile de ifade eder.» demektir.

⁸⁰ Sihah'in mescitler bahsinde bu hadis-i şerif bazı farklarla yazılmıştır. Yazma nüsha varak: 16.

Üçüncü satırın Türkçesi ise : «*Arni'li*⁸¹ *Süleyman oğlu Abdülvahid oğlu Muzaffer ü'd-din yaptı*» manasındadır.

III — Minberin sağ tarafındaki koruklukta ve nebatî süsler arasında sülüs ile yazılmış şu tarih kitabesi vardır :

في سنة اثنى وعشرين وسبعماية

Türkçesi : «*(Bu minber) 722 yılında (yapıldı).*» demektir.

Minberin sol tarafındaki yazılar :

I — Kur'an tahtını teşkil eden geçmelerin üzerinde şu bir satır yazı vardır :

ان ربي امرني ان يكون نطقى ذكراً وحياتي فكراً
وعيني نظراً

Türkçesi : «*Hak Teâlâ dilimin zikri, sükûtumun fikri, gözümün nazarı ile meşgul olmasını emreder.*»

II — Aynı geçmelerin altında şu üç satır yazı vardır :

1 — من يستر كرامة الاخرة يدع زينة الدنيا

Türkçesi : «*Her kim ahiret kerame-tiyle nurlanırsa dünya ziynetini de davet etmiş olur.*»

2 — امر بابداع هذا المنبر البديع الامير العالم
العاذل محمد بن ايدن عز نصره

⁸¹ Minberi yapan Muzaffer ü'd-din'in dedesi Süleyman'ın sıfatı olan ve (العربي، الغربي، العربي) şekillerinde okunabilen bu kelimenin okunuşu şüphelidir. «Ay-dinoğulları tarihi hakkında bir araştırma, Dr. Himmet Akın, Sayfa: 107» de bu kelime El-garbi (العربي) Kitabeler, II. İsmail Hakki Uzuncarşılı, Sayfa: 111. El-mağribi (المغربى) olarak yazılmıştır. Kanaatima göre bu kelimenin en doğru okunuşu (El-arni (العرنى) dir.) Çoruh, Erzurum, Mardin, Erzincan, Bitlis, Van, Malatya gibi şark vilâyetlerimizde Arnas, Arnasi, Arnavu, Arnis, Arnut gibi köyler ve nahiyeler vardır.

Türkçesi : «*Aydın oğlu bilgin ve adaletli hükümdar Mehmed Bey bu güzel, bedî' minberin meydana gelmesini emretti. Aziz ve mansurolsun.*»

3 — من طلب الدنيا بعمل الاخرة فاله في الاخرة
من نصيب

Türkçesi : «*Her kim ahiret ameliyle dünyasını talep ederse onun için ahirette nasip vardır.*» demektir.

Bu minberdeki yazıların hepsi nebatî süsler arasına kabartma girift sülüs olarak aynı üslûpta yazılmıştır.

Tarih : Yukarıda yazılan kitabelerden âyet ve hadislerden sarf-ı nazar-minberin H. 722 yılında Aydın oğlu Mehmed Bey emriyle Muzaffer ü'd-din usta tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Şimdi bu şahıslar hakkındaki bilgilere gelelim. Aydın oğulları devletinin kurucusu Aydın Bey'in kim olduğu henüz kesin olarak bilinmiyor. Cami üd-düvel de bu zatın Selçuk devleti ümerasından Sahil Bey'i (امير السواحل) olduğu, Aydın taraflarını fethederek oralarda beylik yaptığı Selçukîlerin çökmesi üzerine istiklâlini ilân ettiği yazılıdır. *Düsturname-i Enverî* de⁸² Aydın Bey'in; Mehmed, Osman, Karaman, Hasan, Hamza adında beş oğlu olduğu, bunların büyüğü olan Mehmed Bey'in Konya'daki Sultan Alâü'd-din (III. Keykubat) den Uç Beyliği istediği anlaşılıyor. Kitabelerinde Mübariz ü'd-din elkabını kullanmış olan Mehmed Bey, Ahmed Eflâkî'nin «*Menakib-ül-Ârisin*» ine göre Germiyan oğullarının kumandanlarındanır. Birgi'yi zaptederek merkez yapmış, mevcut piyade ve süvarisiyle etrafını ele geçirmeğe çalışmaktadır. Kendisi dindardır. Sultan Velethazretleriyle temasları vardır. Hazret ona gaziler sultanı (سلطان الغزاة) ünvanını vermiştir. Mehmed Bey de ona her sene hediyeler

gödermektedir. «*Düsturname*» den anlaşıl-
dığına göre M e h m e d B e y A y d ı n
elinde Uç beyi olup S a s a B e y adında
bir arkadaşıyla fütuhât yapmaktadır.
S a s a B e y'in ölümü üzerine M e h
m e d B e y onun hisselerine de sahip
olmuştur.

Minberin bulunduğu cami kitabesi
yukarıda yazılan bilgileri tevsik etmesi
bakımından önemlidir. Kitabe M e h
m e d B e y'in B i r g i'yi H. 707 yılın-
da zaptettiğini, camii H. 712 de yapıldı-
ğını M e h m e d B e y'in bu tarihler-
de istiklâl üzere yaşamakta olan bir
hükümdar olduğunu ifade eyler. Yukarı-
da yazılı mehzazların H. 712 den evvelki
yıllara ait olayları hikâye ettikleri anla-
şılmaktadır. Minber üzerindeki tarih ki-
tabesi, minberin H. 722 de yâni camiden
tam on sene sonra yapıldığını göstermek-
tedir. Minberin bu gecikmesi para ve
malzeme yokluğundan ziyade sanatkâr
bulunamayışından ileri gelse gerektir.
M e h m e d B e y mütemadiyen Fi-
renklerle savaşarak müslüman İ z m i r'i
adı verilen kaleyi de ele geçirmiş B i
z a n s İ m p a r a t o r u A n d r a
n i k o s ile ittifaklar yapmıştır. Oğul-
ları büyüyünce memleketleri onlara tak-
sim etti. Bu taksimde büyük oğlu
H a m z a B e y'e A y a s l u ğ, S u l
t a n h i s a r ı; G a z i U m u r
B e y'e İ z m i r'i; İ b r a h i m
B a h a d ı r'a B o d e m y a'yı; S ü
l e y m a n Ş a h'a T i r e'y'i vermiş,
küçük oğlu İ s a B e y'i de yanında
alıkoymuştur.

İ b n i B a t u t a M e h m e d
B e y'i B o z d a ğ sayfiyesinde ziya-
ret eylemiş, B i r g i'de 14 gün kalarak
şahane ikram ve iltifatlar görmüştür.
M e h m e d B e y adaletli, cesaretli,
ilme, ulemaya hürmetkâr bir hükümdar-
dır. 1333 (734 H.) yılında bir av es-
nasında suya düşerek hastalanmış ve bu
yüzden vefat etmiştir.

Türbesi B i r g i'dedir. Mezar ta-
şında 2 Cemazilevvel 734 tarihi vardır.

U s t a M u z a f f e r ü ' d - d i n'in
kim olduğunu bilemiyoruz.

NİĞDE SUNGURBEY CAMİ'İ MİNBERİ

— 15 —

Küçük tip minberlerdendir, bilhassa
sedef kakma suretiyle bezenmiş eski
minberlerden olması itibariyle önemli-
dir. (Resim : 27)

Kitabeler ve tarih :

Minber üzerinde iki kitabe vardır.
Birisini sağ yanında ve köşkün altındadır.
İki satır halindedir. Birinci satır yukarı-
da, ikinci satır aşağıdadır. Sülüs yazı ile
kabartma olarak yazılmıştır.

- 1 — فی ایام السلطان الاعظم ابو سعید خلد ملکه
2 — نما امر الامیر سیف الدین سنقراغا اطال بقاه

Türkçesi : «(Bu minber) Yüce sultan
E b u s a i d'in -memleketleri ebedî olsun-
günlerinde E m i r S e y f ü ' d - d i n S u n
g u r A ğ a n ı n -ömrü uzun olsun- emri
(ile yapıldı)» anlamındadır.

Diğer kitabe ise minberin sol tara-
fındadır. Yukarıda yazılanlara mütena-
zır olarak aynı şekilde yazılmıştır.

- 1 — عمل العبد الضعیف المحتاج الى رحمة الله تعالى
2 — وغفرانه خواجه ابوبکر ابن معلم كاتبه

Bunun Türkçesi : «Onun (yani Sun-
g u r A ğ a n ı n) kâtibi ve kulların zaifi,
hakkın rahmet ve gufranına muhtaç M u a l
l i m o ğ l u H o c a E b u b e k i r y a p t ı» demektir.

Tarih :

Bu kitabelerde üç isim geçmektedir:

- 1 — E b u s a i d B a h a d ı r
H a n,
2 — S u n g u r A ğ a,
3 — Sanatkâr H o c a E b u
b e k i r.

E b u s a i t B a h a d ı r H a n :

İ l h â n i l e r d e n O l c a y t u
S u l t a n M e h m e d'in oğludur.
2/Haziran/1305 yılında doğdu. Ümera-

dan Sevinç kendisine A t a b e y tâyin olunarak tahsil ve terbiyesine itina edilmekteydi. Yalnız onbir yaşlarında babasını kaybetti. Ümera kendisini hükümdar seçtiler. 1317 yılında İlhanîler'in dokuzuncu hükümdarı olarak tahta çıktı. Devlet umuru A t a b e y Sevinç ile Beylerbeyi Ç o b a n'ın elindeydi. Önce Reşid ü d d i n ile beraber, sonra müstakil olarak A l i ş a h vezirlik yapıyordu. Hükümdarın çocukluğundan, vezirlerin geçimsizliğinden istifadeye kalkan E m i r Y a s a v u r, H o r a s a n ve M a z e n d e r a n taraflarında isyan etti. A l t ı n o r d u hükümdarı Ö z b e k H a n, D e r b e n t üzerine yürüdü. O tarafları istilâya başladı. M ı ş ı r hükümdarı M e l i k ü n - n â s ı r da D i y a r b a k ı r ve civarını zaptetti. E m i r Ç o b a n ve diğer ümeranın tedbirli hareketleri ile az zamanda bu gaileler bertaraf edildi. E b u s a i d E m i r Ç o b a n'a kız kardeşini vermek suretiyle akrabalık tesis eyledi. E m i r Ç o b a n'ın oğlu T i m u r t a ş A n a d o l u'da U m u m î Vali idi. K i l i k y â E r m e n i l e r i n e karşı başarılı harpler yapıyor, A n a d o l u'da müstakil devlet kurmaya çalışan ümerayı te'dip ediyordu. Bu sefer kendisi isyan etti. Babası bu isyanı bastırdı ise de A n a d o l u tekrar T i m u r t a ş'a verildi. Beylerbeyi E m i r Ç o b a n o ğ l u D i m i ş k H o c a'nın ahlâksızlığı yüzünden E b u s a i d ile Ç o b a n'ın arası açıldı. Bu yüzden E m i r Ç o b a n ve oğulları birer birer katlolunarak Ç o b a n ailesi mahvedildi. Diğer nüfuzlu ümerayı da bertaraf eden E b u s a i d B a h a d ı r H a n artık devlet umurunu ele almıştı. E b u s a i d B a h a d ı r H a n'ı görmüş, bazı seyahatlerinde beraber bulunmuş olan İ b n i B a t u t a, E b u s a i d B a h a d ı r H a n hakkında bir çok malûmat vermiştir. Ona göre E b u s a i d A l l a h ı n kullarının en güzelidir. Şairdir, musikiye âşinadır, güzel yazı yazar, bilgiye ve bilginlere karşı hürmetkârdır. Fukarayı

severdi. Ehli sünnet itikatlarını kabul etmişti.⁸³

K o n y a l ı muhterem İ z z e t K o y u n o ğ l u'nun yazmaları arasındaki «Kitab-ı Cam ü Cem» de E b u s a i d'in sarayları, cami, medreseleri, şahsiyeti, vezirleri hakkında kasideler vardır. E b u s a i d B a h a d ı r H a n 17 sene hükümdarlık yaptı. 30/Ekim/1335 de B a ğ d a t H a t u n tarafından zehirlenerek öldürüldü.⁸⁴

S u n g u r A ğ a :

İ l h a n î hükümdarlarından A b a k a H a n İ l h a n î nüfuzunun kırılması ve bu yüzden bozulan asayişin yoluna konması için A n a d o l u'da İ l h a n î kuvvetlerini artırmak istedi. A n a d o l u'ya yedi tane M o ğ o l fırkası gönderdi. İşte bu firkadan birisi N i ğ d e'ye verildi. Reisleri S u n g u r A ğ a idi. E m i r Ç o b a n o ğ l u T i m u r t a ş A n a d o l u'da istiklâl üzere yaşayan ümerayı itaat altına alırken E r t e n a B e y, S u n g u r A ğ a gibi İ l h a n î ümerasına da dokunmuştu. Bu yüzden S u n g u r A ğ a H. 727 yılı Zilhiccesi Evailinde K a r a m a n'a kaçmıştı.⁸⁵

Ç o b a n o ğ u l l a r ı n ı n son günlerinde S i v a s hâkimi E r t e n a B e y E b u s a i d B a h a d ı r H a n'dan aldığı emir ve kuvvetle T i m u r t a ş'ı mağlup etmişti. Bu sırada S u n g u r A ğ a'nın tekrar N i ğ d e'ye avdet ettiği anlaşılıyor. S u n g u r A ğ a'nın N i ğ d e'de kapı ve pencereleriyle mihrabı T ü r k - S e l ç u k ve gotik mimarilerinin en güzel tezyinat örnekleriyle süslü büyük bir cami'i vardır. Konumuza esas olan sedef işlemeli, zarif minber de bu cami için yapılmış iken, cami'in harap kaldığı senelerde D ı ş a r ı C a m i'ine naklolunmuştur, halen

⁸³ İbni Batûta Seyahatnamesi. Ş e r i f P a ş a Tercümesi, Cilt: 1, Sayfa: 248-253.

⁸⁴ E b u s a i d H a n'ın hayatı, eserleri neşredilmemiş meskûkatı ve kitabeleri hakkında bilgiler vardır. Nisan Tası, Sayfa: 14-22.

⁸⁵ Anonim Selçukname, Sayfa: 166. Kütüphane'deki kopyası.

oradadır. Minber üzerindeki kitabelere göre E b u s a i d H a n'ı hükümdar tanımış olan S u n g u r A ğ a, hükümdarın ölüm yılı olan 1335 de yazdırdığı ve cami'in minare kaidesi yanına konmuş olan kitabede (امير معظم ايدالله ذواته) yani «Ulubey Allah onun devletini müeyyet kılsm» gibi hükümdarlara mahsus elkap kullanımağa başlamıştır. Bundan E b u s a i d B a h a d ı r H a n'ın öldüğü S i v a s'ta E r t e n a, K a r a m a n'da K a r a m a n o ğ u l l a r ı devletlerinin kurulmakta olduğu şu senelerde S u n g u r A ğ a'nın da N i ğ d e'de istiklâlini ilân ettiği anlaşılmaktadır. Aradan çok geçmeden N i ğ d e E r t e n a o ğ u l l a r ı idaresine geçmiş bundan sonra S u n g u r A ğ a'nın akıbeti de meçhul kalmıştır. E r t e n a lılara tâbi bir vali olarak N i ğ d e'de kalmış olması da mümkündür. S u n g u r A ğ a'nın yukarıda yazılan cami bitişiğinde ve S e l ç u k î tarzında güzel bir türbesi vardır. Fakat mezar taşı üzerindeki yazılar kazınmış olduğu için ölüm tarihi de bilinmiyor. Minberin ustası olan H o c a E b u b e k i r'in kitabedeki işarete göre S u n g u r A ğ a'nın kâtibî olması ihtimali vardır. Hakkında başka malûmatımız yoktur.

—oOo—

ÜRGÜP DAMSA KÖYÜNDE TAŞKINPAŞA CAMİ'İ MİNBERİ

— 16 —

Orta boy minberlerdendir. San'at değeri yüksektir. (Resim: 28, 29, 30)

Kitabeler ve Tarih :

Son yıllarda A n k a r a E t n o ğ r a f y a M ü z e s i n e nakledilmiştir. Bu minberde tarih ve başka yazılar yoktur. Yalnız minber korkuluklarına S e l ç u k î neshi ile «Âyet el - Kürsi» yazılmıştır. Bu âyetin baştan (بشيء من علمه الآلا) kelimelerine kadar olan kısmı minberin sol korkuluğunun üst kısmına, bakiyesi

sağda mukabil kısmına yazılmıştır. Bu âyetin aslı ve tercümesi A k s a r a y U l u C a m i M i n b e r i münasebetiyle yazılmıştır. T a ş k ı n p a ş a C a m i'i'nin mihrabı da ağaç oyma olarak yapılmış ve minber ile birlikte adı geçen müzeye naklolunmuştur. Mihrap ta görülmeye değer bir san'at eseridir.

Tarih :

Ü r g ü p'ün D a m s a K ö y ü n d e k i tarihî eserler, billhassa cami'in mihrap ve minberinde görülen ağaç oyma işleri kayda şayan bir muvaffakiyet ve mükemmeliyet arzeder. Bunlar mimarî üslup ve tezyinat bakımından B u r s a, M a n i s a, Ç o r u m, B e y ş e h i r, F e l e k â b â t, E r m e n a k gibi A n a d o l u B e y l i k l e r i merkezlerinde yapılmış eserlerden hiç de aşağı sayılamazlar. Böyle olduğu halde D a m s a eserlerini ifadelendirecek an'aneleri, vakfiye ve kitabeleri yoktur. Yalnız bir gelenek halinde T a ş k ı n p a ş a'ya ait oldukları söylenmekte, binalardaki mimarî tarza göre XIV. asra ait olmaları tahmin olunmakta idi. T a ş k ı n p a ş a kimdi? D a m s a K ö y ü'nde yetişmiş bir zengin, bir hayır sahibi mi, yoksa ümeradan bir zat mıdır? Bilinmiyordu. O zamanlarda bu cami, türbe ve medreseyi, cami'in gönül alıcı minber ve mihrabını yaptırabilmek için bânisinin büyük servet sahibi olması, yalnız servet sahibi değil, aynı zamanda kuvvetli bir nüfuza malik bulunması icabederdi. Bânileri gibi meçhul kalmış olan bu eserleri, cami'in minberi dolayısıyla ilk defa ele almış bulunuyoruz. T a ş k ı n p a ş a'nın hüviyetini tesbite medar olabilecek elimizde bir vesikada vardır. Bu vesika Z e v v a k ⁸⁶ Ş e r e f ü'd-

⁸⁶ Hükümdarın sofrasına gelen yemek'ere nezaret eden ve icabında önceden bir lokma alan kimseye tadıcı mânasına Arapça zevvak derlerdi. Bu kelimenin Farsça karşılığı çasnigir (چاشنیگیر) dir. Çasnigirlik S e l ç u k saraylarında bir memuriyetti. Bunlardan büyük ümera da yetişmiştir. İ s m a i l H a k k ı U z u n ç a ş ı l ı . Osmanlı Devleti Teşkilâtına Mehal. Sayfa: 88.

din Osman'ın oğullarından Sadü'd-din Said Bey'in Melik Sencer ahfadından Taşkınpaşa'ya elli kırmızı altın dinara satmış olduğu Konya'ya bağlı (Kumartaş (قرطاش) köyünün H. 751 yılı Zilhicce ayında yazılmış satış senedir.⁸⁷

Bu senette köyü satın alan Taşkınpaşa'nın elkabı ve ecdadı şöyle yazılıdır.

افتحار الاعظم مستجمع جميع المعالي والمكارم
عمدة الدولة مخلص الملك مختار الملوك والسلاطين
ابو الحارث طشخون پاشا بن الامير المعظم الامجد
ظهیرالدين محمود بن الامير الاعدل شمس الدين
احمد المشهر بتاجدار بن المرحوم ملك سنجر
مدالله عمر و علوه

Türkçesi : «Merhum Melik Sencer oğlu tacidâr sıfatıyla anılan, adâletli Emir Şemsü'd-din Ahmed oğlu muhterem büyük Emir Zahir ü'd-din Mahmud oğlu yüceler yücesi bütün yükseklikler ve güzel huylar sahibi, büyük adam, devletin direği, hükümdarın desteği, dostu, sultan ve padişahların güzidesi, halk babası Taşkınpaşa, Allah ömrünü ve yüceliklerini devamlı kılsın.» demektir.

Görülüyor ki Taşkınpaşa büyük bir aile evlâdındandır. Şahane elkabı vardır. İşte bunlara dayanarak Taşkınpaşa'nın dedesi Melik Sencer'i de -aksi sabit oluncaya kadar- Selçuk hükümdarlarından II. Kılıçaslan'ın oğlu olduğunu kabul ediyoruz. Malûm olduğu üzere II. Kılıçaslan (1156-1192) memleketi onbir oğlu arasında taksim etmiş, Konya Ereğlisi ve civarı Melik Sencer'e verilmişti.⁸⁸ Vesikanın tarihi H. 751 olduğuna göre Paşa-

nın bu tarihlerde sağ olduğu ve Damsa'daki eserlerinin bir kaç yıl farkla bu senelerde yapılmış olduğuna muhakkak nazarı ile bakılabilir. Damsa Köyündeki eserleri göremedim. Taşkınpaşa Türbesi üzerinde (اثنين واربعين وسبعماية) yani H. 742 tarihi olduğunu söyleyenler vardır. Eğer bu tarih doğru ise türbe, paşanın sağlığında yapılmıştır. Hülâsa edelim: Anadolu'da yer yer beylikler kurulmaya başlandığı bir devrede yapılmış olan şu muazzam eserler mütalâa edilirken Taşkınpaşa'nın da buralarda bir beylik kurmaya çalıştığı hatıra gelmektedir.

Burdur yazmaları arasında ve 1128 numarada kayıtlı «İrşad-ı İrşad» adlı kitapta Taşkınpaşa ile ilgili bir kayıt görülmüş ve neşredilmiştir.⁸⁹

Vesikanın Türkçesi şudur : «Şerh-i İrşad-ı İrşad kitabı yüce emir, şan ve şeref sahibi muhterem ve sayısız ihsanlar yapan, atâ ve şefaathar babası olan Süleyman Bey'in işaretini ile telif olundu. O öyle bir emirdir ki kimse ona karşı duramaz, yaklaşılamaz bile. Bunun hanedanlığı, cömertliği yanında denizler âciz kalır. Eli sıkı cimri değildir. O, büyük emir, uyanık vezir, yükseklikler semasının kutbu Felékü'd-din Taşkun Bey'in oğludur. Allah onları zamanların sonuna kadar uzun ömürlerle faydalandırsın. İhsanda devletlerinin eli hadleri aşkındır. Endülüslü Ensar'dan Ce'ş oğlu diye anılan ve Gani olan Allahın fakiri Ebu Abdullah Muhamed söyledi.» demektir.

Bu vesikada Taşkun Bey'in elkabı Felékü'd-din'dir. Yukarıda yazılan satış senesinde bu elkap yazılmıştı. Bu vesikadan Süleyman adında bir de oğlu olduğu meydana çıkmış oluyor.

Köyü satan Sadü'd-din Said Bey de şayan-ı dikkat bir şahsiyettir. Bunun elkabı ve ecdadı da senette:

⁸⁷ Konya Vakıflar Müdürlüğü vakfiye kayıt defteri, Sayı: 13, Sayfa: 121.

⁸⁸ Halil Ethem. Düvel-i İslâmiye. Sayfa: 219.

⁸⁹ Türk Tarih Kurumu Bülteni, Sayı: 94, Sayfa: 259-260.

امير الاجل الميتم المكرم المؤيد اميرالاعراب
 ذى المحامد والمفاخر نائب في امور الدين والدنيا
 سعدالدين سعيد بك ابن المرحوم بدرالدين محمود
 بن يوسف بن شرف الدين عثمان الذواق
 yazılmıştır.

Yani «Zevvak Şeref ü'd-din Osman⁹⁰
 Oğlu Yusuf oğlu Bedr ü'd'din
 Mahmud oğlu din ve dünya işlerinde
 hükümdarın vekili medh ve sitayişlere lâ-
 yık yücelikler sahibi, büyükler büyüğü,
 aziz, muhterem. Emir Sâd ü'd-din Said»
 olarak geçer. Bunlar gösteriyor ki köyü
 alan Taşkınpaşa ve satan Sa-
 dü'd-din Said birer ümeradır. Se-
 nette hangi devletin emirleri oldukları ya-
 zılmamıştır. Biz vesika tarihine göre bir
 hükme bağlamaya çalışacağız. Şöyle ki
 türbenin yapıldığı H. 742, vesikanın ya-
 zıldığı H. 751 yıllarında Sivas, Kay-
 seri, Niğde vilâyetleri Ertena oğulları
 devletinin birinci hü-
 kümdarı Alâ ü'd-din Ertena
 (H. 736-753) ya ait bulunuyordu.⁹¹

Ürgüp ve Damsa Köyü
 dolayısıyla bu köyde tesisler yapan Taş-
 kınpaşa'nın Ertena oğulları
 na tâbi olduklarını kabul etmek müm-
 kündür. Nitekim köyü satan Sadü'd-
 din Said'i bilâhare Sivas Sul-
 tanı ve Ertena Devletinin
 valisi olan Kadı Burhanü'd-din
 Ahmed emrinde görüyoruz.⁹²

⁹⁰ Mevlâna Hazretlerinin
 yakın dostlarından, dünyanın parmakla gös-
 terdiği, sohbetine zaman padişahlarının can at-
 tıkları I. Abdülülümîn olan Şeref ü'd-din Osman Gûyende, bu zat
 olmalıdır. Menâkıbü'l - Ârifin Tercümesi. (Arif-
 lerin Menkibeleri) Sayfa: 527.

⁹¹ Düvel-i İslâmiye, Sayfa: 386.

⁹² Bezm-ü Rezm Sayfa: 237, 335, 336, 435,
 535.

MANISA ULU CAMİ'İ
 MINBERİ

— 17 —

Bu minberi yerinde görmedim, (Re-
 şim 31 - 33) kitabelerini fotoğraflarını
 okudum:

Kitabeler ve Tarih :

Minberin muhtelif kısımlarına bir
 çok yazılar yazılmıştır. Bunları kapı üs-
 tündekilerden başlayarak gözden geçi-
 relim.

I — Minber kapısının taç kısmında
 nebatî süsler arasına sülüs ile «Kelime-i
 Tevhit» yazılmıştır.

لا اله الا الله محمد رسول الله

Bu mübarek kelimenin Türkçesi
 Kayseri Lala Paşa Camii
 Minberinde yazılmıştır.

II — Minber aynalığında girift bir
 sülüs ile sağdan sola ve soldan sağa
 doğru iki satır halinde şu âyet yazılmış-
 tır.

ان الله وملائكته يسلمون على النبي

يا ايها الذين آمنوا صلوا عليه [وسلموا تسلياً]

(Sûre: 33, Âyet: 56) mânası Siirt
 Ulu Cami Minberinde yazılmış-
 tır. Âyetin sonundaki (وسلموا تسلياً)
 kelimeleri bu minbere yazılmamıştır.
 Tercümede tamamı zikredilmiştir.

II — Minberin aynalığında bir satır
 halinde girift ve güzel bir sülüs ile min-
 berin yapıldığı tarihi ve yaptırın hüküm-
 darı gösteren bir kitabe vardır.

امر بعمارة هذا المنبر المبارك السلطان الاعظم

مالك رقاب الامم اسحاق چلبى بن الياس عز

نصره فى سنة ثمان وسبعين وسبعماية

Türkçesi : «Bu mübarek minberin ya-
 pılmasını. Sultanların yücesi, milletler

yöneten, İlyâs oğlu İshak Çelebi -aziz ve mansur olsun - 778 yılında emretti.» demektir.

Bu kitabe muhtelif kimseler tarafından neşredilmiştir.⁹³

Minberin taht altında ve sol tarafında şu yazılar vardır.

1 — Gayet girift ve süslü bir kûffî ile (الحطبة يقوم مقام وكيل) kelimeleri iki defa tekrarlanmıştır. Bunların okunuşu şüphelidir.

2 — Girift bir sülüs ile bir satır halinde yazılmış şu güzel sözler vardır.

ارحموا اليتامى واكرموا الغربا فانى كنت فى الصغر
يتيماً وفى الكبر غريباً

Türkçesi : «Yetimlere merhamet, gariplere ikram ediniz. Yetimler küçük, garipler büyük iseler»⁹⁴

3 — Nesih olarak yazılmış bir satırlık usta kitabesi de bu satır üzerindedir. (Resim : 32)

عمل الحاج محمد بن عبدالعزيز ابن الدقى
العيناتى

⁹³ Kitabeler. II. İsmail Hakkı Uzunerşilli, Sayfa: 75 de doğru okunmuştur. Manisa Tarihi. Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen, Sayfa:

90. Kitabe noksan okunmuş نقش يوسف و هذا المنبر kelimeleri fazla yazılmıştır. Aynı hatta, «Rudolf M. Riefstahl: Garb-i Cenubî Anadolu'da Türk Mimarisi, Sayfa: 111» de şüpheli olarak tekrarlanmıştır.

⁹⁴ Bu Arapça metnin Hadis-i Şerif olması yakışır, bende ki hadis kitaplarında bulamadım.

(Küçüklere merhamet, büyüklere itaat etmeyen bizden olmadı) mealindeki şu Hadis-i Şerif: بس منا من لم يوقر الكبير ويرحم الصغير

(Ahmet bin Hamele, Cilt: 1, Sayfa: 257) de yazılıdır.

⁹⁵ Dakî şahıs adıdır. Bu isimde bazı ünlü kişiler de vardır. Nefehatü'l-üns Tercümesi yazma nüsha S. 139.

Türkçesi : « (Bu minberi) Antep-
li Dakî Oğlu Abdülaziz
oğlu Hacı Mehmed yaptı»⁹⁶

Bu kitabeden me hazlerimiz hiç bahsetmiyorlar. Her halde görülmemiş olacaktır. Minber kapısındaki kitabeler arasında Hacı Mehmed adını tekrar göreceğiz.

Bu zat Bursa'daki Ulu Cami Minberini de yapmış olan Antep'li ustadır. Bursa Ulu Camii H. 802 tarihlidir. Bu minber ise H. 778 tarihli olup aralarında 24 sene fark vardır. Bundan Bursa Minberi ustanın daha olgunluk çağlarında yapılmış olduğu anlaşılır.

Minberin kapısındaki yazılar :

1 — Kapının sağ kanadının üst tarafında :

فاذا صعد الخطيب المنبر فلا

2 — Sol kanadının üst tarafında :

تحدثن احدكم ومن تحدث فقد انى

3 — Sağ kanadının alt tarafında :

ومن انى جمعه فلاله

4 — Sol kanadının alt tarafında :

صدق رسول الله

yazıları vardır.

Türkçesi : «Hatib minbere çıkınca hiç biriniz konuşmayın. Bir kimse konuşur-

⁹⁶ Ustanın dedesi adı pek duyulmamış bir isimdir. Burada ve Bursa'da yazılı imlâsındaki harekeye göre bunu (Dakî) okumak lâzımdır. Dakî eski yün hırka, bir nevi kumaş, söze itiraz, dilencilik gibi türlü mânalara gelir. Burhan-ı Kat'ı Tercümesi, Sayfa: 193.»

الدق Ed-dak bir şeyi kırıp ufaltmak, dövüp ufaltmak, bir nesneyi izhar eylemek manasındadır. «Kamus Tercümesi, Cilt: 4, Sayfa: 846

الدق Eddak vurma, çekmek, ve çok yemektен imtilâ olmak. «Ahîri Kebir, Sayfa: 391.» Dakî'nin sonundaki (i) nisbet içindir. O halde bu mânalardan birisine mensup bir şahıs adı demektir. Bu kelime şahıs adı olarak ta geçer: Ebu Bekir Dekakî Kebir; Ebu Bekir Dekakî Sagir'in ve Ebu Bekir Dekî'nin üstadıdır. Nefehatü'l-üns tercümesi yazma nüsha varak. 132 b.

sa lağv yapmış olur. Bir kimse lağv (boş lâf) söylese onun için cuma yoktur» demektir.⁹⁷

5 — Kapının sağ kanadının en alt kısmında şu yazı vardır:

كتب خطه ورسم نقشه فقيه بن يوسف

Türkçesi: «Yusuf oğlu Fakih onun nakışlarını resmetti, yazılarını yazdı.» demektir.

6 — Sol kanadının en alt kısmında ise şu yazılar vardır.⁹⁸

عمل الحاج محمد بن الدقي

Bunların Türkçesi:⁹

«Daki oğlu Hacı Mehmed yaptı.» mânâsındadır.⁹⁹

Tarih :

Bu cami minberinde adı geçen şahıslar :

⁹⁷ «ومن تكلم فلا جمعة له صدق»

Hadis-i Şerifi de vardır. Ahmed bin Habel, Cilt: 1, Sayfa: 93.

⁹⁸ Resimlerde görülen kareler içindeki kâfî ve istifli yazıların Allah, Muhammet ve Hulefayı Raşidin adları olduğunu söylüyorlar. Bu yazıları fotoğrafından okudum. Bu mübarek isimler iyi görünmüyor idî. Beyşehir Minberindekiler daha açık okunuyor.

⁹⁹ Evvelki kitabede Hacı Mehmed'in babasının adı Abdülaziz olarak geçmekte idi. Burada Abdülaziz yazılmamıştır. Bunda iki ihtimal vardır. Birisi burada yerin darlığı dolayısıyla baba adı kaldırılmış, yalnız dede adı yazılmış olması, diğeri ise Daki oğlu Abdülaziz oğlu Hacı Mehmed adında bir usta, bir de Daki'nin oğlu Hacı Mehmed adında diğeri bir usta yani evvelkinin amcası olan ikinci bir usta bulunmasıdır. Bu nakkaş ve usta kitabesi, Kitabeler. İsmail Hakki Uzuncharşılı, sayfa: 75. Bundan naklen biraz daha hatalı olarak Manisa Tarihi, Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen, Sayfa: 90. da yazılmış «Cenubi Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi, Rudolf M. Rieftahl, Sayfa: 111 de nakkaş adı hiç yazılmamış, usta adı da noksan alınmıştır.

1 — Saruhan oğlu İlyas oğlu İshak Bey.

2 — Minberi yapan Antep'li Daki oğlu Abdülaziz oğlu Hacı Mehmed.

3 — Minberin yazılarını yazan ve nakışlarını yapan Yusuf oğlu Fakih'dir.

Saruhanoğulları Devletinin bânisi olan Saruhan Bey Selçukîler'in Uç Beylerinden idi. Manisa merkez olmak üzere bir devlet kurmağa çalışmış önce Hamitoğullarının himayesini kabul, sonra istiklâlini ilân eylemiştir. Anadoluda kurulan diğerleri gibi bu beylik de inkişaf edememiştir. Saruhan Bey'in oğlu ve kitabemizde adı geçen İlyas Bey 1345 (H. 746) yılında babası ölünce yerine hükümdar oldu. Yirmi seneden fazla devam eden beyliği esnasında kayde şayan hâdiseler olmadı. İlyas Bey 1374 yılında öldü.¹⁰⁰ Yerine oğlu İshak Çelebi geçti İshak Çelebi zamanında da mühim hadiseler olmadı. İshak Çelebi hakikaten çelebi, ilim ve marifet sahibi hükümdardı. Bir çok hayır eserleri yaptırdı. Bu arada bir de mevlevî tekkesi inşa ettirdi. Bunların masrafları için geniş vakıflar tesis eyledi.¹⁰¹ İshak Çelebi 1388 yılında vefat etti. Medrese avlusundaki türbesine gömüldü.

Minberde adları yazılı Hacı Mehmed usta ile hattat ve nakkaş, Fakih hakkında başka bir malûmatımız yoktur.

¹⁰⁰ Düvel-i İslâmiye, Sayfa: 277.

¹⁰¹ Kitabeler II, İsmail Hakki Uzuncharşılı, Sayfa: 63. Sarunhanogulları ve Eserlerine dair vesikalar, Çağatay Uluçay, Sayfa: 34-36. Sicill-i Osmanî, Cilt: 1, Sayfa: 320.

ÇORUM HAMİT YAHUT MUZAFFER PAŞA CAMİ'İ MİNBERİ

— 18 —

Bu minberi de yerinde görmedim, kitabelerini fotoğrafından okudum:

Kitabeler ve Tarih :

Vaktiyle Çorum'da Beyler Cami'i varmış, yıkılmış. Bunun minberi bugünkü Hamit Cami'ine naklolunmuştur. Bahse konu olan minber işte o Beyler Camii Minberidir. (Resim 34)

Minber kapısının aynalık kısmında iki kitabe vardır.

1 — Kapı üstünde şu hadis-i şerif yazılıdır :

قال عليه السلام اذا رايتم الرجل يتعاهد المسجد والمنبر فاشهدوا له بالايان صدق قائله

Türkçesi : «Mescit yapmayı taahhüt ettiğini gördüğünüz kimsenin imânına muhakkak şahadet ediniz. Onu söyleyen doğrudur.»

Bu hadis-i şerif Çorumlu Dergisi Sayı 3. te neşredilmiş ise de noksan- dır. «Sihah» (صحاح) da aynen yazılmıştır.

Kitapta yalnız (والمنبر) kelimesi yoktur. ¹⁰²

2 — Kapının alt kısmında minberin bânisini gösteren şu kitabe vardır.

باب الخيرات والحسنات ملك الملوك الوزراء
في العرب والعجم مظفرالدين بكر چلبى عظم الله
مجال قدره

Türkçesi : «Bu minberin yapılmasını hayır ve hasenat kapısı, Arap ve Acem diyarında bulunan vezirlerin ve padişahların ulusu Muzaffer ü'd-din Beyler Çelebi - Allah onun kadrini celâliyle yüceltsin - (emretti) » demektir.

Minber korkuluklarındaki yazılar :

1 — Sol tarafında üst sırada şu : (Sûre: 62, Âyet: 9, 10, 11) yazılıdır.

قال الله سبحانه وتعالى 9 يا ايها الذين آمنوا اذا نودى للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا الى ذكر الله وذروا البيع ذلكم خير لكم ان كنتم تعلمون *10
فاذا قضيت الصلاة فانتشروا في الارض وابتغوا من فضل الله واذكروا الله كثيراً لعلكم تفلحون *11
واذا راوا تجارة او لهواً اتقضوا اليها وتركوا قائماً قل ما عند الله خير من اللهو ومن التجارة والله خير الرازقين * صدق الله رب العالمين

Türkçesi : «9 — Ey mü'minler Cuma günü namaza nida olduğu zaman Allah ın zikrine koşun ve alış verişini terkedin. Eğer bilerseniz bu sizin için hayırlıdır. 10 — Ve namaz eda olunup nihayet bulduktan sonra arzda dağılın ve Allah ın fazlından kazanç talep edin. Allah ı çok zikreyleyin ki felâha eresiniz. 11 — Onlar eğer bir ticaret veya eğlence görse- ler ona meylederler ve seni namazda ayıkta terkeylerler. De ki Allah ın indinde olan, eğlence ve ticaretten hayırlıdır. Allah rızık verenlerin hayırlısıdır. ¹⁰³ Âlemlerin Rabbi olan Allah doğrudur.»

2 — Korkuluğun alt kısmındaki yazının tamamı fotoğrafta görünmediği için buraya yazılamadı.

3 — Minberin sol tarafında ve Kur'an tahtını teşkil eden geçmelerin altında şu hadis yazılıdır.

قال النبي صل الله عليه وسلم من بنى لله مسجداً بنا الله له بيتاً في الجنة صدق رسول الله

Türkçesi : «Dua ve selâm üzerine olsun Hazreti Muhammed söyledi. (Her kim Allah için bir mescit yaparsa Allah da onun için cennette bir ev yapar, Allah ın Resulü doğru söyledi.» demektir.

¹⁰² Yazma nüsha mescitler bahsi.

¹⁰³ Tercümeli Kuranı Kerim, Say: 522-523.

4 — Korkuluğun taht altına birleştiği yerde şu yazılar vardır.

عمل العبد اضعف المحتاج الى رحمة الله

Türkçesi : «Allahın rahmetine mühtaç kulların çok zayıfı yaptı.»¹⁰⁴

Sağ taraf korkuluğundaki yazılar:

1 — Korkuluğun üst bordüründe şu âyet yazılıdır. (Sûre: 4, Âyet: 103).

فاذا قضيت الصلاة فاذكروا الله قياماً وعوداً وعلى جنوبكم فاذا اطمأنتم فاقموا الصلاة ان الصلاة كانت على المؤمنين كتاباً موقوتاً *

Türkçesi : «Namazı ikmâl eylediğinizde Allahı ayakta otururken, yatariken zikrediniz. Düşmandan korku kalmayıp itminan hasıl olunca namazı âdap ve erkân ile kılın zira namaz mü'minler üzerine muayyen vakitli farzdır.»¹⁰⁵

2 — Bu korkuluğun alt sırasında yazılar varmış. Fotoğrafta silik ve eksik olduğu için, yazılamadı.

3 — Korkuluğun nihayetinde natanam bir tarih kitabesi vardır.

... المنبر المبارك [فى] محرم [أى] وسبعماية (*).

Türkçesi:

«..... bu mübarek minber (H. 702 yahut H. 701) «Muharreminde yapıldı» demektir.¹⁰⁶

Tarih :

Minberi yaptıran Muzafferü'd-din Hacı Beyler ve bu sülâleden Mahmud Çelebi hakkında *Amasya Tarihinde*¹⁰⁷ bir hayli

¹⁰⁴ Bu kitabenin tamamı fotoğrafta görünmüyor aslında minberi yapan ustanın adı da burada yazılmış olması lâzımdır.

¹⁰⁵ Tercümeli Kuranı Kerim, Sayfa: 84.

¹⁰⁶ Bu tarih görülmemiştir. Bk. *Çorumlu Dergisi*, Sayı: 3, Sayfa: 76.

(*) Siliktir. Bu tarihin birler hanesi - harf bakiyelerine göre [أى] yahut [احدى] olabilir. Onlar hanesi olup olmadığı görülüyor.

¹⁰⁷ Cilt: 3, Sayfa: 10, 70, 72, 129, 158, 174. *Çorumlu Dergisi*, Sayı: 1-3.

yazılar varsa da esaslı bir hükme bağlamaya kâfi delâlet ve sarahat yoktur. Hacı Beylere ait Çorum Evkafındaki vakfiyeler, arşiv vesikaları incelendikten sonra bu zatın hüviyetini tesbit mümkün olacaktır. O samancı'taki Beyler Camii'nde bu zatın imiş.

Minber kitabesine göre Muzafferü'd-din Beyler Çelebi, Selçukîlerin çökmesi üzerine Anadolu'da türeyen ümeradan birisidir. Karaman merkezinde Hacı Beyler Camii'nin 1356 (H. 757) tarihli kitabesinde de الاميرالاکرم الحاج بکر Hacı Beyler adı geçmektedir.

Bu zatın Karaman oğulları ümerasından Subaşı olduğu anlaşılmakta ise de¹⁰⁸ burada baba adı yoktur. Aksaray'da Muhyiddin Perçek bahçesinde, Karaman oğulları Mezarı denilen yerde mermer üzerine 0.28x0.23 metre eb'adında güzel bir nesihle yazılmış şu kabir taşı vardır.

1 - انتقل من دارالفنا

2 - الى دارالبا المرحوم

3 - سيدالاکبر بکر حاجي

1 - ابن امير تاج الدين

2 - ابراهيم فى ذى القعدة

3 - سنه سبع و خمسين

4 - وسبعماية هجرية

Türkçesi : «Taccü'd-din İbrahim Bey oğlu büyüklerin efendisi rahmet olunmuş, Beyler Çelebi hicretin 757. yılı Zilkaade ayında dünyadan ahrete göçtü.» demektir.

Bundan başka bir de Sarimü'd-din Ahmed oğlu Taccü'd-din

¹⁰⁸ Karaman oğlu Halil Bey'in Ahî kalemî zaviyesi vakfiyesi. Vakıflar U. Md. Arşivi, Defter: 579, Sahife: 360.

Mahmud oğlu Beyler Çelebi vardır. Bu zat H. 725 tarihli bir vakfiye ile Tokat merkezinde Sümbül Baba Zaviyesine Yıldızeli ve Üçtaş taraflarında bir kaç köy vakfetmiştir.¹⁰⁹ Karamancan, Aksaray, Tokat, Çorum ile alâkalı olan bu Beyler Çelebilerin baba adları başka olduğuna göre aynı adam olmadıkları muhakkaktır. Tahminime göre Karamanda'naki cami kitabesinde adı geçen Hacı Beyler ile H. 757'de vefat ederek Aksaray'da defnedilmiş olan Beyler Çelebi aynı şahıs olabilir. Bahis konusu olan Muzafferü'd-din Beyler Çelebi ile Tokat'ta vakıfları bulunan Beyler Çelebi'nin de aynı kimse olması mümkündür. Kitabelerindeki el-kaba göre her ikisi de zamanın ümerasındandır.

—oOo—

BURSA ULU CAMİ'İ MİNBERİ

— 19 —

Büyük boy minberlerdendir. İşçilik ve iltişam bakımından fevkalâdedir. (Resim 35, 36)

Kitabeler ve Tarih :

1 — Minber kapısı yukarısında nebatî süsler arasında girift sülüs ile yazılmış şu kitabe vardır. Kitabenin eb'adı 0.40x1.00 dır (Resim 37)

مما عمل برسم السلطان العظيم بايزيد بن مراد خان
بتاريخ سنة اثنين وثمان مائة

Türkçesi :

«Murad Han oğlu Yüce Sultan Bayezid'in emriyle (Bu minber) 802 yılında yapıldı» demektir.

¹⁰⁹ Vakıflar Umum Md. Arşivi, Defter: 484, Sahife: 309.

2 — Minber kapısının sağ tarafında ve dışta aşağıdan yukarıya doğru nesih ile kabartma olarak yazılmış şu usta kitabesi vardır.¹¹⁰

عمل الحاج محمد بن عبدالعزيز ابن الدقي

Türkçesi :

«Antepli Daki oğlu Abdülâziz oğlu Hacı Mehmed yaptı»

3 — Kur'an tahtı doğu kemerinin üstünde ve bir satır sülüs ile yazılmış şu hadis vardır:

قال عليه السلام المؤمن في المسجد كالسَّمك في الماء

Bu hadisin devamı Kur'an tahtının kuzey kemeri üstündedir:

المنافق في المسجد كالطين في القفص

¹¹⁰ Bu kitabe Halim Baki Kunteler Vakıflar Dergisi, sayı: 2, sayfa: 438; Yüksek Mimar Sedat Çetintaş — Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri, sayfa: 50; Bursa'da Ulu Cami: Kâzım Baykale, sayfa: 138 de neşredilmiş kitabenin sonuna yazılmış olan (ا) harfi onları tereddüde sevkemiştir. Türk Sanatı. Prof. Ernest Diezden çeviren Dr. Oktay Arslanapa, sayfa: 121. Bu kitabe Türk harfleriyle yazılırken (Abdülâziz oğlu Mehmed), (Mehmed Abdülâziz) şekline sokulmuş evvelkilerin (Daki va وا دقي) şeklinde ayrı yazdıkları kelimeyi bunlar bitişik olarak (Dakiva) hâlinde birleştirmişlerdir. Ayrıca bakınız İslâm Ansiklopedisi C. 8., Sa. 339.

Manisa Ulu Cami Minberini de aynı usta yapmış, imza kitabesini oraya da yazmış olduğu için yapılan mukayese neticesinde sözü geçen eserlerde bu kitabenin sonuna ilâve olunan (Va وا) şifresi çözülmüş oluyor. Şöyle ki: Bu kitabenin sonuna yazılması icabeden (El Antabi = العنتابي) kelimesinin ilk harfi olan (ا) buraya yazılmış, bakiyesi oraya sığmamış, başka bir yere yazılmış olmalıdır. Harflerin doğru okunuşunu temin için konulmuş ve küçük mikyasta (V و) harfine benzeyen işaret harekedir. Üzerine konulan harfleri (u, ü, o, ö) sesleriyle okutur. Dakiyü'l-Amî tabî العنتابي gibi. Bursa Minberini görmediğim için kelime bakiyesinin nereye yazıldığını inceleyemedim. Manisa Ulu Cami Minberindeki kitabede bu cihet sarihdir.

Tamamının tercümesi :

«Selâm üzerine olsun, Peygamberimiz Hazret-i Muhammed söyledi. Mescitte mü'min suda balık gibi, mescitte müna-
nafık kafesde kuş gibidir.»

Bu son yazının üstünde ve bir satır halinde şu yazı vardır:

من قال لا اله الا الله محمد رسول الله دخل الجنة

Türkçesi : «Her kim kelime-i Tevhidi -İlâh yoktur, ancak bir olan Allah vardır, Hazret-i Muhammed onun elçisidir. söy-
lerse cennete girer» demektir.

Tarih :

Minber kitabelerinde adı geçen şahıs adları, Yıldırım, Bayezid ile babası Sultan Murad ve minberi yapan Hacı Mehmed'tir.

Yıldırım Bayezid 1359 (H. 761) de doğdu, 1388 (H. 971) de Kosova Meydan Muharebesi sonunda hükümdar oldu. Ondört sene hükümdarlık yaptı. Yunanistan'ı, Bulgaristan'ı zaptettikten sonra Macaristan'a kadar uzanan şiddetli akınlariyle Avrupa'yı titretti. Anadolu'da saltanat kurmağa çalışan beyleri bir iki hamlede bertaraf edip Anadolu'yu bir idare altına toplayan -adı üstünde- Yıldırım Bayezid Han ile onun babası Kosova kahramanı mübarek şehit. Murad Han hakkında fazla bir şey yazmaya hacet yoktur. Hemen her Osmanlı tarihinde onlara dair bilgiler vardır.

Kitabesine göre 1399 (H. 802) de ve ustalığının kemal devrinde bu şaheser minberi ibda' eden Antep'li Hacı Mehmed'e dair derleyebildiğimiz bilgiler Manisa Minberi müna-sebetiyle yazılmıştır. Burada tekrar edilmedi.

ANKARA AHİ ELVAN CAMİ'İ MİNBERİ

— 20 —

Bu eser de orta boy minberlerdendir, haraptır, yan satırlarında bir çok müzeyyen parçalar düşmüştür. (Resim 38)

Kitabeler :

Minberin kapısındaki kitabeler :

1 — Kapının aynalık kısmında girift bir sülüs ile yazılmış şu tamir kitabesi vardır:

1 — الحمد لولى الحمد جدد هذا الجامع المبارك فى ايام
السلطان الاعظم مولى ملوك العرب والعجم نصره
الغزاة

2 — والمجاهدين قاهر الكفرة والمشركين سلطان
محمد خان بن بايزيد خان بن مراد خان خلدالله
ملكه وايد دولته فى شهر سنة ستة عشر وثمانماية

Türkçesi : «Bu mübarek cami sultanların yücesi, Arap ve A cem padişahlarının efendisi, din uğruna savaşan gazilerin yardımcısı, kâfirleri, müşrikleri kahreden Murad Han oğlu Bayezid Han oğlu Mehmed Han'ın -Allah devletini ve memleketini ebedî kalsın- zamanında ve 816 senesi aylarında tecdit ve tamir olundu.» demektir.

2 — Bu kitabenin altında yine aynı tipte ve bir satır halinde şu yazı vardır:

صاحب الخيرات الحاج الوان بن محمد بك بن الحاج
مجدالدين عيسى بن نظام الدين زهراب تقبل الله
منه حسنات

Türkçesi : «Nizamü'd-din oğlu Zehrab oğlu Mevdü'd-din İsa oğlu Mehmed Bey oğlu Hacı Elvan -Ailah hasenatını kabul buyursun. bu hay-

ratın sahibidir. Yani bu tamirata yaptırmış
tır.»¹¹¹

3 — Minberin sol korkuluğu üzerin-
deki usta kitabesi:

عمل محمد بن بايزيد درودكر الخربدلو

Türkçesi:

«Marangoz Harputlu Bayezid oğ-
lu Mehmed yaptı» demektir.

Kitabedeki Durudger درودكر yahut
Durüger marangoz demektir. Bu kelime
şu farsî beyitte geçer:

تا تراشیده همی باید جذوع

تا دروگر اصل سازد با فروع

Hazret-i Mevlâna.

Tarih :

Birinci kitabede cami'in tamir olun-
duğu yazılıdır. Hiç şüphe yok ki bu ta-
mir esnasında minber de elden geçiril-
miştir. Esasen minberin üzerinde tamir
izleri yer yer görülmekte yeni tahtalar
renklerinden belli olmaktadır. Bu onarım
Osmanlı hükümdarlarından Çe-
lebi Sultan Mehmed'in za-
manında yapılmıştır. Çelebi Sul-
tan Mehmed, Bayezid oğlu-
dur. Ankara harbinden sonraki
fetret devrinde kardeşlerini bertaraf ede-
rek Osmanlı Devletini ye-
niden kurmuştu. Hazret-i Mev-
lâna oğlu Sultan Vele'd'in
kızı Mu'tahhare Hatun'un
Germiyan oğlu Süleyman
Beyle evlenmesinden meydana gelmiş

¹¹¹ Bu kitabeler Mübarek Galip
Anadolu Türk Asâr ve Mahkûkâtı Tetebbularına
Esas. Kısım 1, Sayfa: 50, Kısım: 2, Sayfa: 24 de
neşredilmiştir. Her ikisinde de bir iki yanlışlık-
lar vardır. Bunların en mühimmi (Mehmed
bin Elvan) (Mehmed Elvan)
yazması ve (Elvan) ismi olmayan bir me-
zar taşı ile mukayese etmesidir. Kırık olan
isim hakikaten Mehmed ise bu mezar-
taşının Ahi Elvan'ın babası Meh-
med'e ait olması muhtemeldir.

olan kızı Devlet Hatun Yıl-
dırım Bayezid'dle evlendirilmiş-
ti. Yıldırım'ın oğullarına bu se-
bepten Çelebi denilmiştir. Çele-
bi Sultan Mehmed'in askerî,
siyasî hayatı, hayır eserleri Os-
manlı tarihlerinde uzun uzadıya yazılıdır. Çe-
lebi Sultan Mehmed Os-
manlı Padışahlarının büyükleri ara-
sında sayılmaya değer, bir şahsiyettir.
Ankara Alâüddin Camii
kapisındaki kitabe, Ankara'nın da-
ha Orhan Gazi zamanında Os-
manlı idaresine geçtiğini göstermek-
tedir.

İkinci kitabe Ankara tarih-
inde önemli sayılabilecek büyük bir aile-
den dört kişinin adını vermektedir. Bu
kitabede Ahi sıfatı geçmiyor. Fa-
kat aile efradının mezar taşlarına¹¹²
Ahi kelimesi yazılmıştır. Esasen bu-
raya Ahi Elvan Camii'ni de-
nilmektedir. Bu itibarla minberi tamir
ettiren Hacı Elvan'ı Ankara
Ahileri arasında mütalâa etmek lâ-
zımdır. Mehazlarda bunlara ait bir ma-
lûmata rastlıyamadım. Bu kitabede
(Zehrab = زهراب) imlâsiyle yazılan
bu isim mezar taşında (Sehrab =
سهراب) dir.

Dülger Bayezid oğlu Meh-
med hakkında da bir malûmat bulu-
namadı. Aynı zamanda Mehmed'in
elkabı veya memleketi adı demek olan
الخربدلو kelimesinin okunuşu şüphe-
lidir. Bunun (خربوتلو Harputlu)
olması -gramer kaidelerine uymamasına
rağmen- en kuvvetli ihtimaldir.

¹¹² Etnoğrafya Müzesine
naklolunmuş 27 numaradaki mezar taşı Ahi
Elvan oğlu Emir Paşa, 38 numara-
lı taşta ise Ahi Elvan kızı Seher
Hatun'un adı geçmektedir.

KASTAMONU'NUN KÜRE İLÇESİNDE HOCA ŞEMSÜ'D-DİN CAMİ'İ MİNBERİ

— 21 —

Bu minberî de görmedim. Üzerindeki yazıları fotoğraflarından okuyarak dercettim: (Resim 39)

Kitabeler ve Tarih :

Minber kapısındaki yazılar :

1) Minberin taç kısmında yukarıda şu «kelime i-tevhit» vardır. Bu kelime Kayseri Lala Paşa Cami'i Minberinde de yazılmıştır.

2) Taç kısmı ortasında dairevî bir madalyon içinde şu kelimeler *توكل على خالق* altı üstlü musanna olarak dört defa tekrar edilmiştir.

Türkçesi :

«Allahıma tevekkül ederim, ona inkiyad eyler, bağlanırım.» demektir. ¹¹³

Tevekkül, tembellikle karıştırılmamalıdır. Tevekkül, teşebbüs, esbaba tevessülden sonra olur. Bu hususta Hazret-i Mevlâna :

كفت پیغمبر با آواز بلند
باتوکل زانوی اشتر بند

Yani Hazret-i Muhammed yüksek sesle arabogluna :

«Allaha tevekkül ile beraber devenin ayağını, dizini bağla, kaçıp kaybolmasın.» buyurmuştur.

Kapı kanatları üzerindeki yazılar :

1) Kanadın sağında besmele-i şerife

بسم الله الرحمن الرحيم

solda (Sûre: 11, Âyet: 98) den bir parça yazılmıştır:

وما توفيقى الا بالله

¹¹³ Bu yazı başka türlü okunmuştur. Ahmet Gököglü, Paflagonya Sayfa: 237.

Türkçesi :

«İşin rast gelmesi (Tevfik) ancak Allah-tandır.» demektir.

2) Minberin sol tarafında Kur'an tahtı altında şu hadis yazılmıştır.

1 - قال النبي عليه السلام

2 - الدنيا ساعة فاجعلها طاعة

Türkçesi : «Peygamberimiz Hazret-i Muhammed söyledi: Dünya bir saatir, onu taatte kalmak gerekir. Yani insan ömrü kısadır, o ömrü ibadetle geçirmek Allah'ın yap dediğini yapmak, men'ettiklerini yapmamak lâzımdır.» demektir.

Minberin sol tarafında korkuluğun altında bir madalyon içinde (Sûre: 17, Âyet: 84) ten bir kısım yazılıdır.

قل كل يعمل على شاكلته

Mânası :

«Deki herkes kendi isteği gibi amel eder.» demektir. ¹¹⁴

Burada beyzî bir madalyon içinde yukarıda ikinci maddede yazılan kelimeler tekrarlanmıştır. Minberin sağ yüzünde şu *فأله خير حافظاً وهو أرحم الراحمين* (Sûre: 12, Âyet: 64) ten bir kısmın yazıldığı mehzazlerden ¹¹⁵ anlaşılacaktır. Bu yazının fotoğrafı yoktur.

Türkçesi : «Allah hafızların hayırlısı, merhametlilerin en merhametlisidir.»

Tarih :

Küre Cami'inin cümle kapıları da ağaç oymadır, süslüdür. Tahtalar üzerine sanatkar (Abdullah oğlu İlyas) tarafından H. 878 yılında

¹¹⁴ Tercüme-i Kur'anı Kerim, Sayfa: 264. (Şâkile) yaratılış, tabiat mânalarına da alınır. Bu ibarla âyetin mânası: «Herkes istidat ve yaratılışındaki kabiliyeti gibi amel eder» demek olur.

¹¹⁵ Ahmet Gököglü, Paflagonya Sayfa: 237.

yapıldığı yazılıdır. Cami'in bânisi de Hoca Şemsü'd-din adında bir hayır sahibidir. Minberdeki yazılar arasında tarih ve sanatkâr adı yoktur. Fakat aynı cami'in, aynı tip tezyinatla süslü minberinin de o ustanın o tarihlerde yaptığını kabul etmek yanlış olmaz, kanaatındayım. Minberi yapan Abdullâh oğlu İlyâs'ın kim olduğu bilinemedi. Fakat cami'in bânisi hakkında Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşivi'ndeki 608 sayılı defterin 298 sahifesinde şu bilgiler vardır:

(..... Merhum Cendereci-zade Bakır küresinde Atası Hoca Şemsin bina ettiği camii'nin mesalihi için Galata'da Orta bölük'te Karaköy kurbünde alt katı 3 odalı, diğer iki katı ikişer odalı olmak üzere üç katlı bir mahzeni vakfetmiştir. Sonra Sultan Bayezid Han da otuz bin nakid akça vakfetmiş. Bu meblâğın rebhinden camii'nin imâmına günde üç, hatibine iki, müezzine bir, kayyımına bir, hasır ve yağ masrafı için de günde bir, Evkafın rakabesi için yevmî iki akça verilmesi ve cuma günlerinde devir suretile «Kuran-ı Kerim» okuyan dört nefer hafızın herbirine günde yarım dirhem, muarrife günde bir akça verilmesi, artan paranın da tevliyyet hissesi olması şart konmuştur. Bundan başka Cendereci-zade otuz bin akça daha vakfedip Atası Mescidi için vakfa yarar emlâk alınmasını vasiyet etmiştir. Vakfiyesi bulunamadığı, fakat vakfiye tarihinin 870 olduğu kayıtlıdır.)

Bu kayıtların ışığı altında Sicilli-i Osmani'de şu bilgileri buluyoruz:

Cendereci-zade Muhyi'd-din Şemsî Ahmedî efendi, Hayred-din paşa neslindedir. Fatih Sultan Mehmed'in yakınlarından olduğu için önce Anadolu Defterdarı 891 de Başdefterdar olmuştu. 898 de vefat etti. Süleymaniye Türbesinde medfundur. Şâir ve münsîdir. Kâğuhane'deki Cendereci Çiftliği ile çayırıları kendisine padişah ihsan eylemiştir. ¹¹⁶

MANİSA İVAZ PAŞA CAMİİ MİNBERİ

— 22 —

Bu eseri de yerinde görmedim. Üzerindeki yazıları fotoğraftan okudum. (Resim 40)

Minber kapısının aynalık kısmında (Sûre: 33, Âyet: 56) yazılıdır. Bu âyet ve Türkçesi Siirt Ulu Cami Minberinde yazılmıştır. Minberde başka kitabe yoktur.

Tarih :

Cami'in kitabesine göre bu eser H. 889 yılında yapılmıştır. Hacı İvaz Paşa, Abdü'l-mü'min adında bir zatın oğludur. Osmanlı ümerasındandır. Cami'in H. 893 tarihli vakfiyesi vardır. Manisa'daki İvaz Paşa Hamamı da bu cami'in vakıfları arasındadır. ¹¹⁷

—oOo—

MANİSA HATUNİYE CAMİİ MİNBERİ

— 23 —

Bu minberi de yerinde görmedim. Kitabelerini fotoğraflarından okudum. (Resim 41)

Kitabeler ve tarih :

Minber kapının yukarısında (Sûre 33, Âyet: 56) yazılıdır.

ان الله وملائكته يصلون على النبي
يا ايها الذين آمنوا صلوا عليه وسلموا تسليماً

Bu âyet ve Türkçesi Siirt Minberinde yazılmıştır.

Minberin sol tarafında ve nebatî süsler ortasında şu tarih yazıları vardır.

¹¹⁷ Kitabeler II. İsmail Hakkı Uzuncarşılı, Sayfa: 80-81, Manisa Tarihi Sayfa: 97. Sicilli Osmanî'de bu tarihlerle müna-sebetli bir İvaz Paşa'ya rastlayamadım.

قدّم في أواخر ذي الحجة سنة تسعما [٩٠]

Türkçesi: « (Bu minber) 900 yılı Zil-hicce ayı sonunda tamam oldu. » demektir. ¹¹⁸

Tarih :

Hatuniye Camii'ni ve minberini Osmanlı hükümdarlarından II. Bayezid'in oğlu Sultan Şehinşah Saruhan Vâlisi iken annesi Hüsn-ü Şad Hatun adına yaptırmıştır. ¹¹⁹

Cami kitabesine göre (بخير البنا) terkinin delâlet ettiği H. 896 (1490) yılında yapılmış, minber ise yukarıda yazılı tarihine göre camiden dört yıl sonra tamamlanmıştır. Cami'in vakfiyesi H. 903 tarihlidir. Hüsn-ü Şad Hatun Abdü'l-Celil adında bir zatın kızıdır. Şehinşah, babası Bayezid Amasya'da vâli iken, Amasya'da ve H. 869 da doğmuştur. Bursa ve Saruhan'da şehzade vâliklik yaptı. Şehzade Cem'e halef olarak Konya'da bulundu. H. 917 de Konya'da vefat etti. Cenazesi Bur-

¹¹⁸ Çağatay Uluçay - İbrahim Gökçen Manisa Tarihi, Sayfa : 98. Bu kitabenin başındaki (قدّم) kelimeleri yazılmamıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kitabeler II. Sayfa: 82 bu kitabenin hiç bahsolunmamıştır.

¹¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı Kitabeler II. Sayfa: 82. Çağatay Uluçay, İbrahim Gökçen Manisa Tarihi, Sayfa: 97.

s a'ya naklolunarak II. Murad Türbesi civarına defnolundu. ¹²⁰

MANİSA İBRAHİM ÇELEBİ CAMİ'İ MİNBERİ

— 24 —

Bu minberi yerinde görmedim, kitabelerini fotoğraflarından okudum. (Resim : 42).

Kitabeler ve tarih :

Minber kapısının üstünde سبحان الله والحمد لله yazılıdır.

Türkçesi : « Cenab-ı Hakka tesbih ederim ve Allahü Taalâya hamdeylerim, meth-ü ena ederim, överim. » demektir.

Minberin yan tarafında şu hadis-i şerif yazılıdır :

المؤمن في المسجد كالسمك في الماء

Bu hadisın tamamı Bursa Ulu Cami Minberinde yazıldı.

Minberin sağ tarafında girift bir sü-lüs ile yazılmış usta ve tarih kitabesi vardır.

¹²⁰ Sicill-i Osmanî, Cilt: 1, Sayfa: 46. Amasya Tarihi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt: II, Sayfa: 45. Hammer Tarihi Tercümesi, Cilt: II, Sayfa: 224. Küçük Asya, Cilt: 2, Sayfa: 83. Çağatay Uluçay Manisa'da Saray-ı Âmire, Sayfa: 23-27 de Şehinşah hakkında malûmat vardır. Şehinşah'ın Konya'da bir mescidi varmış. Bina harap olmuş, Şer'iye sicillerinde adı kalmıştır. Şehinşah adına Akşehir'in Reis nahiyesinde bir çeşme kitabesi vardır.

1 — قدتم هذا المنبر على يد نجار

2 — الياس في سنة ثلث وثمانين وتسعمائة

Türkçesi : «Marangoz İlyas tarafından bu minberin yapılması 983 yılında tamam oldu.»

Tarih :

Cami'nin mısraının *و نعم البنا و نعم الثواب* delâlet ettiği 956 yılında yapılmıştır.¹²¹

Minber kitabesinin tarihi 983 olduğuna göre cami ile minberin inşası arasında 27 sene zaman farkı vardır. Minberin kitabesinde yazılı olmamasına rağmen İbrahim Çelebi çok yaşamış ve 27 sene sonra da bu minberi yaptır-

mış olduğunu veya minberin mütevelliler tarafından ilâve edildiğini düşünmek mümkündür. *Sicill-i Osmanî* de bu tarihlerde yaşamış bir İbrahim Çelebi vardır -ki ihtimalle kaydediyorum.- Bu İbrahim Çelebi Maliye kâtiplerinden iken Anadolu Defterdarı, 969 yılında Başdefterdar olmuş, 970 den sonra azledilerek vefat etmiştir. Müstakim bir zattır.¹²²

Minberin ustası olan dülger İlyas'ın kim olduğu bilinemedi.

¹²¹ Çağatay Uluçay, İbrahim Gökçen: Manisa Tarihi, Sayfa: 102.

¹²² Sicill-i Osmanî, Cilt: 1, Sayfa: 95.

MEHAZLAR :

- 1) Yazıcı Ali Selçuknâmesi,
- 2) Anonim Selçukname matbu nüsha,
- 3) Houtsma tab'i Selçuknâme
- 4) Aksaray - Tezkiresi (Müsâmeret ül-Ahyar) Türk Tarih Kurumu neşriyatı,
- 5) Aksaray - Tezkiresi — M. Nuri Gencosman tercümesi,
- 6) İbni Bibi muhtasarı M. Nuri Gencosman tercümesi,
- 7) Anadolu Selçukluları — Müneccimbaşı'ya göre - Hasan Fehmi Turgal,
- 8) İstanbul Üniversitesi ders notları — Prof. Mükrimin Halil Yinanç,
- 9) Düvel-i İslâmiye — Halil Edhem Eldem,
- 10) Türkiye Tarihi Selçuklular devri. I — Prof. Mükrimin Halil Yinanç,
- 11) Sinop Kitabeleri — Hüseyin Hilmi,
- 12) Elvedü's-şefik Anadolu Selçukluları bölümü tercümesi hususi kütüphanemde) Kadı-i Nikâdi H. Hoteni,
- 13) Türklerin ve Hunların tarihi umumisi,
- 14) Ravzat ül — Ebrar,
- 15) Nuhbe tüt — tevarih,
- 16) Meskukat-ı İslâmiye Kataloğu, Cilt : IV Ahmed Tevhid,
- 17) Anadolu Beylikleri — İsmail Hakkı Uzunçarşılı,
- 18) Kayseriye Şehri — Halil Edhem,
- 19) Aydınoğulları Tarihi — Dr. Himmet Akın,
- 20) Bursa ve anıtları — Kazım Baykal
- 21) Elâzığ İli — Hurşit Nazlı, Ankara 1939,
- 22) Hasan Dağında ilmi bir cevelân ve Aksaray Tarihçesi — Hüsnü,
- 23) Kütahya Şehri — İsmail Hakkı Uzunçarşılı,
- 24) Manisa Tarihi — Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen,
- 25) Mirat-ı Tarih-i Osmanî — Sami Aziz Şevki,
- 26) Sicill-i Osmanî — Mehmet Süreyya,
- 27) Akpınar Dergisi — Niğde Halkevi yayınlarından, sayı: 5, sayfa: 14,
- 28) Anıt Dergisi Sayı: 19, sayfa: 9,
- 29) Sahaifül-ahbar cilt 2,
- 30) Hayrul'ah efendi tarihi, cilt: 2, 3,
- 31) Anadolu Âbideleri Kayseri-Niğde — M. Gabriel,
- 32) Türk Hukuk ve İktisat Dergisi, cilt: 1, sayfa: 161,
- 33) Ankara Ahilerine ait iki kitabe — Halil Edhem, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, sene: 7, sayfa: 312, 313,
- 34) Ankara'da Ahiler Hükûmeti — Ahmed Tevhid, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, sene: 4, sayfa: 1200, 1204,
- 35) İbni Batuta Seyyahatnamesi, cilt: 1, sayfa: 326,
- 36) Ankara 1, 2. Mübarek Galip,
- 37) Sanat Ansiklopedisi C. 3. Sa. 1312, 1195, 1575
- 38) İslâm Ansiklopedisi (minber) maddesi.
- 39) Dr. J. H. Löytved. Konia (Almanca)
- 40) İbnül-Esir: Tarih-i Kâmil, Mısır ve leyden baskısı.